

નજાયવિશારદ ન્યાયતીર્થ જ્ઞાનવારિધિ
મુનિ પુંગવ શ્રી ન્યાયવિજયજી
જીવન-પ્રભા

卐

: પ્રયોજક :

કુલચંદ હરિચંદ દોશી મહુવાકર

卐

: પ્રકાશક :

શ્રી માંડલ તપગરજી જૈન સંઘ

મૂલ્ય : પ્રેરણા

નજાયવિશારદ ન્યાયતીર્થ જ્ઞાનવારિધિ
મુનિ પુંગવ શ્રી ન્યાયવિજયજી
જીવન-પ્રભા

卐

: પ્રયોજક :

કુલચંદ હરિચંદ દાશી મહુવાકર

卐

: પ્રકાશક :

શ્રી માંડલ તપગચ્છ જૈન સંઘ

મૂલ્ય : પ્રેરણા

સંવત ૨૦૭૨

સને ૧૯૭૬

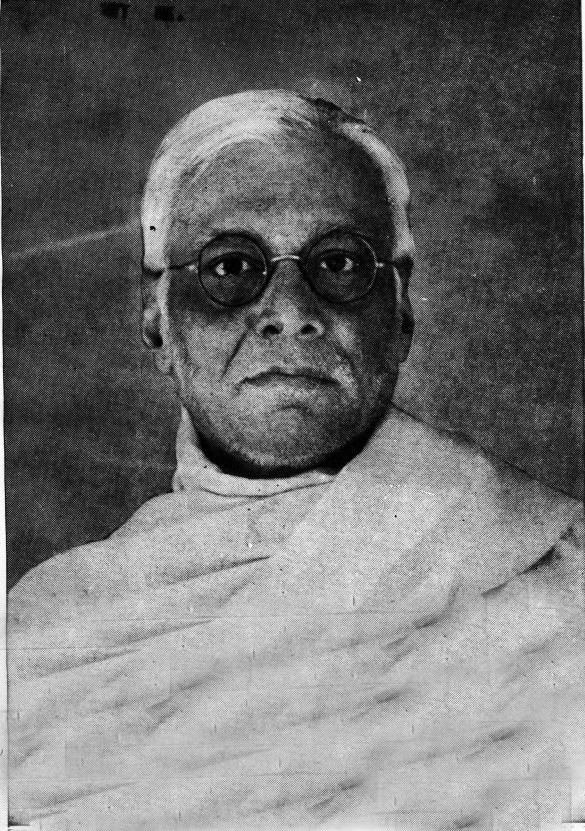
પ્રથમ આવૃત્તિ

મુદ્રક :

પ્રવીણચંદ્ર ખી શેઠ
શ્રી ઉદય પ્રિન્ટરી
સોનગઢ (સૌરાષ્ટ્ર)

न्यायविशारद न्यायतीर्थ ज्ञानवारिधि
मुनि श्री न्यायविजयल्ल

સમર્પણ

જ્ઞાનતપસ્વી, ઉદ્ધારચેતા, આગમોદ્ધારક,
સમદર્શી, આગમ પ્રભાકર મુનિ પુંગવ

શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજ

આપે તે જ્ઞાનના અપૂર્વ ખજાનાને જગત સમક્ષ મૂકી
જેન સમાજનું શકવતી કાર્ય કરી ચિરશાંતિમાં પોઠી ગયા.

આપના જેવા જ્ઞાનવારિધિ વિરલ વિભૂતિ સદાઓ
પછી જન્મે છે.

આપે જીવનભર જ્ઞાનભંડારોના પુત્રોદ્ધારનું મહાન
કાર્ય કર્યું. સંશોધનની તમા અવતરન પદ્ધતિ શોધી આપી.
અનેક વિદ્વાનોના માર્ગદર્શક બન્યા. આપની સંતુર સુધાવાણીએ
જગતને શીતળતા આપી છે.

આપના પરમ પ્રિય પિતૃતત્વર્થ પૂ મુનિ પુંગવ શ્રી
ન્યાયવિજયજી મહારાજશ્રીની જીવન-પ્રભા આપને ચરણે
સમર્પણ કરતાં હર્ષ થાય છે.

કુસર્યંદ હરિચંદ દોશી મહુવાકર

પ્રસ્તાવના

આજથી લગભગ ૪૫-૫૦ વર્ષ પૂર્વે જિંચે આલ અને નીચે ધરતી એવી અવસ્થામાં મેં પિતા સાથે જન્મભૂમિ માંડલ છોડી દીધું હતું. માંડલમાં ત્યારે અમારું અંતતું કાઈ જ નહિ હોઈ પરોઢિયે પાંચ વાગે અમે પિતા પુત્ર ચાલી નીકળ્યા હતા. ઉંમર ત્યારે મારી માંડ ૯-૧૦ વર્ષની હશે.

બુદ્ધિ-સ્મૃતિ કંઈક તેજ હોઈ ગુરુઓની મારા પર કૃપાદષ્ટિ જિતરી ને તેથી એમણે મને ખનાગસ (કાશી) લખવા મોકલી આપ્યો. ત્યાં રહી મેં સંસ્કૃત-વ્યાકરણ-દર્શન વિગેરેની જિંચી પરીક્ષાઓ પાસ કરી ને છેવટે વેદાંતાચાર્યની પણ જિંચી ડીગ્રી પ્રાપ્ત કરી. જે કારણે જામનગર-અનંદ વિદ્યાપીઠના મહંત તરીકે મારી નિમણૂક થઈ.

એકવાર જેની પાસે એક ટંક ખીચડી ખાવાની પણ સગવડ નહોતી એને આવી એક મહાન સંસ્થાનું મહંતપદ પ્રાપ્ત થવાથી અનેકવાર સંસ્થાને કામે મુંબઈ જવું પડતું. ત્યારે વચમાં વીરમગામ સ્ટેશન આવતાં માતૃભૂમિ માંડલનું સ્મરણ જાગતું પણ હૈયાનાં એ ભાવેને અંદર જ દખાવી રાખવા પડતા. પણ છેવટે વતન મૂક્યા પછી ૪૦-૪૨ વર્ષ બાદ માંડલ આવવાનો યોગ પ્રાપ્ત થયો.

આ વખતે મહાસતી ધનકુંવરબા જે એક વિદુષી અને સ્વતંત્ર વિચારના સ્થા. સાધ્વી છે એમને મુખે માંડલમાં બિરાજમાં પૂ. ન્યાય-વિજયજી મહારાજ વિષે ઠીક ઠીક જાણવાનું પ્રાપ્ત થયું. અત્યંત વિદ્વાન હોવા સાથે વિચારોની ઉદારતા, સર્વધર્મ સમલાવલરી દષ્ટિ, ક્રાંતિકારી માનસ, ભાવિયુગને એવાની જિંડી અનુભવદષ્ટિ ઉપરાંત નિર્મળ ચારિત્ર્ય. બાલસહજ સરળતા અને સર્વને પોતાનાં કરી લેવા જેટલો નીતરતો સ્નેહ વગેરે ગુણોથી આકર્ષાઈ એમને મળવાનો ખાસ આગ્રહ થવાથી માંડલ આવવામાં એમના દર્શનની અંખના એ પણ એક ખાસ કારણ હતું.

આથી જ્યારે હું એમના દર્શન-મુલાકાત માટે ઉપાશ્રયમાં ગયો ત્યારે તેઓ પોતાના આસને ઊભા રહી ચક્ષુમાં સાફ કરી રહ્યા હતા અને જોઈ એ ખૂબ રાજી થયા એટલું જ નહિ અને એ પોતાના હાથમાં લઈ બેટી પડયા. જૈન સાધુનો એક જ જૈન સાધુ સાથેનો આવો વ્યવહાર જોઈ મારા પર એમની ઊંડી છાપ પડી તે એથી એ યુઝર્ગ મુનિના ચરણમાં માથું ઢાળી દીધું ત્યારે મારી પીઠ પર વાતલવ્યલયો હાથ ફેરવતાં એમ ન કરવાનું કહી ઊભટું એમણે મને વંદન કર્યું.

આ પછી એકાદ કલાક સુધી અમારી સાથે સંસ્કૃતમાં વાતો થઈ. સંસ્કૃતમાં ચાલેલા એ અસ્ખલિત વાણીપ્રવાહે એમની પ્રગાઠ વિદ્વતા, તર્કસંગત દલીલો, વિચારોનું ઊંડાણ, ઊંડી અનુભવદષ્ટિ તથા ભાષાની પ્રાસાદિક કાવ્યમયતાનું મને ભાન કરાવ્યું તેથી મારી કલ્પના બહારની આવી એક જ્ઞાનવિભૂતિ માટે મારા દિલમાં ઊંડો આદરભાવ પેદા થયો. અને તેથી મેં મારી માંડલની યાત્રાને સફળ માની છે.

મેં અનેક વિદ્વાનો જોયા છે, વિચારકો જોયા છે. ક્રાંતિકારીઓને પણ સાંભળ્યા છે; પણ મુનિશ્રીમાં અગ્રાધ વિદ્વતા હોવા છતાં જે નિરભિમાનતા, બાલસુલભ સરળતા તથા પહેલી જ મુલાકાતે આવેલા અબ્બણ્યાને પણ વર્ષો જૂનો ગાઠ મૈત્રીસંબંધ હોય એવી રીતે ખડખડાટ હસીને અને હસાવીને પોતાનાં કરી લેવાની જે કળા છે, એનું ભાગ્યે જ ખીજે દર્શન થયું હશે. આ કારણે માંડલની આ એક વિરલ વિભૂતિએ મારું હૈયું જ જીતી લીધું છે. એમના વિષે સાંભળેલી વાતોથી જે કલ્પનાઓ બાધેલી એથી એ ધણા જ ઊંચા સિદ્ધ થયા છે.

મને એમના ગુણોથી જે વિશેષ આકર્ષણ થયું છે એ એમની નિરભિમાનતા, સરળતા અને સર્વ સાથે એકરૂપ થવાની ભાવના મુખ્ય છે. બાળકો સાથે એ બાળક જેવા બની જાય છે અને મોટેરાંઓ સાથે ક્યારેક જ્ઞાનગંભીર બની જાય છે. આમ છતાં ખડખડાટ નિર્દોષ હાસ્યથી એ તાના કે મોટા સહુને એ પ્રેમના તાંત્રી બાધી શકે છે.

અને તેથી નવા મુલાકાતીઓ પણ ફરી એમને મળવાની તીવ્ર ઝંખના લઈ પાછા ફરે છે. એમની આજુબાજુ એક એવું નિર્મળ અને નિર્દોષ વાતાવરણ જામેલું રહે છે કે નાના કે મોટા-જગલુ કે વિદ્વાન ઠાઈને પણ એમની પાસે જવામાં કે વાતો કરવામાં સહેજ પણ સંકોચ થતો નથી. મારા મન પર આની જિંડી અસર પડી છે ને એમાં જ હું માનવની મહાનતા માપી શકું છું.

વિદ્વાની કે વાચાળતાની મારે મન બહુ મોટી કિંમત નથી. પણ માનવ કેટલા પ્રમાણમાં ખીજાઓને પોતાના નરક આકર્ષી શકે છે ને એમના હૈયામાં સ્થાન જમાવી શકે છે એની જ ખરી કિંમત છે.

ખરેખર માંડલમાં પેદા થયેલી આવી એક વિરલ વિભૂતિને મળવાની અને નિખાલસ દિલે વાતો કરવાની જે સુવિધા મને પ્રાપ્ત થયેલી એને હું મારા જીવનની ધન્ય ઘડીઓ માનું છું. અવારનવાર એમને મળવાની અને એમના સાનિધ્યમાં જ્ઞાનવાર્તાઓ કરવાની મોટી હેશિ લઈને હું વિદાય થયેલો પણ ફરી એવો યોગ પ્રાપ્ત થાય એ પહેલાં જ એ પુરુષ અનેકાને રડાવતા ચાલ્યા ગયા છે, ખરેખર માંડલને તો એમની ન પૂરાય તેવી ખોટ પડી છે, કારણ કે છેલ્લા ૧૫ વર્ષથી માંડલને માટે એ ધર્મછત્રરૂપ બનીને બેઠા હતા.

હવે તો આપણે માટે એમનું સાહિત્ય એ જ એક માત્ર એમના સાનિધ્યની ત્રજજ સારી શકે છે. 'જૈનદર્શન' અને કલ્યાણ ભારતી એ બે ગ્રંથો દ્વારા મુનિશ્રીએ વિદ્વાનોમાં ભારે પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરી છે. સાંભળવા પ્રમાણે 'કલ્યાણભારતી'ની એક પણ કોપી બચી નથી, એથી આશા રાખું છું કે માંડલવાસીઓ એ ગ્રંથનું પુનર્મુદ્રણ કરી એના પ્રસાર દ્વારા જ એમને પ્રજાજીવનમાં જીવંત રાખી શકશે.

શ્રી શાંતિપ્રસાદજી

(મહંતશ્રી અન્નદ વિદ્યાપીઠ-જામનગર)

અનુક્રમણિકા

સમર્પણ	ટા.	૩	જ્ઞાન વારિધિ	૨૨
શાંતિપ્રસાદજીની			જૈનદર્શનની અમર ભેટ	૨૫
પ્રસ્તાવના	ટા.	૪	રાષ્ટ્રપ્રેમના પૂજારી	૨૭
આભાર	ટા.	૯	મુંબઈનું યાદગાર ચાતુર્માસ	૨૯
બે બેલ	ટા.	૧૦	આત્મેત્તિ	૩૨
મુનિ સંતબાલજીની			જ્ઞાનની દિશા સમજો	૩૬
સ્મરણાંજલિ	ટા.	૧૩	રાષ્ટ્ર ધર્મ	૩૯
સમભાવીસંત	ટા.	૧૫	આપણી ઉત્તતિના ઉપાયો	૪૧
અંતરયાત્રા	ટા.	૨૧	આચાર્યશ્રીને જ્યંતી	
કુલચંદ હરિચંદ દોશી			મહોત્સવ	૪૫
વીરતત્વ પ્રકાશક મંડળ	ટા.	૨૫	ગાંધી સપ્તાહને સંદેશો	૫૦
અ. યોગી મુનિ ન્યાય-			દીક્ષા સંબંધી ખરડો	૫૨
વિજયજી	ટા.	૩૦	સ્ત્રીજીવનના ઉત્તતિ	૫૪
મંડલની ગૌરવગાથા		૧	યુવકોને ઉદ્દ્યોધન	૫૭
જન્મ મંગલ્ય		૫	સાધુ સંસ્થાની વર્તમાન	
વિદ્યાભ્યાસ		૬	જીવનદેશા	૫૯
કપરી કસોટી		૯	વીતરામ પરમાત્માની મૂર્તિ	
ગુરુદેવની જીવનગાથા	૧૧		૫૨ અંમ પ્રશોપત્ર ઘટે	૬૩
ગુરુદેવને ચરણે	૧૩		સમયધર્મ	૬૭
ભક્તવીર વિદ્યાર્થીઓ	૧૫		સાહિત્ય સ્વામી	૭૦
લઘ્ય દીક્ષા મહોત્સવ	૧૬		પવિત્ર સંદેશ	૭૨
પાવાપુરીમાં વડી દીક્ષા	૧૯		પ્રેરક પત્રો ને અભિપ્રાયો	૭૫

સંસ્મરણો	૯૧	જીવનદર્શન	૧૦૮
ગાનાંજલિ	૯૪	ક્ષમાશીલતાની પરાકાષ્ટા	૧૧૪
શ્રદ્ધાંજલિ	૯૬	મહારાજશ્રીની જીવન	
મધુરાં સ્મરણો	૯૭	ઘટનાઓ	૧૧૮
શુધ-પાલવતાંજનિ	૧૦૦	મુનિશ્રી ન્યાયવિજયજી	
પૂજ્યશ્રીની પ્રેરણા પ્રસાદી	૧૦૧	મહારાજની રચનાઓ	૧૨૧
વડોદરા આતુર્ભાસના		મહારાજશ્રીનું ભક્તમંડળ	૧૨૪
યાદગાર પ્રસંગો	૧૦૨	મળેલા સંદેશા	૧૨૬
પૂ. આચાર્યશ્રી ધર્મ-		જીવનનું ઉપવીકરણ	૧૩૩
સુરિજીની પ્રતિકૃતિ	૧૦૪	વૃદ્ધાવસ્થામાં શાન્તિ	૧૩૩
પ્રેરક ઉદ્દેશોધનો	૧૦૬	ધન્ય મૃત્યુ ?	૧૩૬

આભાર

જ્ઞાનવારિધિ મુનિપુંગવ શ્રી ન્યાયવિજયજી મહારાજના જીવનચરિત્ર માટે નીચે પ્રમાણે સહાયતા મળી છે તે બધાનો હાર્દિક આભાર માનવામાં આવે છે.

શ્રી માંડલ તપગરૂઠ જૈન સંઘ

- ૫૦૦-૦૦ એક સદ્ગૃહસ્થ, પૂ. આચાર્ય શ્રી વિજયસમુદ્રસૂરિજીના ઉપદેશથી-લુધિયાણા
- ૨૫૧-૦૦ શ્રી પંચાસર જૈન સંઘ
- ૨૫૧-૦૦ પોરબંદર જૈન તપગરૂઠ સંઘ-પૂ આચાર્ય શ્રી વિજય-સુચકચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજના ઉપદેશથી
- ૨૫૧-૦૦ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય જૈન સભા-પાટણ
- ૨૫૧-૦૦ શ્રી ગીરધરભાઈ અમીચંદ હા. શ્રી હરીલાલ ગીરધરલાલ
- ૨૫૧-૦૦ શ્રી દસાડા જૈન સંઘ
- ૧૦૦-૦૦ શ્રી સરલાબહેન હાથીભાઈ જગજીવન ઉદાણી
- ૫૦-૦૦ ડો. વી. એમ. શાહ

બે બોલ

પાંસઠ વર્ષ પહેલાની વાત છે. આચાર્ય પ્રવર શ્રીમદ્ વિજય-ધર્મસૂરીશ્વરજી તેમના વિદ્વાન મુનિમંડળ સાથે જન્મભૂમિ મહુવામાં પધાર્યા હતા. આ ધર્મરત્ન આચાર્યશ્રીના સુધાભર્યા પ્રવચનો સાંભળવા જૈન-જૈનેતરો ઉમટી આવતા હતા. જાહેર વ્યાખ્યાનોમાં આચાર્યશ્રીના નવ નવા વિચારો અને જૈનધર્મની વિશિષ્ટતાની વાતો સાંભળી સલાજનો મંત્ર મુગ્ધ થઈ જતા, આ સેવક તે વખતે વિદ્યાર્થી હતા. ભાવનગર જૈન બોડિંગમાંથી રજામાં મહુવા આવેલ, એક જાહેર વ્યાખ્યાનમાં સેવકને બોલવાની તક મળી, પૂ. આચાર્યશ્રીએ પ્રેરણા આપી. પછી તે વ્યાખ્યાનો સાંભળવાનો રંગ લાગ્યો. યુવાન વિદ્વાન મુનિશ્રી ન્યાયવિજયજીનો પરિચય થયો. તેમના અધ્યાત્મ તત્વાલોકના ગુજરાતીનું અંગ્રેજી કરવા તક મળી. પરિચય વધતો ગયો. આચાર્યશ્રીએ વિહાર કર્યો. મહુવાએ લવ્ય વિદ્યા આપી. સેવક વિહારમાં ચાલ્યો અને મુનિશ્રીની મધુરી વાણીમાં આકર્ષાયો. તેમના શિષ્ય થવાના ભાવ જાગ્યા. પણ વિહારમાંથી ઘેર આવીને ખૂબ ખૂબ વિચારો આગ્યા. માતાપિતા સામાન્ય સ્થિતિ, હું સૌથી મોટો પુત્ર. ચાર ભાઈઓ અને ચાર બહેનો, હું જાઉં તો કુટુંબ રક્ષણી પડે. મારા એક ઉપર ધરનો આધાર હોતો, મને ભાવનગર અભ્યાસ માટે મોકલ્યો હોતો. આજ નહિ તો કાલે હું કમાતો થઈશ તો આખા કુટુંબનું પોષણ થશે. પછી તે સમાજ-સેવાના ભાવ જાગ્યા અને મુનિશ્રીને વિનમ્રભાવે અને ભારે હૃદયે

પત્ર લખી દીધો કે કુટુંબની જવાબદારીને લીધે આપના શિષ્ય થવાનું મારું સદ્દલાજ્ય નહિ હોય પણ હું મારું જીવન સમાજ-સેવામાં ગાળાશ. આજે એ પુણ્યરાશિ મુનિ પુંગવની જીવનગાથા આલેખવા મને તક મળી. તેને હું મારું અહોલાજ્ય માનું છું. ચરિત્ર તૈયાર કરવા મારા પરમ સ્નેહી એવા પ્રિયશ્રી ભોગીલાલ યુનિલાલ કાપડીઆ (મંત્રી શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય સભા પાટણ)એ મને પ્રેરણા કરી. મારા વિદ્વાન મિત્ર અને વિચારક ભાઈશ્રી રતિલાલ મક્કાભાઈએ લખેલ પૂજ્યશ્રીની જીવન ઝરમર હું મનનપૂર્વક જોઈ ગયો. તેમણે મુનિશ્રીના જીવન સંસ્મરણોની સારી એવી નોંધ લીધી છે. એ જીવન ઝરમર સુવાચ્ય છે અને મુનિશ્રીના જીવનના અનેક પાસાઓને આવી લેતી સુંદર છે. મેં પણ તેમની ઘણી વિગતો આ પુસ્તકમાં લીધી છે.

મેં મુનિશ્રીના જીવન પ્રસંગોને ઉપસાવી જીવનપ્રજ્ઞા આલેખવાનો નમ્ર પ્રયાસ કર્યો છે, તેમાં દેશવિદેશના વિદ્વાનોના પત્રો, પૂ.શ્રી વિષ્ણુપ્રેમી મુનિશ્રી સંતપાલજી, શ્રીયુત ડૉ. ભોગીલાલ સડિસરા M. A. P. H. D. તથા સેવાપ્રિય સાધ્વીશ્રી સદ્ગુણશ્રીના સંસ્મરણો મૂક્યા છે. અત્રદ વિદ્યાપીઠ જામનગરના મહંત શ્રી શાનિપ્રસાદજીની જન્મભૂમિ માંડલ હોઈને તેમણે પ્રસ્તાવનામાં મુનિશ્રીને સુંદર શ્રદ્ધાંજલિ આપી છે. ભાવનગર યશોવિજયજી ગ્રંથમાળાના મેનેજર સેવામૂર્તિ સ્વ.શ્રી અલયચંદલાઈ તથા પંડિત રત્ન સ્વ. શ્રી લાલચંદલાઈ તરફથી ઘણી ઉપયોગી માહિતી તથા પૂજ્યશ્રીના અપ્રાપ્ય પુસ્તકો મળ્યા છે. તે માટે હું તેમનો આભારી છું.

વડોદરા નિવાસી ભાઈશ્રી હંસરાજભાઈ સૌલાજ્યચંદ કોઠારીએ પોતે સંભાળી રાખેલા પત્રો અને ઉદ્દેશોધનો આપીને પુસ્તકને સુંદર બનાવવા મને તક આપી છે. મારા વિદ્વાન મિત્ર ભાઈશ્રી કૃત્તેહચંદ ખેલાણીએ પૂજ્યશ્રીના જીવન વિષે મનનીય વિચારો આપવા સાથે સમાજની વણસતી જતી પરિસ્થિતિ પર પોતાના વિચારો

રજૂ કર્યા છે. તે આપણને વિચાર કરતા કરી મૂકે તેવા છે.

આ પુસ્તક પ્રકાશનમાં માંડલ જૈન સંઘના આગેવાન શ્રીયુત વૃજલાલભાઈ જોશીગભાઈ વેરા અને ખાસ કરીને મારા વિદ્વાન મિત્ર શ્રી રતિલાલ મજાલાઈએ મને પ્રેરણા અને સહાય મેળવી આપી ન હોત તો આ પુસ્તક સમાજની સેવામાં હું આપી શકત નહિ.

આ બધા મહાનુભાવોને હું આભારી છું. શ્રી ઉદય પ્રીન્ટરી સોનગઢના શ્રી પ્રવીણભાઈ શેઠે આ પુસ્તકના છાપકામ માટે જે કાળજીથી સમયસર કાર્ય કરી આપ્યું છે. તેમને આભાર માનવામાં આવે છે. પૂ. શ્રી ન્યાયવિજયજીની જીવન પ્રભાના તેજકિરણો જૈન સમાજને ચેતના અને નવી દષ્ટિ આપે એજ અભ્યર્થના.

૨૦૩૨ અશાઠ.
પૂર્ણિમા

મહુવાકર

મુનિ સંતબાલણની સ્મરણાંજલિ

સદ્ગત પૂ. ન્યાયવિજ્ઞયજી મહારાજશ્રી મૂળ માંડલ (તા. વિરમગામ) ના વતની હતા. મને જ્યાં લગી માંડલનો અનુભવ છે ત્યાં લગી માંડલના જૈનોમાં સમયને ઓળખાવાની સહજ કળા છે. આ સહજ કળાનો લાભ ખચપણથી પૂ. ન્યાયવિજ્ઞયજી મહારાજશ્રીને મળ્યો અને જૈન દીક્ષાનો લભ્ય મનોરથ અમલી બનવામાં તેવા જ સમયગ સદ્ગુરુને એ મહામુનિને સુચીત્ર સાંપડી રહ્યો, આથી તેમને એ જમાનામાં વિદ્યાધામ કાશીમાં અધ્યાપન કરવાનું શક્ય બન્યું. એથી જ પં. સુખલાલજી, પં. ખેચરદાસજી વગેરે ટોચના વિદ્વાનો અને વક્તાઓ જૈન સમાજને સાંપડી શક્યા. સદ્ગત મુનિ વિદ્યાવિજ્ઞયજી મહારાજશ્રી પણ એમના જ ગુરુબંધુ હતા. આમ તેઓ સંસ્કૃતવિદ્યા અને ન્યાયના - વિષયમાં ઠીક ઠીક આગળ વધી શક્યા ગુજરાતના પ્રાચીન પાટનગર પાટણમાં લાખો વખત સ્થિર બની રહેવાનું બનવાથી તેઓના જીવન વ્યવહારમાં જૂનાં નવાં બંને પરિબળોનો સુમેળ જામી ગયો. એ જમાનામાં મૂર્તિધૂળ સાથેના વધી ગયેલા આડંબરો સામે એમણે અગમચેતી સ્વાધ્યાયની પૂરતી અને ન ઘર્મો ધર્મિ વિના? એ માટે સાધારણ ફંડની જરૂરીયાત વિશે સારી પેઠે ધ્યાન ખેંચી એ સમયથી જ જૈનધર્મીઓની સાચી આવશ્યકતા ધાર્મિક રક્ષોની કર્યા છે? તે નિઃસ્પૃહ અને નીડર ભાવે દર્શાવી દીધું.

તેઓ જેમ અરબી વિદ્વાન અને વક્તા હતા, તેમ ધર્મક્રાન્તિના વિચારોને ઝીલનાર સમાજ સુધારક ઉપરાંત સારા લેખક પણ હતા જ. હેલ્લે હેલ્લે મને તેમનો માંડલમાં તેઓ સ્થિરવાસ હતા ત્યારે દર્શન યોગ સંપાદ્યો હતા. માંડલે તેમના વિચારો ઠીક ઠીક ઝીલીને પચાવ્યા છે. તે લેખક તરીકેના ભાઈશ્રી રતિલાલ મહાભાઈ શાહના લખાણો ખાત્રી આપી જાય છે.

ભાઈશ્રી રતિલાલભાઈએ જ એમનો સ્મૃતિઅંથ છપાય છે, તેમાં કાંઈક પણ લખવાની યાદી આવી તેથી જ આ ટચૂકડો સ્મરણુત્રેખ રજૂ કરીને એમને વંદન સાથે અંજલિ ધરી સંતોષ પામુ છું.

વૈશ્વવાત્સલ્ય-પ્રાયેગિક સંઘ

‘સંતખાલ’

મહાવીર નગર-

ચીંચણુ (થાણા)

સમભાવી સંત

સાચે જ, તેઓ મોટા સંત હતા. પોતાના આત્માને નિર્મળ કરે અને જગતના ઘઘા જીવોનું અંતરથી લલુ યાહે, અને એ રીતે જ પોતાના વિચાર, વાણી અને વર્તનને ગોઠવે એ સંત.

નામનાની કામનાથી સાવ અલિપ્ત રહે, માયા અને દંભને દેશવટો આપે, સત્ય, પ્રેમ અને કરુણાની સદા લહાણી કરતા રહે, આગ્રહ-દુરાગ્રહને પાસે આવવા ન દે અને સદાય અપરિગ્રહ, અના-સક્તિ અને અસંગને આનંદ અનુભવ્યા કરે, એ સંતોની મોટાઈ.

આવા જ એક સાચા અને મોટા સંત આપણાથી સદાને માટે વિદાય થયા. સાચા સંતોની અજ્ઞાતના યુગમાં આપણે વધુ રંક બન્યા.

ન્યાયવિશારદ, ન્યાયતીર્થ મુનિરાજશ્રી ન્યાયવિજયજી મહા-રાજનું ગત મહા વદી ૫ તા. ૨૬-૨-૭૦ ગુરુવારના રોજ સવારના ૧૦-૨૦ વાગતાં, માંડલમાં ૮૧ વર્ષની ઉંમરે સ્વર્ગગમન થયું. તેઓ તો નિર્મળ સાધુજીવન જીવીને કૃતાર્થ થઈ ગયા. પણ સાચી સાધુતાના શોધકો અને ઉપાસકોને મોટી ખોટ પડી.

‘સર્વ જીવ કરું શાસનરસી’ એ ઉદાત્ત ધર્મભાવનાના તેઓ સાચા ઉપાસક હતા. એમણે શાસન પ્રભાવનાની આ ભાવનાની જાણે પરખ જ ખેસારી હતી. જે કોઈ સહૃદય માનવી એમની પાસે જાય તેને એ અમૃતનું પાન કરવાનો લહાવો મળતો.

ભગવાન તીર્થંકરે પ્રવૃત્તિવિલ 'મિત્તિમે સંભૂએસુ વેરંમજ્ઞ' ન કોણુઈ 'ના ધર્મસંદેશને તેઓએ પોતાના જીવનમાં તાણુવાણુની જેમ વણી લઈને એક રસ બનાવી દીધો હતો. એમને મન ન કોઈ પોતાનું હતું; ન કોઈ પરાયું. ન કોઈની સથે રાગ, ન કોઈની સાથે દ્વેષ. પોતાનો વિરોધ કરનારને માટે પણ કોઈ કડવાશની લાગણી ન સેવાઈ જાય એને માટે તેઓ હંમેશાં જાગ્રત રહેતા.

વીતરાગ માર્ગના તેઓ સાચા યાત્રિક હતા. ગ્રન્થ, મત કે ક્ષિત્કાના કે જિંચ-નીચપણાના કોઈ ભેદ એમને સ્પર્શી શકતા નહીં. માનવગત્રને માટે એમનામાં વાતસભ્ય ઉભરાતું હતું. અહિંસાની વિશ્વમૈત્રીની ભાવનાના તેઓ સાચા આશક અને ઉપાસક હતા. ગુણુગ્રાહક અને સાત્યગ્રાહક એમની દૃષ્ટિ હતી. અનેકાન્તવાદની ભાવનાને એમણે જીવનમાં સંકાર કરી હતી. જાળક જેવી સરળતા એમના સમગ્ર વ્યવહારમાં દેખાઈ આવતી. અને શ્રમણુ જીવનના સાર રૂપ સમભાવ તો એમના રોમેરોમમાં ધબકતો હતો. શરીરે શાતા હોય કે અશાતા, કોઈ સ્તુતિ કરે કે નિંદા કરે, કોઈ ભક્તિ કરે કે કષ્ટ આપે, એનાથી કુલાઈ કે વિલાઈ ન જવાય એની તેઓ હંમેશાં ચિંતા રાખતા, અને આ બધાને અનાદિકાળથી ચાલ્યા આવતા સંસારના પૌદગલિક કે બાલ ભાવો છે, અને આત્મભાવ તો એ બધાથી પર છે. અલિપ્ત છે, સદા સત્-ચિત્-આનંદમય છે. એમ સમજીને પોતાના હૃદયમંદિરમાં સમતા—સમભાવના પ્રદીપને સદા પ્રકાશમાન રાખવા પ્રયત્નશીલ રહેતી. કષાયો અને કલેશો ચિત્તને વિક્ષિપ્ત અને મલિન ન કરી જાય અને અંતરના સમભાવમાં જરા પણ ઉણુપ ન આવી જાય એજ એમની સાધનાનું ધ્યેય હતું. એ ધ્યેય એમણે કેટલું સિદ્ધ કર્યું હતું એની એમનું જીવન અને કવન સાક્ષી પૂરે છે. સમભાવી આત્મા મોક્ષની સમીપ જ હોય છે, અને મુક્તિનો આનંદનો કંઈક ને કંઈક આસ્વાદ એને મળતો જ

રહે છે. મુનિશ્રી ન્યાયવિજયજીનો આત્મા આવો ઉર્ધ્વાગમી હતો. અને આ બધું એમને સુલભ બન્યું હતું તે એ કારણે કે એમણે પારગામી વિદ્તા અને જીવનસ્પર્શી સાધુતાને (સમ્યગ્-જ્ઞાન અને ચારિત્રને) પચાવી જાણી હતી; અને એમાંથી પ્રગટ થયેલ જીવન રસાયણથી પોતાના ચિત્તને અમૃતમય બનાવી દીધું હતું. ન રાગને ભય, ન ધડપણનો ભય, ન મરણનો ભય? જ્યારે જુઓ ત્યારે નિજનંદમાં મસ્ત । શરીરની વેદનાની વચ્ચે પણ સ્વસ્થ રહેવાની સિદ્ધિ એમણે મેળવી હતી. અતિ દોહલકી મસ્તકકીરીની જાણે એમને બક્ષિસ મળી હતી.

*

*

*

સ્વર્ગસ્થ શાસ્ત્રવિશારદ જૈનાચાર્ય શ્રી વિજયધર્મસૂરિજી (તે વખતે મુનિરાજ ધર્મવિજયજી) શ્રાવક સંઘના ઉત્કર્ષના હિમાયતી અને સુધારક વિચારસરણીના સમર્થક સાધુ હતા. વળી તેઓ પોતાની દીર્ઘદષ્ટિથી એ પણ જોઈ શક્યા હતા કે જૈન વિદ્યાના અધ્યયન અને વિકાસ માટે કેવળ સાધુ-સમુદાય ઉપર જ આધાર રાખવો પડે એ ખરાખર નથી. અને વિદ્યા વિકાસના આ યુગમાં તો આવી એકાંગી સ્થિતિ ચાલી શકે એમ પણ નથી. તેથી જરૂર પડતાં તરત જ ગમે ત્યાં પહોંચી શકે અને જૈનધર્મ દર્શન-સંસ્કૃતિનું પ્રતિનિધિ કરી શકે એવા જૈન ગૃહસ્થ વિદ્વાનો તૈયાર કરવાની એમની ઝંખના હતી. અને એ ઝંખનાને પૂરી કરવાનો તેઓ સતત વિચાર અને શક્ય પ્રયત્ન કરતા હતા.

તેઓ એકવાર માંડલ ગયા હતા. ત્યાં એમને પોતાના આ વિચારને અમલી બનાવવાની અંતઃપ્રેરણા થઈ; માંડલનું વાતાવરણ પણ કંઈક નવા વિચારને ત્રીકી શકે એવું અનુકૂળ લાગ્યું. એમણે આ કાર્યની શુભ શરૂઆતરૂપે માંડલમાં શ્રી યશોવિજય જૈન પાઠ-શાળાની સ્થાપના કરી, ભાવી યોગથી પ્રેરાઈને નરસિંહ ચાહુ

શાળા છોડીને આ પાઠશાળામાં જોડાઈ ગયા. અને અંતપૂર્વક જૈન-ધર્મને અભ્યાસ કરવા લાગ્યા. હોશિયારી તો હતી જ, એમાં ભૂખ્યાને ભાવનું ભોજન મળ્યા જેવો યોગ્ય બની ગયો. નરસિંહને પહેલા નંબરના વિદ્યાર્થીની નામના મળી. ઉચ્ચ કોટિના વિદ્વાનો-પાંડિતો તૈયાર કરવા હોય તો કાશી જેવા વિદ્યાધામમાં જ આ પાઠશાળાને લઈ જવી જોઈએ. ખીજે જ વર્ષે પાઠશાળાને કાશી લઈ ગયા.

નરસિંહ પણ કાશી પહોંચી ગયા. ગુરુને આ મોતી પાણીદાર લાગ્યું. બરાબર ભણે તો વિદ્વાન થાય અને શાસનની શૈલા પણ વધે. ગુરુશિષ્ય વચ્ચે ધર્મસ્નેહના તાણાવાણા ગૂંથાવા લાગ્યા.

*

*

*

સત્રપણના અંધનથી કશી ફીકર કર્યા વગર ૧૯૬૨ માં ફરી કાશી પહોંચી ગયા. ૧૯૬૩ માં મહારાજશ્રીએ પાંચ તેજસ્વી નવ-યુવકોને દીક્ષા આપી. એમાં નરસિંહને પણ સમાવેશ થતો હતો. નામ મુનિ ન્યાયવિજય. ૧૯૬૪ માં કાશી આવીને ચાર વર્ષ સુધી એકાગ્રતાપૂર્વક સંસ્કૃત ભાષા, ન્યાયશાસ્ત્ર અને જૈન શાસ્ત્રનું અધ્યપન કર્યું. ૨૦-૨૧ વર્ષની ઉછરતી વયે માતા સરસ્વતી એમના ઉપર પૂર્ણ પ્રસન્ન થયાં. એમણે ન્યાયતીર્થની પરીક્ષા આપી. એમના દર્શનિક જ્ઞાનથી આકર્ષાઈ વિદ્વાનોએ એમને ન્યાયવિશારદની પદવી આપી. ન્યાયશાસ્ત્ર, ધર્મશાસ્ત્રો અને ખીજી વિદ્યાઓનું એમણે અધ્ય-યન કર્યું એ તો ખરું; પણ એમની સર્જક તરીકેની પ્રતિભા પ્રકાશી ઉઠી સંસ્કૃત ભાષાના એક કવિ તરીકે. જેવી એમની પ્રકૃતિ મધુર અને હેતાળ એવી જ એમની કવિતા રસઝરતી અને હૃદય-સ્પર્શી, વાતવાતમાં એમના મુખમાંથી અને એમની કલમમાંથી વિવિધ છંદોમાં, કવિતાનો અમૃતરસ રેલાવા લાગતો, કદાચ એસ જ કહી શકાય કે ગદ્યને સર્જક જે ઝડપથી પોતાનું કૃતિનું સર્જન

કરી શકે, એવી જ ઝડપથી આ મુનિવરની પદ કૃતિઓ વહેવા લાગતી. કવિતાના જાણે સાગર જ.

પુમારી અને બેશીકરી એમને જીવનરસ હતો; એટલે વ્યવહારુ-પણાને અભાવ એમને કચારેય ખટકતો નહિ; ઉલટું એથી તે લોકો ઉપર વધારે પ્રભાવ પડતો. ઉપરાંત ક્રાંતિપ્રિય અને પ્રગતિ-વાહુ એમની પ્રકૃતિ હતી. એટલે વ્યક્તિ, સમાજ કે દેશના વિકાસને રૂંધે એવું બંધિયારપણું એમને મુદ્દલ રુચતું નહીં. આથી એમનામાં સામાજિક, રાષ્ટ્રીય અને માનવતાલક્ષી દૃષ્ટિનો વિકાસ થયો હતો અને સ્ત્રી-પુરુષના સમાન વિકાસમાં જ સમાજ અને દેશનો વિકાસ રહેલો છે. એવી એમની દૃઢ માન્યતા હતી.

એમનાં વ્યાખ્યાનોમાં અને એમણે સંસ્કૃત, ગુજરાતી, પ્રાકૃત, હિંદી અને અંગ્રેજી ભાષામાં ગદ્ય તેમજ પદ્યમાં, રચેલ નાનાં-મોટાં સંખ્યાબંધ પુસ્તકોમાં સદાય આત્મકલ્યાણ, લોકકલ્યાણ, સમાજ-ઉત્થર્ષ, રાષ્ટ્રસેવા અને માનવતાનો મધુર અને પાવન સાદ જ રણુકયા કરતો હોય છે. પોતાના આનંદની ખાતર રચાયેલી આકૃતિઓ માનવસમાજની બહુમૂલ્ય સંપત્તિ તરીકે ચિરંજીવી બની ગઈ.

શાસ્ત્રોમાંથી સંકુચિતતા અને નિંદા-કુથલીના કાકરા ભેગા કરવાને બદલે વિશ્વમૈત્રી, ઉદારતા અને માનવતાના મોતી જ તેઓ સદા વીણુતા અને જનસમૂહમાં વહેંચતા રહ્યા છે. દેશવિદેશના જુદા જુદા ધર્મોના શાસ્ત્રોનું અધ્યયન-અવલોકન પણ એમણે સાર-ગ્રાહી દૃષ્ટિથી જ કર્યું છે.

સંવત ૧૯૭૭માં તેઓએ ગુરુથી જીવું ચોમાસું કર્યું. ૧૯૭૮માં ગુરુદેવનો સ્વર્ગવાસ થયો. તેઓ કીર્તિ અને શિષ્યના મોહથી મુક્ત બનીને અલગારી ઓલિયાની જેમ ઠેર ઠેર સાચા ધર્મનો અને માનવતાનો ઉપદેશ આપતા રહ્યા. છેલ્લા ૨૫ વર્ષથી પાટણ અને

માંડલમાં જ વિતાવ્યાં. છેલ્લા દસ વર્ષમાં શરીર જર્જરીત ખતતાં
સમતા, શાંતિ અને સ્વસ્થાપૂર્વક વૃદ્ધવાસ રૂપે માંડલમાં જ રહ્યાં.
માંડલ સંઘે પણ એમની છેવટ સુધી દિલ દર્દને ભક્તિ કરી અને
સમય પાક્યો એટલે તેઓ હસતે મુખે વધુ ઉચ્ચસ્થાને પહોંચી
ગયા. એ પવિત્ર આત્માને આપણા શતશત વંદન હો! એમના
ગુણો આપણામાં અને સમાજમાં વિસ્તરો એવી આપણી પ્રાર્થના હો!

અગ્રલેખ 'જૈન' ૭-૩-૧૯૭૦

જાઓ, જાતને પડકાર કરીને કહેશો કે
ચરિત્ર એ ચિત્તનો વિષય છે. વેશનો નહીં.

અંતરયાત્રા

મદ્રાસના ધર્મ મૂર્તિ સ્વામી ઋષભદાસજીએ ૧૦ વર્ષ પહેલાં પૂ. મુનિશ્રીને લખેલ પત્ર મનનીય અને જૈન દર્શનને જગત સમક્ષ મૂકવાનું મહામૂલું સૂચન વિચારણીય બની રહેશે.

મદ્રાસ

તા. ૨૯-૬-૬૬

પૂજ્ય મુનિશ્રી ન્યાયવિજયજી મહારાજ,

અમારી જૈન વિજ્ઞાન સોસાયટી જેની એક ઓફિસ બેંગ્લોરમાં છે અને લગભગ ૩૪ વર્ષથી જૈન દર્શનના પ્રચાર કાર્યમાં યથાશક્તિ પ્રયત્ન કરતી આવી છે, અને ખાસ કરીને સમુદ્ર પારના પ્રદેશોમાં અંગ્રેજી ભાષામાં પ્રકાશિત થયેલા પુસ્તકોનું ખૂબ આદાનપ્રદાન કર્યું છે અને હજારો રૂપિયાના પુસ્તક અહીંથી લઈને દરેક મુનિવર્સિટીમાં મોકલ્યા છે અને અમારી 'Outlines of Jain Philosophy' જે થોડાં વર્ષ પૂર્વે પ્રકાશિત કરવામાં આવી હતી તેની ખૂબ સારી માંગણી વિદેશોથી આવી રહી છે અને ઘણાં વર્ષ પૂર્વે આ ચોપડી જોઈ જાપાન-અમેરિકાથી સોસાયટીને સાધારણ બેટ રકમો પણ મળી હતી અને હવે તેનું ફરી પ્રકાશન કરવા વિચાર છે. આની સાથે આપના 'જૈન દર્શન'ને અનુવાદ પણ બહાર પડી જાય તો અમારી સોસાયટી તરફથી થોડી કોપીઓ ખરીદી વિદેશોમાં સાથે મોકલશું.

આ કાળમાં વિજ્ઞાન દિવસે દિવસે વિકસિત થતું જાય છે. અને નિકટના ભવિષ્યમાં એક આત્મા દર્શનનું રૂપ ધારણ કરશે. જેમ જેમ વિજ્ઞાન પદાર્થસંશોધનમાં બહુ ઉતરે છે તેમ તેમ જૈન દર્શનની સત્યતા પદાર્થવિજ્ઞાનના ક્ષેત્રમાં પ્રમાણિક ઠરતી જાય છે.

જીવ-પરમાણુનું જેમ જેમ વધારે વિશ્લેષણ થયું અને ઈલેક્ટ્રોન, પ્રોટોન અને પોર્નિટ્રોનની પરમાણુના અંતર્ગત થતી પ્રક્રિયાઓ વિજ્ઞાનના અનુભવમાં આવી ત્યારે એલીમેન્ટ એટલે મૂળભૂત પદાર્થોની માન્યતા વિજ્ઞાનને ભૂલભરેલી લાગી ને હવે વિજ્ઞાન માને છે કે તાંબુ, સોતું, પારો, રેડિયમ, પેટ્રોલિયમ, યુરેનિયમ આદિ એક જ જાતના ખાણના રમકડાં છે અને ઓછાવતા પરમાણુઓથી એ જુદાં જુદાં રૂપે નિર્માણ થાય છે ત્યારે જૈનદર્શન પ્રારંભથી જ ભારપૂર્વક એ વસ્તુનું પ્રતિપાદન કરતું આવ્યું છે કે બધી વર્ગીણાનાં પરમાણુઓ એક જ પ્રકારના છે અને અને સંખ્યાની વધઘટને ક્ષીણે જ લિન્ન લિન્ન વર્ગીણામાં વિભાજિત થાય છે. અને પદાર્થનિર્માણ પણ એ પ્રક્રિયા પર જ અવલંબિત છે. વિજ્ઞાનની સાથે આ સિદ્ધાંત ઉપર જૈન દર્શન અટલ હતું. ત્યારે વિજ્ઞાનવાદીઓ પોતાના મૂળભૂત પદાર્થોને ત્રિકાળબાધ્ય માની જૈનધર્મની માન્યતાને હાસ્યરૂપે જોતું હતું. પણ આજે આઈન્સ્ટાઈનની માન્યતાઓ પછી વિજ્ઞાનમાં વિચિત્ર વિસ્મયકારી અન્વેષણ થયું અને જૈનદર્શનની માન્યતા જ સાચી પુરવાર થઈ. તેવી જ રીતે પરમાણુની ચિત્રવિચિત્ર સ્વભાવની ગતિમાં તે સૂક્ષ્મ પરિમિત આકાશ પ્રદેશોમાં અનંતાનંત પરમાણુઓ અને સ્કંધોનું અંતર્પરિણામ થાય છે. અને ૧ તોલા પારામાં ૧૦૦ તોલા સોનાનો સમાવેશ થાય છે. અને તેનું વજન યા સ્થાન વધતું નથી, તે માન્યતા પણ વિજ્ઞાન સ્વીકારતું નહોતું; તે થોડા વર્ષોથી તે માન્યતા સૂક્ષ્મવિજ્ઞાનવેત્તાઓ સ્વીકારવા લાગ્યા છે.

એમ તો વિજ્ઞાન માનતું હતું કે ૧૦૦ ટન લોહાના સહેપાટને

જો ધન કરવામાં આવે તો ચણાની સાઈઝમાં મૂકી શકાય છે પણ વજન તો તેનું તે જ રહેવાનું. અમેરિકામાં એક ન્યુ મેટલના નામથી ૩ ક્યુબિક ઈંચ (૩ ધન ઈંચ) સાઈઝનો ટુકડો ૧૭૬૦૦ ટનના વજનવાળો છે. અને સાઈઝ એટલી નાની છે. પણ નાની સાઈઝમાં વસ્તુનો સમાવેશ થયો અને વજન ન વધ્યું. જૈન દર્શનની આ આશ્ચર્યકારક કલ્પનામાં વિજ્ઞાન બહુ શંકાજનક હતું, તે શંકા પણ હવે નિવૃત્ત થવા લાગી છે.

એટલે આવા યુગમાં જૈન દર્શનનો પદાર્થવિજ્ઞાન અથવા દ્રવ્યાનુયોગનો વિષય વિશ્વના તત્ત્વોનો સત્ય સાક્ષાત્કાર કરાવવામાં બહુ ઉપયોગી થઈ શકે અને જે ભારતીય દર્શનોની કપોળકલ્પિત પદાર્થ વિજ્ઞાનની માન્યતાઓ વિજ્ઞાનના ધ્યાનમાં મળકરૂપે જણાય છે, તેમાં ઘણો સુધારો થઈ શકે અને પરલોક અને પુનર્જન્મની માન્યતાઓને સચોટ સ્થાન મળે. માટે તત્ત્વજ્ઞાનના પ્રચાર માટે આપના જેવા સુઘ્ન ચિંતકોને પોતાના અનુભવસિદ્ધ વિચારો બહાર પાડવા બહુ દાલદારી લાગે છે.

સૂગોળ-ખગોળની માન્યતાઓ આજે કેવળ આંતરિક મનાય છે પણ સૂગોળ-ખગોળ વિશ્વતંત્રની વ્યવસ્થામાં વિશેષ આવશ્યક વસ્તુઓ જણાતી નથી જીવનનો વિકાસ વિશ્વતંત્રની વ્યવસ્થા ઉપર નિર્ભર છે, એટલે વિશ્વતંત્રમાં પદાર્થ વિજ્ઞાનની પ્રક્રિયા અને ભેદ સંઘાતથી થતું પદાર્થ નિર્માણ અને તેની વ્યવસ્થા તે ભૌતિક વિષય ગણાય.

સૂગોળ-ખગોળની ખટપટ અપ્રયોજનભૂત છે એટલે આજના અનુસંધાનની બહુ કિંમત વધી રહી છે અને અંદ્રલોકની વાતો કરે છે તેમાં જીવનની સાર્થકતા કંઈ જણાતી નથી. જીવનની સમસ્યા તો વિશ્વતંત્રના વ્યવસ્થિત નિયમો અને પદાર્થ-વિજ્ઞાનની પ્રક્રિયા પર આધાર રાખે છે અને વસ્તુ પર આજના યુગનું ઊંડું અનુસંધાન

છે નહિ.

બૌદ્ધોનું બોધિવૃક્ષ ગયામાં હતું કે સરનાથમાં હતું, ગંગા-કિનારા પર હતું કે ગંડકીના કિનારા પર હતું, આવી ફિલ્સુલ ઐતિહાસિક ગવેષણાઓમાં દર્શનના આદર્શોનું માપ કાઢે છે તે મને ગમતું નથી.

હું તો મારા ઘણા ઇતિહાસવેત્તા મિત્રોને મળું છું અને નાની નાની બાબતોમાં મોટા મોટા નિબંધો લખાણેલા દેખું છું છું ત્યારે મને તો એમ લાગે છે કે મૃત કલેવર ઉપર જે પોસ્ટ-મોર્ટમ કરવામાં આવે છે તેવી રીતનો તેમનો પ્રયાસ છે એવા શબ્દો તો હું ઘણીવાર હાસ્યમાં ઇતિહાસના નિબંધકારોને કહેતા રહું છું. આ ખટપટ કરતા આત્માની, પુનર્જન્મ, કર્મના વિપાકની, પ્રતિ-અગતિના ભ્રમણની વિચારણા ઉપર ઊંડું અન્વેષણ થાય તો જનતાને લાભકારી છે.

એટલે આપ જેવા તત્ત્વજ્ઞો, ચિંતકોને અને સાધકોને વિનંતી છે કે જૈનદર્શનના જીવનનો વિકાસ કરતા તત્ત્વ ગવેષણાપૂર્ણ માન્યતાઓને જગતની સામે રજૂ કરવા પ્રયાસ કરવા આપના જૈનદર્શનનું અંગ્રેજી પ્રકાશન ભૂથિકા માટે બહુ ઉપયોગી લાગે છે. સુંદર શૈલીમાં પર્યાપ્ત ભાષામાં અંગ્રેજી અનુવાદ થાય તેવું ઇચ્છું છું. લેખનમાં અવિનયાદિ દોષ સેવાયો હોય તો ક્ષમા કરશો.

લિ.

સેવક ઋષ્યભદ્રાસજીના વંદન

કુલચંદ હરિચંદ દોશી-મહુવાકર

વીરતત્વપ્રકાશક મંડળ-આચાર્ય

પંજાબ જૈનગુરુકુળ પાટણ જૈનમંડળ છાત્રાલય અમદાવાદ
ચી. ન. વિદ્યાવિહાર, યશોવિજયજી જૈન ગુરુકુળ પાલિતાણા ૨૦ વર્ષ,
જૈનખાલાશ્રમમાં ગૃહપતિ બને નિયામક તરીકે ૪૫ વર્ષ કાર્ય કર્યું.
પૂર્વ આફ્રિકા મોમ્બાસા જૈનમંદિરની પ્રતિષ્ઠા પ્રસંગે ત્યાંના શહેરમાં
જૈનધર્મના વ્યાખ્યાનો આપ્યા (૧૯૬૩). ૬૦ જેટલા પુસ્તકો
આલેખ્યા તેમાં પૂ. આચાર્યો મુનિવરોના ૧૫ જેટલા ચારિત્રો અને
ખીજા શત્રુંજય તીર્થદર્શન-મંદિરોત્તુ નગર-પાટણ જૈન તીર્થદર્શન,
બે.ડેલી તીર્થદર્શન, કદમગિરિ તીર્થદર્શન, ભારત જૈન તીર્થદર્શન,
કટિપાવર માટીના ચમત્કાર તથા મહાવીર વાણી (ગુજરાતી) યશો-
વિજયજી ગુરુકુળ રજત મહોત્સવ, સુવર્ણ મહોત્સવ, સ્મરણિકા,
ભક્ત કવિ શિવજીબાઈ મણીમહોત્સવ સ્મરણિકા વગેરે મુખ્ય છે.
નિખંધોમાં પુરસ્કારો મળ્યા છે. ૭૯ વર્ષની ઉંમરે મહાવીર વિશ્વ-
વિહારને માટેનું સ્વપ્ન સાકાર કરવાની લાવના રાખે છે.

अध्यात्ममानन्दघनस्य चास्मिन्
 कवित्वमस्मिंश्च महाकवीनाम् ।
 क्षानप्रकाशश्च यशोगुरुणां
 गुणत्रयी न्यायमुनौ समासीत् ॥
 प्राकट्यमेषां मुनिराजरूपे
 नमामि तं न्यायमुनि प्रभाते ।
 -फतेहचन्द बेलानी

मुनिराज श्री न्यायविजयल महाराजभां आनंदघनलते।
 अध्यात्म, महाकवि कृष्णदास नेपुं कवित्व अने
 उपाध्यायल यशोविजयल नेपुं ज्ञान अे त्रले गुणो
 अेक सरभा उता. जले अे त्रले महापुत्रोअे लेत्रा
 भणाने आ युत्रभां मुनि न्यायविजयलना इपभां अवतार
 दीधो उतो. अेवा न्यायविजयल महाराजने सदा
 प्रभाते प्रशुभं कुरुं कुं.

મુનિ ન્યાયવિજયણની આદર્શ સાધુતા

“મુનિ જોવા હોય તો માંડળ જઘને જોઈ
આવો. સાધુતાનો આદર્શ કેવો હોય એનું
તમને ત્યાં ભાન થશે. મારે મન તો એમનું
દર્શન-બંધન મહાયાત્રા છે.”

મુનિ પુન્યવિજયણ

(સાધુઓની સભામાં આપેલા ભાષણમાંથી)

અધ્યાત્મ યોગી મુનિ ન્યાયવિજયજી

પચપણ્ણમાં કુલચંદલાઈ મારા ગુરૂ હતા. જ્ઞાતમહેનત કરવાની પ્રેરણા અને રાષ્ટ્રીય સંસ્કાર મને એમનાથી મળ્યા છે. ત્યારથી આજ સુધી મારા ઉપર એમની કૃપા રહેતી આવી છે. એમનો આદેશ છે કે એમના પુસ્તકમાં મુનિ ન્યાયવિજયજી મહારાજ વિષે મારે કંઈક લખવું. એટલે મુનિ ન્યાયવિજયજી વિષે મારા અનુભવના થોડાક શબ્દો લખી રહ્યો છું.

જાતસ્ય હિ ધ્રુવં મૃત્યુઃ જન્મ સાથે મૃત્યુ લાગેલું જ છે. એમ સમજવા છતાં પણ આત્મીય વ્યક્તિઓ સંસારમાંથી વિદાય લે છે ત્યારે મનમાં આઘાત લાગે છે. અને એમનો અભાવ સતત ખટકચા કરે છે. મારા માટે એવી બે ઘટનાઓ ઉપરા ઉપર બની. પહેલાં મુનિ ન્યાયવિજયજી મહારાજ ગયા. એ પછી તરતમાં મુનિ પુન્યવિજયજી અડધે રસ્તેથી ગયા. એ બંને મારે માટે આત્મીય પુરૂષો અને સાચા અર્થમાં શુદ્ધ જ્ઞાનયોગી આત્મલક્ષી સાધુપુરૂષો હતા એમના જવાથી સતત લાગ્યા કરે છે કે ઉદાર શાસ્ત્રચર્ચાનું ક્ષેત્ર વેરાન થઈ ગયું.

ઘણું કરીને સંવત્ ૧૯૮૩ નું વર્ષ ચાલતું હતું. હું સિદ્ધહેમ વ્યાકરણ-લઘુવૃત્તિ લખ્યો હતા. શરૂમાં શ્રીમાન વેલસિંહ પંડિત લખાવતા હતા. એ વચમાંથી છૂટા થયા. નવા પંડિતની શોધ ચાલતી હતી. પણ જેન વ્યાકરણ લખાવી શકે એવા પંડિત સહેલાઈથી મળ્યા

શકતા નહોતા. એવામાં વૈશાખે વાદળી વરસે એમ મુનિ ન્યાય-વિજયજી મહારાજ ચોમાસુ કરવા આવ્યા.

એમની ખ્યાતિ તો સાંભળી હતી. પણ દર્શન પરિચય થયા નહોતા. એમની પાસે લણવાનું શરૂ થયું. સામાન્ય રીતે લણાવવાનું એમને એછું ગમે. એ રહ્યા સ્વતંત્ર વિચારક, લેખક, કવિ, વક્તા. એમને રાજનું એકધારું વિષ્ટવેષણ તેમાં પણ વ્યાકરણ-નીરસ અને માયાકુટિયું. એમને આવું શી રીતે ગમે? તો પણ સંયોગો જોઈને એમણે લણાવવાનું માથે લીધું.

આખ્યાત પ્રકરણ ચાલતું હતું. આખ્યાત પ્રકરણ મોટું વગડા જેવું ગણાય ધાતુ (ક્રિયાપદ) ના રૂપો તૈયાર કરવા માટે આખા વ્યાકરણમૂર્તી સૂત્રો શોધવા પડે. પૂરું વ્યાકરણ કંઠસ્થ-યાદ હોય તો જ એ બને. પણ જ્યાં હું સૂત્રો શોધી કે યાદ કરી ન શકું ત્યાં મહારાજજી સૂત્રો બતાવી આપે.

વર્ષો પહેલાં એ પોતે વ્યાકરણુ લખ્યા હશે. પણ જાણે તાજ જ લખીને આવ્યા હોય એવું હીરાની ચમક જેવું સદા સ્ફુરાયમાન એમનું જ્ઞાન જોઈને મને આશ્ચર્ય થતું હતું. લણાવવાની શૈલી પણ ઘણી જ રસદાયક હતી.

હું પણ ઠોઠ નિશાળીયો તો નહોતો જ. એટલે એમને લણાવવામાં કંટાળો ન આવ્યો. ઠોઠ વખતે મોડો પડું તો ઠોઠ છોકરાની મારફત મને બોલાવી મંગાવે. આ રીતે મારું વ્યાકરણુ એમની પાસે પૂરું થયું.

એ વખતને અમારો સખંધ આત્મીય બનીને એમના અંતઃકાળ-મંડળ સુધી ચાલતો રહ્યો.

‘કુમાર સંભવ’ માં કવિ કાલીદાસે કહ્યું છે. ‘સંગઃ સતાં સાસપદીન ઉચ્યતે સંવર્ધતેડયં સરિતાં પ્રવાહવત્’ સંતપુરુષોની

મિત્રતા સાત ડગલામાં થઈ જાય છે અને નદીના પ્રવાહની માફક વધતી રહે છે.

કવિત્વ એમનામાં સ્વભાવિક હતું. He was a born poet. જાણે જન્મના જ કવિ. તેમણે સંસ્કૃતના બધા પુસ્તકો કાવ્યમાં જ લખ્યા છે. તે સંખ્યા લગભગ ત્રીસની થવા જાય છે. તેમનું કવિત્વ પણ અત્યંત સરળ અને પ્રાસાદિક છે. શબ્દો એમને શોધવા પડતા નહોતા. ઝરણામાંથી પાણીના પ્રવાહની માફક શબ્દો આવતા જતા.

દર્શનશાસ્ત્રમાં એમનું પરિચય અગ્રાધ હતું. દર્શનશાસ્ત્ર સંસ્કૃત ભાષાનું મુખ્ય સાહિત્ય ગણાય. અધીતવ્યાકરણકાવ્ય કોશો અનધીતન્યાયશાસ્ત્રો બાલઃ વ્યાકરણ કાવ્ય કોશ બધું જાણે પણ જ્યાંસુધી ન્યાયશાસ્ત્ર-દર્શનશાસ્ત્ર ન જાણે ત્યાંસુધી તે નિશાળીયો જ ગણાય-તેની ગણતરી પંડિતમાં ન થાય. વ્યાકરણ, કાવ્ય, કોશ એ ભાષાના અંગો છે. સંસ્કૃત ભાષાનું સાહિત્ય દર્શનશાસ્ત્ર છે. તેમાં માણસનું ચિંતન, વિચારો, અને સિદ્ધિની પ્રતિભા પ્રગટ થાય છે.

આ દર્શનશાસ્ત્ર ઉપર તેમણે ૨૨ વર્ષની ઉંમરે દર્શનશાસ્ત્રનો ન્યાય કુસુમાંજલિઃ ગ્રંથ કાવ્યમાં રચ્યો. એ ગ્રંથે એમને 'ન્યાય-વિશારદ'ની પદવી અપાવી.

૨૫ મે વર્ષે અધ્યાત્મશાસ્ત્રનો અમર ગ્રંથ અધ્યાત્મ તત્વાલોક પણ કાવ્યમાં લખ્યો. એ ગ્રંથ જોઈને તે વખતના સાહિત્યના મહારથી મહાવીર પ્રસાદ દ્વિવેદીએ લખ્યું કે—

'ગ્રંથમાં ગ્રંથકારનો ફોટો જોતાં તે અતિયુવાન છે. પણ ગ્રંથમાં અધ્યાત્મનું પ્રૌઢપણું છે. આટલી યુવાન વયમાં અધ્યાત્મનું આટલું બધું પ્રૌઢપણું જોઈને આશ્ચર્ય થાય છે.'

એજ અંથ પાછળથી પ્રાકૃતભાષામાં પણ અજ્જત્તલાલોએ પણ કાવ્યમાં લખ્યો. ખીજ પણ ત્રીસેક અંથો કાવ્યમાં લખ્યા.

ઉજ્જૈનના પંડિતોએ એમના અંથો જોઈને કહ્યું હતું કે કિમશ્વઘોષઃ કિમુ કાલીદાસઃ? આ મુનિ અશ્વઘોષ છે કે કાલીદાસ છે? વાસ્તવમાં એમના અંથોમાં અશ્વઘોષ અને કાળીદાસ બન્નેની પ્રતિભા એક સાથે જોવા મળે છે.

મોટા નામોથી અંબઈ ન જઈએ અને જુવું એટલું સોનું માનવા લલચાઈએ નહીં તો કહેવું જોઈએ કે શકરચાર્યના વિવેક-ચક્રામણિ અંથ કરતાં પણ ન્યાયવિજયજીના અંથોમાં અધ્યાત્મની અનુભૂતિ અને કાવ્યની પ્રતિભા વિશેષ ચડીયાતી છે. એમના કેટલાક અંથો ભારતીય સાહિત્યમાં અમર અંથો ગણાશે.

આ તો થઈ એમના જ્ઞાન વિષેની વાત; પણ જ્ઞાન અને જીવન એ બે વસ્તુ જુદી છે. જ્ઞાન જીવનની શોભા, જીવનનો આનંદ છે. જીવન જુદી વસ્તુ છે જેમાં માણસની પ્રવૃત્તિઓ સાથે આત્માના ગુણ-દોષ અને મનના ભાવો પ્રકટ થાય છે.

તો, જીવનની રહેણી-કરણીમાં એ સાવ સાદા હતા. એકદમ નિરીહ-વસ્તુ મળે તો ઠીક, ન મળે તો ઠીક, નિહિંચન-કોઈ જાતનો પરિગ્રહ નહીં. બાળસુલભ નિર્મળ હૃદય, સામાના દોષો જતા કરવાની મહાનુભાવતા, સરળ પ્રકૃતિ, નિંદા-સ્તુતિયા પર, નિરભિમાનવૃત્તિ, અપમાનને પણ ઉદારતાપૂર્વક ગળી જઈને સામાનું કલ્યાણ ઈચ્છે વિરોધીને કશા ડંખ વગર આદર આપતા મેં જોયા છે. દેખીએ તરફ ઉપેક્ષા ભાવ, આ બધા એમના આત્મિક ગુણો હતા.

બાળવયમાં જ એમને દીક્ષા આપેલી. સત્રપણ થઈ ગયું હતું. એનો પણ વિચાર કર્યા વગર દીક્ષા આપી. તે વખતે આખા માંડલ ગામનો વિરોધ થયો હતો. છતાં દીક્ષા આપી. નાના બાળકોને

દીક્ષા આપવામાં સાધુઓ દીકરાના જન્મને લ્હાવો લીધા જેવો ઉલ્લાસ માણે છે. એ ઉંમરમાં શી ખબર પડે કે દીક્ષા થું કહેવાતી હશે. સંસારનો કે જીવનનો કશો અનુભવ નહોતો. આવી અપોધ અવસ્થામાં અપાયેલી દીક્ષા દરકને આકરી પડે. છતાં નિષ્ઠાપૂર્વક અને સચ્ચાઈથી લગ્નમહાવીરને જીવન સમર્પણ કરીને ચારિત્ર પાળતા રહ્યા.

ધીમેધીમે જગતનો પ્રકાશ મળ્યો. વિશ્વસાહિત્ય વાંચ્યું. દેશ-ભ્રમણને લીધે જગતનું ચિત્ર સામે આવ્યું. આગમો વાંચ્યા. ખીજ શાસ્ત્રો વાંચ્યા. અને બુદ્ધિનો વિકાસ થતો ગયો તેમ તેમ વિચારોમાં ક્રાંતિ આવતી ગઈ.

માણસનું જીવન સમજવા માટે તેની આસપાસની પરિસ્થિતિ સમજીએ તો જ તેનું ખરું વ્યક્તિત્વ સમજી શકાય. ગ્રાંધી મહાત્મા કહેવાયા તે હિંદુસ્તાનની તે વખતની ગ્રાંધી, પરાધીન અવસ્થામાં જન્મ્યા માટે મહાત્મા કહેવાયા. પણ કોઈ સ્વતંત્ર સંપન્ન દેશમાં જન્મ્યા હોત તો તેમની તકલી અને સત્યાગ્રહની વાત કોઈએ સાંભળી પણ ન હોત. એમ મુનિ ન્યાયવિજયજીનું જીવન સમજવા માટે તેમની આસપાસનું સામાજિક વાતાવરણ અને સમાજની પરિસ્થિતિ સમજીએ તો જ તેમનું વ્યક્તિત્વ સમજી શકાય.

તો, તેમની આસપાસનું સામાજિક વાતાવરણ સાવ જૂનવાણી રહ્યું, સંકુચિત, અને પાકેલા ભરનિંગલ ગુમડા જેવું હતું. જૂનવાણી અજ્ઞાન વાતાવરણમાં ખાલ ક્રિયાકાંડ જ ધર્મ મનાય છે. ભાવ કે સમજ એમાં હોતી નથી. મહાવીરનો ધર્મ કે આત્મધર્મ એમાં મળે નહીં. કેવળ અજ્ઞાન ક્રિયાકાંડની જડ પ્રવૃત્તિ જ મહાવીરના ધર્મને નામે વ્યાપક હતી.

એમાં, આ પુરુષ આગમગાની હતા. આગ્રમમાં ખતાવેલા ધર્મ સાથે આ વિપ્રાણ ક્રિયાકાંડી પ્રવૃત્તિનો મેળ જોયો નહીં. જૂનવાણી

વર્ગે આગમમાં અતાવેલો ધર્મ કદી સાંભળ્યો નહોતો. કાચુ કે મહાવીરની સીધી વાણી-આગમો વાંચવામાં જીનવાણી વર્ષ પાપ માને છે. આગમો એમનાથી વંપાય જ નહીં. પછી મહાવીરનો ધર્મ શો છે કે આગમોમાં શું અતાવ્યું છે એની એમને શી રીતે ખબર પડે? એને ઠીધે વિચાર વગરનું અંધજીવું ક્રિયાકાંડી વર્તન જ મહાવીરના ધર્મને નામે, આગમધર્મને નામે, પંચગીના ધર્મને નામે અંધાધુંધ માલતું હતું.

સાધુ સમ્મેલન વખતે પંચાંગીધર્મના રટજીનો વા વાથો હતો. પણ પંચાંગી શું છે એ પાછી કાઢીને ખબર નહોતી. પંચાંગી ક્યારે ખની કે પંચાંગીમાં શું લખ્યું, એનીય ખબર નહોતી. અને છતાં પંચાંગી પ્રમાણે જીવવાનું રટજી માલતું હતું. ત્યારે મુનિ પુન્યાવજયજીએ આખા સાધુ સમ્મેલનને પડકારીને લેખ લખીને ચેલે જ કરી કે ‘પંચાંગી પ્રમાણે જીવનના પ્રશ્નોની વાતો કરો છો પણ પંચાંગીના એક પણ અક્ષરનો આપણા જીવન સાથે મેળ છે ખરો? પંચાંગી પ્રમાણે જીવનને સરખાવીએ તો આપણામાં સાધુતાનો અંશ પણ નથી. છતાં પંચાંગીની વાતો કરવી એ કેવળ દંભ જ લેખાશે.’

આવા દંભી જીવન અને અજ્ઞાન ક્રિયાકાંડ વિષે સિદ્ધસેન દીવાકરે પોતાના ‘સન્મતિતર્ક’ ગ્રંથમાં અતિગંભીર વાણીમાં હૃદય સ્પર્શી ઉદાસીનતાભરી આત્મવ્યથા ઠાલવતા લખ્યું છે કે—

ચરણકરણપ્પહાણા સ-સમય-પરસમયમુક્કવાવારા ।
 ચરણકરણસ્સ સારં ણિચ્છયસુદ્ધં ન યાણંતિ ॥
 જહ જહ બહસ્સુયોં સંમઓ ય સિસ્સગણપરિવુઢો ય ।
 અવિણિચ્છઓ ય સમયે તહ તહ સિદ્ધંત પહિણીઓ ॥

(અજ્ઞાત ક્રિયાકાંડને જ પ્રધાન ધર્મ માને છે, પોતાના કે

પરના શાસ્ત્રોને લખ્યુરા વાંચવાનું નેવે મૂક્યું છે—મુક્કવાવારા, ક્રિયાના સારને કાંઈ સમજતા નથી. નિશ્ચયશુદ્ધિ જાણતા નથી. શાસ્ત્રોને કાઠો આવડે નહીં છતાં શાસ્ત્રગાતા અને બહુશ્રુતપણાને ડોળ દેખાવ કરે છે. અજ્ઞાનીઓમાં પૂજ્ય છે. ‘બહુશિલ્પે પરિવરીયો’ ની માફક શિષ્યોના ટોળા લઈને ફરે છે. આ સાધુઓ સિદ્ધાંતના પ્રત્યનીક શાસ્ત્રોને અને ધર્મને ત્રોહ કરે છે.)

સિદ્ધસેન દીવાકર જેવા જ્ઞાની-યોગીને સંઘ બહિષ્કારની સજા કરી હતી. અધર્મનું સામ્રાજ્ય વ્યાપે ત્યારે અનીતિ નીતિને સજા કરે છે અને સોક્રેટિસ જેવાને ઝેર આપે છે. તેમ અજ્ઞાનનું સામ્રાજ્ય વ્યાપે ત્યારે જ્ઞાનીને સજા થાય છે કે તું અમારી વચમાં જ્ઞાની થયો જ કેમ? તું જ્ઞાની થયો એજ તારા મોટા અપરાધ છે. માટે તું સજાને પાત્ર છે. માટે તને અમે અમારા સંઘ બહાર કરીએ છીએ. અજ્ઞાનીઓને સમાજમાં જ્ઞાનીની કેવી નિહાળતા થાય છે અને અજ્ઞાનીઓને આતંક અને અત્યાચાર ફેટલો ફૂર હોય છે એનું આ ઉદાહરણ છે.

આવી જ વ્યથા-વેદના ઉપાધ્યાયશ્રી યશોવિજયજીએ પણ પોતાના ગ્રંથોમાં ઠેકાણે ઠેકાણે ઠાલવી છે. સિદ્ધસેન દીવાકરે જે આકરી વાત ગંભીર વાણીમાં કરી તે જ વાત ઉપાધ્યાયજીએ ક્રિયા-કાંડીયોના અત્યાચારથી અકળાઈને ઉઘાડા શબ્દોમાં કહી કે—

મહામૂઢાઃ મહાવક્રા મહાહીતાશ્ચ દમ્ભિનઃ

ક્રિયાકાણ્ડિન પતે સ્યુઃ શબ્દપારાયણઃ સદા ।

(આ ક્રિયાકાંડીઓ મહામૂઢ, મહાવક્ર, મહાહીન મનોવૃત્તિવાળા અને મહાઈભી છે. શાસ્ત્રના અર્થને કે મર્મને સમજતા નથી. માત્ર શાસ્ત્રના શબ્દોનું સમજ વગરનું પારાયણ કર્યા કરે છે.)

આ શબ્દોમાં ઉપાધ્યાયજીએ મનનો ફેટલો બધો ઉકળાટ

ઠાણ્યો છે? એ વખતનો અગાની સમાજ જ્ઞાનના પુંજ જેવા આવા યોગીને શી રીતે સાંખી શકે? અધિકાર અને પ્રકાશ બંને એક સાથે રહી જ શી રીતે શકે? આખો સાધુસમાજ એમને વિરોધી રહ્યો હતો. અને યશોવિજયજીને રંજીતો રહ્યો છે. માત્ર વિનયવિજયજી મહારાજ એમને ઝોળખી શક્યા અને સાથ આપતા રહ્યા. ઉપાધ્યાયજીના લખેલા ગ્રંથો કયાં કયાંથી મળી આવ્યા છે। એમના પુસ્તકો એક સ્થળે રાખવા જેટલી સગવડ પણ કોઈ સંઘે એમને આપી નથી. આવા વિરોધ વચ્ચે રાજીનતા ફકીરની માફક તેમને પોતાનું જીવન વીતાવવું પડ્યું હતું.

આવી જ સ્થિતિ મુનિ ન્યાયવિજયજીના સમયમાં હતી. ઉપાધ્યાય યશોવિજયજી મહારાજની માફક જ. મુ. ન્યાયવિજયજીએ આગ્રમો અને પંચાંગીના નામે ચાલતી મનસ્વી જડ ક્રિયાકાંડી પ્રવૃત્તિ સામે મનને ઉઠાડી ઠાણ્યો એથી આખો સાધુ સમુદાય અને એનો ઉશ્કેરેલો જીવવાણી શ્રાવક વર્ગ છંછેડાઈ પડ્યો.

બાળ દીક્ષાની પ્રવૃત્તિ પણ પૂરવેગે ચાલતી હતી. નાના નાના બાળકોને, સંતાડી, ભગાડી સમજાવી-ભરમાવીને દીક્ષાઓ અપાતી. એ સામે મુ. ન્યાયવિજયજીનો પુન્ય પ્રકોપ જાગી ઊઠ્યો. બાળ-દીક્ષાનો કડવો અનુભવ પોતાના જીવનમાં જ થયેલો એટલે બાળ-દીક્ષા વિરુદ્ધ વ્યાખ્યાનો આવવા લાગ્યા. અને કહેવા લાગ્યા કે બાળદીક્ષા શાસ્ત્રવિરુદ્ધ તે છે જ પણ તેવી દીક્ષા બાળકોના જીવન ઉપર અત્યાચાર રૂપ છે.

એ જ કુરસામાં એ વડોદરા આવ્યા. તે વખતે બાળદીક્ષાના સ્વરૂપે ઉગરૂપ ધાણ્ય કયું હતું. ત્યાં એમના જાહેર વ્યાખ્યાનો થયાં. તેમના વ્યાખ્યાનોમાં ઓશીસર વર્ષ પણ આવતા. સ્ટેટના મોટા અધિકારીઓ પણ આવતા, તેમના વ્યાખ્યાનો સાંભળીને વડોદરા રાજ્યના ન્યાયમંદિરના વરિષ્ઠ ન્યાયાધીશ શ્રી ધુરંધર સાહેબ અને

મહારાજ સયાજીરાવના સેક્રેટરી ગોવિંદભાઈ એમના ભક્તો બની ગયા. મુનિજીએ એમને કહ્યું કે આવી શાસ્ત્રવિરુદ્ધ અને માનસવિરુદ્ધ બાળદીક્ષાએ કાયદાથી બંધ થવી જોઈએ. તમે આવી દીક્ષાએને કાયદાથી બંધ કેમ નથી કરતા ?

એ વાત ગોવિંદભાઈએ મ. સયાજીરાવને કરી.

સયાજીરાવ વિચક્ષણ રાજપુરુષ હતા. પ્રજ્ઞના પ્રત્યાઘાતો ઉપર એમનું ધ્યાન ખરાખરા રહેતું. છાણી ગામ દીક્ષાનું મથક ગણાતું. તેના પડઘા વડોદરામાં પણ પડતા જ. એથી વડોદરાનું વાતાવરણ પણ ડહોળાતું. આ બધું સયાજીરાવના ધ્યાનમાં તો હતું જ. ઉપરાંત સયાજીરાવ સુધારક રાજવી હતા. એમણે નક્કી કર્યું કે બાળદીક્ષા વડોદરા સ્ટેટમાં કાયદાથી બંધ કરી દેવી.

પણ રાજ્ય પ્રજ્ઞના ધર્મેના પક્ષપાતી ન ગણાય એટલા માટે એમણે બાળસંન્યાસને પણ સાથે જોડ્યો. આ રીતે 'બાળસંન્યાસ દીક્ષા પ્રતિબંધક' કાયદાને ખરડો તૈયાર થવા લાગ્યો. આને અંગે મ. સયાજીરાવે મુનિ ન્યાયવિજયજીની એક બે મુલાકાતો પણ લીધી અને દીક્ષા વિષે જૈનશાસ્ત્રના વિધાનો પોતે પણ સમજી લીધા.

આવા ધમધમતા વાતાવરણમાં અકસ્માત મારે ખંભાતથી વડોદરા આવવાનું થયું. મને મનમાં થયું કે ખંભાત સુધી આવ્યો છું અને મુનિ ન્યાયવિજયજી વડોદરામાં છે તો એમને મળતો જઉં. મને જોઈને એ ખુશી થયા. ખુશી એટલા માટે ધયા કે શાસ્ત્રોમાંથી દીક્ષાના વિધાનો શોધવા, તે બધાને તારવીને અલગ લખવા, તેને અનુવાદ કરવો, તેના ઉપર વિવેચન લખવું આ બધું એમને એકલા હાથે કરવું પડતું હતું. એમાં સહાયક ઘઈશ એમ માનીને મને વડોદરામાં રોક્યો. શાસ્ત્રોમાં જ્યાં જ્યાં દીક્ષાના વિધાનો હતા તે બધા તારવ્યા અને તેના સંગ્રહરૂપે બે પુસ્તિકાઓ તૈયાર કરી

આ તરફ મ. સયાજીર.વે દીક્ષા પ્રતિબંધક ખરડાને કાયદાનું રૂપ આપી ઝેઝેટમાં કાયદા તરીકે જાહેરાત કરી. એ જાહેરાત થતાની સાથે આખો સાધુ સમુદાય અને જુનવાણી શ્રાવક સંઘોમાં આખા દેશમાં વડોદરા સરકાર સામે અને એથીય વધુ મુનિ ન્યાયવિજયજી સામે રોષ અને દ્વેષનો જ્વાલામુખી ફાટી નીકળ્યો, સંખ્યાબંધ સાધુઓ વડોદરામાં ભેગા થયા. અને ન્યાયવિજયજી સામે ફળફળતા લાવા-રસની જેમ અનેક આક્ષેપો કર્યા, આજ ચડાવ્યા. કલંકો મૂક્યા, અને અનૂનમાં આવી જે કાંઈ થઈ શકે તે બધું જ કર્યું. વિરોધીઓ તરફથી ઉપાશ્રયમાં કોઈ અણુજાનવું વર્તન ન કરી જાય એના માટે જાની શેરીના ઉપાશ્રયના વ્યવસ્થાપકોને પણ ખૂબ સાવધાની રાખવી પડતી. કારણ કે મુનિ ન્યાયવિજયજી જાની શેરીના ઉપાશ્રયમાં હતા. ધર્મનું અનૂન બહુ ભૂંડું હોય છે. એ અનૂનમાં માણસ થું કરી નાખે એ કહેવાય નહીં. અને જેને ધર્મની સમજ નથી હોતી તેમાં અનૂન જ વધારે હોય છે.

આ બધા વિરોધની સામે મુનિ ન્યાયવિજયજી સિંહની માફક ધીરતાપૂર્વક અચળ અને અડોલ સ્વસ્થભાવે બધું વાતાવરણ જોઈ રહ્યા હતા.

જ્યોર્જ કલેમેન્શોએ કહ્યું છે કે Courageous men defying the tyrants are never wanting in history But it requires true heroism to defy the tyranny of public opinion

(અત્યાચારીઓનો સામનો કરવાની હિમતવાળા માણસોની ઇતિહાસમાં ખેાટ નથી. પણ જનતાના-સમાજના વિરોધના અત્યાચાર સામે ઝૂઝવામાં સાચી ધીરતાની જરૂર પડે છે.)

મુનિ ન્યાયવિજયજીની સામે આવો જ વિરોધ અને દ્વેષનો આતંક ને અત્યાચાર થતો હતો. એક તરફ આખો સાધુસમુદાય

અને તેનો દોરવાયલો આખા દેશનો સમસ્ત જુનવાણી શ્રાવક વર્ગ ધુંઆપુંઆ થઈને કુંકાડા મારી રહ્યો હતો. એ બધાની સામે આ સિંહપુરુષ આ બધો તમાશો જોઈ રહ્યા હતા—સ્વસ્થ અને નિર્ભય બનીને.

આટલો બધો વિરોધ હોવા છતાં મુ. ન્યાયવિજયજીની વિશેષતા એ રહી છે કે તેમણે વિરોધીઓ તરફ આક્રોશ કર્યો નથી, કે ગાળો દીધી નથી. બલકે એમનો ઉપકાર માન્યો છે, એમને આશીર્વાદ આપ્યા છે, એમની કલ્યાણ કામના કરી છે.

‘જીવન સંદેશ’ કાવ્યમાં એમણે લખ્યું છે કે—

जीवन्तु मे शत्रुगणाः सदैव, येषां प्रसादेन विचक्षणोऽहम्,
यदा यदा मां भजते प्रमादस्तदा तदा ते प्रतिबोधयन्ति ।

(મારા કોઈ વિરોધીઓ કે શત્રુઓ હોય તો તે દીર્ઘાયુ બને કારણ કે એમની દયાથી હું મારા જીવનમાં, આચાર-વિચારમાં સાવધાન અને જાગ્રત રહી શકું છું અને જ્યારે જ્યારે મારામાં પ્રમાદ આવે ત્યારે મને એ લોકો પ્રતિબોધ આપે છે, સાવધાન કરે છે, જગાડે છે.)

આ શબ્દોમાં એમની મહાનુભાવતા, ધીરતા અને આત્મયજ્ઞ પ્રગટ થાય છે. અને વિરોધીઓ તરફ એક ગ્લાનિ, ઉદાસીનતા, ઉપેક્ષા, અને વિરાગ દેખાય છે. સાત્વિક વૃત્તિના આત્મયજ્ઞી માણસને નિંદા અને વિરોધ આત્મ નિરીક્ષણનો અવસર આવે છે. અને પોતાના ગુણ-દોષ જોવાની દૃષ્ટિ આપે છે.

મુનિ ન્યાયવિજયજી સામે તો દ્વેષ હતો જ પણ એમના પુસ્તકો સામે પણ એટલો જ દ્વેષ હતો. સાધુઓ તો એમના પુસ્તકોને અસ્પૃશ્ય જ ગણતા પણ એમનું પુસ્તક કોઈને વાંચતા જુએ તો વાંચનારા તરફ પણ તિરસ્કાર બતાવે અને પોતાનું આલત્તું

તેને ન વાંચવાનું દબાવ્યું કરતા. મુનિ ન્યાવિજ્ઞયજ્ઞના 'જૈનઃશાંત' જેવું પુસ્તક જૈનધર્મ અને જૈનતત્ત્વજ્ઞાનને સમજાવે એવું આજ સુધી ખીલું લખાયું નથી છતાં એ પુસ્તકને વાંચવા-સજ્જવા સામે સાધુઓ તરફથી એમનું જ્યાં ચાલ્યું ત્યાં વિરોધ થયો છે.

આના વિરોધી વાતાવરણમાં એમને જીવન જીવવું પડ્યું છે.

આવા જડ સમાજની વચ્ચે રહેનારા ખીલન વિદ્વાનોને પણ કેટલું વિચારવું પડતું હતું એના પણ એક દાખલો આપું. જેથી સમાજના માનસરૂં ચિત્ર આપણને સ્પષ્ટ થાય.

એક વખત મુનિ પુન્યવિજ્ઞયજ્ઞ અને હું આગમનાં વિષય ઉપર ચર્ચા કરતા હતા. અમારી ચર્ચા ઉપલક્ષ્યા તો હોય નહીં. કારણ કે એમની સાથે આગમોના કાર્યમાં જોડાયા પહેલાં હું બે વખત આગમે વાંચી ગયાં હતાં. એક વખત જ્ઞાન માટે અને ખીજી વખત ઇતિહાસની દૃષ્ટિએ. ઉપરાંત તુલનાત્મક અધ્યયનની દૃષ્ટિએ આખું પાલી સાહિત્ય પણ જોઈ ગયો હતો. તેમાં જ્યાં જ્યાં જૈનધર્મ, મહાવીર, નિર્ગ્રંથ, કે ચાતુર્માસ કે જૈન આચારો વિષે ઉલ્લેખો હતા તે બધાના ઉતારા કરી નોંધો કરી લીધી હતી. મારી કેટલીક નોંધો ઉપર પં. સુખલાલજી જેવાએ 'નિર્ગ્રંથ પરંપરા' નામની બે પુસ્તિકાઓ લખી છે. એટલે અમારી ચર્ચા શ્રાવણનાં અગિર્દિવા બેઈધિયા જેવી તો ન જ હોય, અને મુનિ પુન્યવિજ્ઞયજ્ઞ મહારાજ પણ નાનુકમાં નાનુક બાબતો ઉપર પણ પોતાની આત્મતાઓ સ્પષ્ટ અને નિર્ભયતાપૂર્વક ચિકિત્સકપણે ડોક્ટર ઓપરેશન કરે એ રીતે ખારીક છણાવટ કરી શકતા હતા. આઠેક વર્ષ અમે સાથે કામ કર્યું તેમાં પાર વગરની ચર્ચાઓ થતી. એમાં એક વખત મેં એમને કહ્યું 'સાહેબ' આ બધું આગમો ઉપરનું આપનું ચિંતન, મનન અને ચિકિત્સાત્મક 'સમાલોચનાપૂર્વકનું' દોહન પુસ્તકરૂપે આપે પ્રકાશમાં લાવવું જોઈએ.

જવાબમાં એમણે મને ના પાડી.

ત્યારે મેં કહ્યું 'કે જે તમારું આ ચિંતન પ્રકાશમાં ન આવે તો આ તમારા સપાદન કરેલા આગ્રમો ગમે તેટલી જાંચી કોટિના હોય તો પણ તે માત્ર જૈન સાધુઓને કે શબ્દ પંડિતોને પારાયણ કરવા પૂરતા રહેશે. વિદ્વાનોને કે સ્કોલરોને કે સંશોધકોને બહુ ઉપયોગી નહીં થાય. સ્કોલરોને કે વિચારક વિદ્વાનોને આગ્રમોની વાચના કેટલી શુદ્ધ છે કે અશુદ્ધ છે એ ગૌણ વસ્તુ છે. વાચનાનું મહત્વ જૈન પરંપરાના સાધુઓને છે. સ્કોલરો કે ઇતિહાસકારોને કે સંશોધકોને અંદરની વસ્તુ અને તેના ઉપર ચિહ્નિત્સાપૂર્વકની સમાધાનના ઉપયોગી થાય છે. જે તમને સમય ન હોય તો આપણી આ બધી ચર્ચાઓ હું લખતો જઉં. પણ તમારા અને મારા લખાણમાં ફેર રહેશે. ક.રણ કે માણુમના લખાણમાં માણુસનું હૃદય ઉતરે છે. વળી તમારી ભાષા બહુ વિનીત છે. એટલે એ તમારે જ લખવું જોઈએ. આમ જે ન બને તો તમારા આખા જીવનનું આગ્રમો ઉપરનું ચિંતન-મનન વ્યર્થ જશે અને વિશ્વનો વિદ્વાનવર્ગ મહત્વની વસ્તુથી વંચિત રહી જશે.

મારી વાત સાંભળીને એમનો ચહેરો ઉદાસ થઈ ગયો, પહેલાં તો મને સમજાયું જ નહીં કે મારી વાતથી તે એટલા બધા ખિન્ન કેમ થઈ ગયા. પણ પછી થોડી વારે અત્યંત દુઃખપૂર્વક મને કહ્યું કે 'બેલાણી! તમારી વાત ખોટી નથી એ હું સમજું છું. મેં પણ એના ઉપર મંચન કર્યું છે. પણ તમે જાણો છો કે એક ચિંથરા જેવી નમાલી તિથિચર્યા કે જેને આગમધર્મ કે આત્મધર્મ સાથે કશું લાગતું વળગતું નથી. એણે પણ સમાજમાં કેવો દાવાનળ પ્રગટાવ્યો છે? એ તિથિચર્યાને લીધે ભગવાનની આખી શાસન વ્યવસ્થા અંદરથી ખોખલી થઈ ગઈ. ગામેગામના સંઘોમાં વિક્ષેપ ઉભો થયો. શેરીએ શેરીએ અને ઘર ઘરમાં ઝગડા થયા, સામાજિક

અને કૌટુંબિક સંબંધો તૂટવાની નોખત આવી. અને અમે સાધુઓ રાગદ્વેષના વિજેતાઓ (?) ભાગલાઓમાં ઠહુંચાઈને પરસ્પર દ્વેષીઓ બની ગયા. આ દ્વેષ સંપ્ર-દાયોમાં પણ ઉતરી આવ્યો અને સાધુસંસ્થા આજે શત્રુ-ઓની છાવણીઓ જેવી બની ગઈ.

અને આ શ્રાવક વર્ગ તો ખીચારો સાવ ભોળો અને ભદ્રિક છે. એને તો અમે જેમ શીખવાડીએ એમ શીખે છે. એમને તો શાસ્ત્રનું મોઢું ક્યું ને પૂંછડું ક્યું એનીય ખબર નથી. નહીં તો ભલા કલ્પસૂત્ર કે સંવત્સરી સાથે શ્રાવકોને શું લેવા દેવા છે? કલ્પસૂત્ર અમારા સાધુઓનો આચાર ગ્રંથ છે. શ્રાવકોને એની સાથે કાંઈ સંબંધ નથી. છતાં તિથિને નામે શ્રાવકો જ વધારે લડ્યા. અને હજારો રૂપીયા ખર્ચી સાધુઓને લડવા લડાવવામાં ઘી હોમતા રહ્યા. એટલે શાસ્ત્રને અને ધર્મને નામે અમે સાધુઓ જ શ્રાવકોને ઊંધે રસ્તે દારીએ છીએ.

એટલે આવી ફેતરા જેવી તિથિ ચર્ચાએ સમાજમાં જે આટલા બધા રાગદ્વેષ ફેલાવ્યા અને જૈન સંઘની પરંપરા-વ્યવસ્થાને ભાંગી નાખી. તો તમે કહો છો તેમ આગ્રમે ઉપરનું મારું સ્પષ્ટ ચિંતન અને સમાલોચના પૂર્વકનું લખાણ પ્રકાશમાં લાવું તો તેનું શું પરિણામ આવે તેની તમે કલ્પના કરી શકો છો? માટે મારે આવા રાગદ્વેષ વધારવામાં નિમિત્ત બનવું નથી.

એમના બોલવામાં મને દેખાતું હતું કે આ તિથિચર્ચાએ એમના મનમાં ઊંડો આઘાત પહોંચાડ્યો છે. જલ્દી નદીના પૂરમાં માણસો તણાતા હોય અને કાંઠે લલેલો માણસ એ તણાતા માણસોને લાચારીથી જોઈ રહ્યો હોય અને એમને બચાવવાનો કાંઈ ઈલાજ ન કરી શકતો હોય અને મનમાં દુઃખી થયા કરતો હોય એવી

પીડા અને લાચારી દેખાઈ આવતી હતી.

પરિણામ એ આવ્યું કે સમાજની આવી સ્થિતિને લીધે એમનું આગમો લિપરનું ચિંતન-મનન એમની સાથે ગયું અને વિશ્વનો વિદ્વાનવર્ગ એથી વંચિત રહી ગયો.

મુનિ પુન્યવિજયજીને અને મુનિ ન્યાયવિજયજીને સાથે રહીને કામ કરવાની ઉત્કટ ઇચ્છા હતી. મુનિ પુન્યવિજયજીના આમંત્રણથી એ પાટણ આવ્યા અને છતાં પાટણમાં જાને હોવા છતાં જાને સાથે ન રહી શક્યા. એમાં પણ આ ક્રિયાકાંડી માનસનો આતંક અને વિરોધ જ વાજદાર છે. એ વળી એક ભુદ્ધ જ દુઃખદાયક પ્રકરણ છે. એની ગુપ્ત વ્યથા મુનિ પુન્યવિજયજીને જાંડે જાંડે અવાર-નવાર પીડા આવતી રહી છે. આ રીતે ભુદી ભુદી દિશાના આગ-મોના બે વિદાનોના ચિંતન-મનથી વિશ્વનો વિદ્વાનવર્ગ વચિત રહી ગયો. એ ખોટ હવે કદી પૂરી શકાય ખરી?

આ જયું લખવાનો આશય એ છે કે જે સમાજમાં માર્બસ પોતાના વિચારો રજુ કરી શકે, શાસ્ત્રોનો સાચો અર્થ, મર્મ કે રહસ્ય પણ પ્રકટ ન કરી શકે, જે સમાજ પોતાના ધર્મને કે શાસ્ત્રને તેના સાચા અર્થમાં-સ્વરૂપમાં સમજવા પણ ન ચાહે અને તેને કોઈ સાચું સમજવવા ચાહે તે તેની સામે ચંડકૌશિક સર્પ જેવા બની કુંડાડા મારે એવા સમાજની છાયામાં કોઈપણ બુદ્ધિમાન કે વિચારક કે ડાહ્યો માણસ શી રીતે જીવવા ચાહે?

છતાં મુનિ પુન્યવિજયજીએ તે જુનવાણી વિચારો સાથે ઘણે આંશે તડબોડ કરી લીધી હતી. પણ મુનિ ન્યાયવિજયજી તે સુભાષ-બોજ જેવા અદ્ભુત ક્રાંતિકારી પુરુષ હતા. તે આવી જડતા સાથે બાંધછોડ શી રીતે કરી શકે? છતાં એ સિંહપુરુષને આવા જડ સમાજમાં જીવવું પડ્યું. એના મનોમંથન અકળામણ અને આત્મ-

પીડા કેટલી બધી હશે એ કોણ જાણી શકે ?

છૂટા જંગલમાં મુક્તપણે વિહરતા સિંહને બાંધીને છ કૂટના પાંજરામાં કોઈ પૂરે અને નાના નાના તોફાની છોકરાઓ પણ એને કાંકરા મારે એ વખતે સિંહને શું શું થતું હશે એ કોણ કહી શકે ? આવી સ્થિતિ જૈન સમાજમાં મુનિ ન્યાયવિજયજીની હતી.

મને ખબર છે કે જીવનમાં એમને એવા પ્રસંગો પણ આવ્યા છે કે જગરે એક ગામથી વિહાર કરીને થાક્યાપાક્યા ખીજ ગામમાં આવ્યા હોય અને ગામમાં ઉપાશ્રય હોય છતાં ક્રિયાકાંડીઓના પ્રભુત્વને લીધે ઉપાશ્રયમાં એમને ઉતરવા પણ ન દીધા હોય અને ગામ બહાર જઈને ઝાડના નીચે એમને વિશ્રામ લેવો પડ્યો હોય.

આગળે આવેલા જિખારીને પણ લોકો પાણી પાય છે. રાટલો આપે છે. જ્યારે આમના જેવા મુનિને સાધુઓ માટે અનેલા ઉપાશ્રયમાં ચણ આશ્રય મળ્યો નથી. તાત્પર્ય એ છે કે સમજ વચરના ધર્મને અજ્ઞાન ક્રિયાકાંડ માણસને હલવહીન બનાવી દે છે. એમનમાં માણસાઈ મરી જાય છે.

એથી ઉલટું, હું રાજકોટ પ્રજાપરિષદની લડતમાંથી મુનિ ન્યાયવિજયજીન મળવા માટે જન્મ ખંભાળીવા ગયો હતો. શ્રાવકોના ઘર ત્યાં હતા કે નહીં તે તો ખબર નથી પણ આપું ગામ એમનું ભક્ત હતું. આત્મીય માણસો મળે ત્યારે સહેજે પ્રસન્નતા થાય. માંડ જવાથી ન્યાયવિજયજીને પ્રસન્ન જોઈને ગામના એક આગેવાન ગૃહસ્થ મને કહેવા લાગ્યા કે તમે આવ્યા છો તો મહારાજ ખૂબ પ્રસન્ન રહે છે. માટે તમે થોડાક દિવસ વધારે રહી જાઓ. એમની પ્રસન્નતા માટે મને બે દિવસ વધારે રોક્યો એટલી બધી ભક્તિ લોકોની મહારાજ ઉપર હતી. ઉપરાંત મને એ કહેવા લાગ્યા કે અમે તો એમને વિનંતિ કરીએ છીએ કે તેઓ હંમેશા અહીં જ રહે - એમના

જેવા સંતપુરુષ-આમારા ગામમાં ક્યાંથી? તમે પણ એમને કહો કે એ અહીંથી જાય નહીં.

પણ કર્મના દર્શાયા કાંઈક ભોગવવાના બાકી હશે તે જન્મ-ખંભાળીયા છોડી ગુજરાતમાં આવ્યા. પૂર્વજન્મના નિકાચિત કર્મના બંધન ભોગવવા વગર છૂટતા નથી.

સમગ્ર રીતે જોઈએ તો એમનું જીવન શુદ્ધ જ્ઞાનયોગ અને આત્મવ્યથાનું જીવન હતું. પણ અંદરની આત્મવ્યથા લોકો સામે પ્રકટ કરી નથી. એ કહેતા કે મનસ્તાપં ન દર્શયેત મનની વ્યથા-સંતાપ જ્યાં ત્યાં જાહેર ન કરવો. વ્યથાદીપો ગૂઢો મનસિ નિહિતો હનમલં શોધયેત્ત્ ચ-આત્માની અંદર રહેલો વ્યથાનો દીપક આત્મામાં પ્રકાશ આપે છે, બળ આપે છે, ધૈર્ય આપે છે અને આત્માને નિર્મળ બનાવે છે.

આ આત્મવ્યથાએ એમને બળ આપ્યું છે, ધૈર્ય આપ્યું છે અને અધ્યાત્મની શક્તિ આપી છે. એ આધ્યાત્મિક શક્તિના બળ ઉપર આવા સમાજમાં એ જીવ્યા છે. જીવી શક્યા છે. નહીં તો ભલા ખીજા ક્યા બળ ઉપર સત્વશીલ પુરુષ દ્રેષ અને વિરોધના જ્વાલામુખી ઉપર બેસીને જીવી શકે?

આ રીતે એમની આત્મવ્યથા અધ્યાત્મ માર્ગે વળી. એટલે કાંઈક તો પૂર્વજન્મના અધ્યાત્મના સંસ્કાર-પૂર્વજન્મના સંસ્કાર ન હોત તો 'અધ્યાત્મ તરવાલોક' જેવો અધ્યાત્મનો અમરત્રંધ માત્ર ૨૫ વર્ષની ઉંમરમાં શી રીતે લખી શક્યા હોત? અધ્યાત્મનું પ્રાઠ્ઠપણું આટલી ઉંમરમાં ક્યાંથી આવ્યું? એટલે કાંઈક તો પૂર્વજન્મના સંસ્કાર, કાંઈક વર્તમાન જીવનની આત્મવ્યથા અને કાંઈક મહાવીરની વાણી-આત્મો ઉપરનું ચિંતન-મનન; એ બધાએ મળીને એમને અધ્યાત્મના શિખર ઉપર બેસારી દીધા.

એમને જ્યારે જ્યારે કષ્ટ પડ્યું છે ત્યારે એમણે વિચાર્યું છે કે મહાવીરને કેટલું કષ્ટ પડ્યું હતું? કેવી કેવી યાતનાઓ એમણે વેઠી હતી, કેવા કેવા ઉપસર્ગો એમણે સહ્યા હતા? અનાયું લોકોએ એમને કેવી કેવી રીતે રંજડયા હતા? એ વિચારોદાયી એમણે બળ મેળવ્યું છે, ધૈર્ય મેળવ્યું છે, અને સાન્તવન મેળવ્યું છે, મહાવીરતું જીવન સામે રાખીને, મહાવીરને જ જીવન સમર્પણ કરીને કોઈ પણ તરફ દ્વેષભાવ રાખ્યા વગર આત્મનિષ્ઠ બની લક્ષિત અને શ્રદ્ધા-પૂર્વક મહાવીરને માર્ગે આગળ વધતા રહ્યા છે.

એમનું આધ્યાત્મિક જીવન અને સાધુવૃત્તિ મુનિ પુન્યવિજયજીએ ઓળખ્યા. અધ્યાત્મી અધ્યાત્મીને ઓળખી શકે. હીરાની પરીક્ષા તો ઝવેરી જ કરી શકે. ખોટા ઢાયની બંગડી વેચનારા હીરાની કિંમત શી રીતે કરે?

મુનિ પુન્યવિજયજીએ સાધુઓની એક સલામા મુનિ ન્યાય-વિજયજી વિષે કહ્યું હતું કે—

‘મુનિ જેવા હોય તો માંડળ જઈને જેઈ આવેા. સાધુતાનો આદર્શ કેવો હોય એનું તમને ત્યાં ભાન થશે. મારે મન તો એમનું દર્શનવંદન મહાયાત્રા છે.’

આવા આધ્યાત્મિક પુરૂષો શતાબ્દીઓમાં મળે છે. આનંદધનજી અને ઉપાધ્યાય યશોવિજયજી પછી મુનિ ન્યાયવિજયજી મળ્યા. અધ્યાત્મ-જ્ઞાનયોગપૂર્વકની સાધુવૃત્તિ હવે મળે ત્યારે ખરી.

લવિબ્યની પ્રજા એમનું મૂલ્યાંકન કરશે. અઠ્ઠાનીઓનું લક્ષણ છે કે ‘જીવતાં જીણે નહીં અને મુવા પછી મલાયજી કરે.’ સિદ્ધસેન દીવાકર, ઉપાધ્યાય યશોવિજયજી જેવાને પોતાના સમયના લોકોએ સતાવ્યા, ધુતકાર્યા, રંજડયા, આજે એમની સ્તુતિ-પૂજા કરે છે. મૂર્તિઓ બનાવે છે એમ લવિબ્યમાં જે લોકો મુનિ ન્યાયવિજયજીના

પુસ્તકો વાંચશે તે એમની સ્તુતિ-પૂજા કરશે, એમના ગુણ ગાશે, એમના લક્ષ્મણ બનશે, એ વખતે એમના અધ્યાત્મનું, જ્ઞાનનું, વ્યક્તિત્વનું સાચું મૂલ્યાંકન કરશે.

માંડલના સંઘે છેલ્લા પંદર વર્ષ સુધી એમની જે સેવા-લક્ષિ કરી અને ત્યાં એમને જે શાંતિ અને તૃપ્તિ મળ્યા એથી માંડલનો સંઘ કૃતાર્થ થયો છે. અને ધન્ય બન્યો અને ગૌરવનો અધિકારી છે. એ સંઘ ન્યાયવિજયજી મહારાજનું એમના જીવતા જીવનમાં જ મૂલ્યાંકન કરી શક્યો, તેમના અધ્યાત્મને ઓળખી શક્યો, જ્ઞાનનો આદર કરી શક્યો અને વ્યક્તિત્વને પારખી શક્યો. એ માટે માંડલનો સંઘ જૈન ઇતિહાસની પરંપરામાં અમર બન્યો છે. અને મુનિ ન્યાયવિજયજીના નામ સાથે સ્મરણીય રહેશે.

ફતેહુલ્લહ બેલાણી

પ્રાચીન કાળમાં 'જૈન' શબ્દ જ નહોતો જ્યારે આવ્યો ત્યારે વ્યાપકરૂપે વપરાવા લાગ્યો હતો પણ આજે જ્યારે ફરી સાંપ્રદાયિકરૂપે વપરાવા લાગ્યો છે ત્યારે મુનિશ્રીએ ધર્મને વ્યાપક દષ્ટિએ ઓળખાવા માટે—

પ્રધાનં સર્વં ધર્મશ્ચામ્
સત્યં જયતિ શાસનમ્

કહેવાનું શરૂ કર્યું હતું. એ એમની
વિશ્વ વિષેની વ્યાપક દષ્ટિ હતી.

ન્યાયવિજય

*

*

*

૧ માંડલની ગૌરવગાથા

માંડલ તીર્થધામ, વિદ્યાધામ, યાત્રાધામ અને વ્યાપારધામ તરીકે સુપ્રસિદ્ધ છે. નવા નવા વિચારોના પ્રવાહોને ઝીલવા અને તેને અપનાવવાનું કાર્ય માંડલે કર્યું છે. કાન્તિના ખીજ માંડલની ભૂમિમાં પથરાયેલા છે અને એક બાજુ રણ પ્રદેશ-ખીજ બાજુ પાણીલયો નળકાંઠો-એટલે સૌરાષ્ટ્ર તરફ જવાના માર્ગ ઉપર માંડલ આવેલું છે અને તેથી જ માંડલે અનેક સવારીઓ જોઈ છે અને તેના ધા પશુ ઝીલ્યા છે. જ્યારે જ્યારે મુશ્કેલીલયા ઝંઝાવાતો આવે ત્યારે કુનેડયા માર્ગ કાઢવાની ચતુરાઈ માંડલના યુવાન હૃદયોમાં હોય છે. સમાજ અને દેશના કલ્યાણ માટે સમયાનુકુળ પરિવર્તન કરવાનું માનસ માંડલ ધરાવતું હોવાથી નવનવા પ્રસ્થાનના શ્રી પ્રણેશ માંડલમાં થયા છે અને તે યશસ્વી નીવડ્યા છે.

વનરાજ ચાવડાએ ગુજરાત પર આવતા આક્રમણોને રોકવા માટે માંડલમાં પથરનો પાકો કિલ્લો બાંધ્યો હતો. તેથી જ ૧૦૨૫ ની મહમદ ગીઝનીની સવારીથી માંડી ૧૪૮૭ માં થયેલી મહમદ બેગડાની સવારી સુધી જે જે આક્રમણો આવ્યા તેનો માંડલના શૂરવીરોએ નવી ચેતનાથી સામનો કરીને તેઓના દાંત ખાટા કરી મૂક્યા હતા.

આમ માંડલને શક્તિશાળી જાણીને લિજમાલથી આવેલ જૈન વહીવટીએ માંડલમાં વસવાટ કર્યો અને વ્યાપારધામ બનાવ્યું.

એ ધર્મપ્રેમી શ્રીમંતેએ માંડલમાં આવન જીનાલયનું જાળવ્યું મંદિર બંધાવ્યું અને મૂળરાજ સોલંકીએ મૂળેશ્વર મહાદેવનું પ્રસિદ્ધ મંદિર બાંધી કરી માંડલને તીર્થધામ બનાવ્યું.

૧૩૩૬માં શ્રી હક્કસુરિ ઉલ્લેખ કરે છે કે ગુજરાતના મહાન કે તીર્થધામોમાં માંડલ એક અગ્રત્યનું તીર્થધામ બન્યું હતું અને એથી જ મંદિરના ઉત્સવ પ્રસંગે હજારો લોકો દૂર દૂરથી એની યાત્રાએ આવતા ને ત્યારે માંડલમાં મહાન મેળો જામતો.

મૂળેશ્વર મહાદેવના મંદિર સામે જ ભીમદેવે યોગીમઠની સ્થાપના કરી હતી જ્યાં ગુરુ વેદવર્ણરાશિ પાસે રહી સેંકડો વિદ્યાર્થીઓ અધ્યયન કરતા હતા. આમ માંડલ તીર્થધામ સાથે સાથે વિદ્યાધામ પણ હતું.

આ ભૂમિમાં સાહિત્યના મહાન ગ્રંથો રચાયા છે. તેમજ ગુજરાતના મહાશૂર સુપ્રસિદ્ધ મંત્રીઓ વસ્તુપાળ-તેજપાળ આ ભૂમિના ઉછેરમાં વિદ્વાન અને કવિ બન્યા છે.

પ્રગતિશીલ વિચારધારાથી ઘડાયેલ માંડલે પરિવર્તનો કરવામાં પહેલ કરી છે. તેનો એક પ્રસંગ યાદગાર બની ગયો છે.

જ્યારે મંત્રીશ્વર આશરાજે વિધવા લગ્ન કર્યું હોવાથી કોઈ આશ્રય નહોતું આપતું ત્યારે માંડલે જ એમને આશ્રય આપવાની નૈતિક હિંમત બતાવી હતી.

શ્રી આર્ચરક્ષિતસુરિના નવા વિચારોને અપનાવી લઈ જ્યારે ગુજરાતના એક પણ ગામમાં અચલગ્રંથના પાયા જોડા નહોતા નહોતા ત્યારે માંડલે અચલગ્રંથ અપનાવ્યો હતો.

વીરક્ષેત્ર મહુવાના સુપ્રસિદ્ધ જૈનાચાર્ય શ્રી વિજયધર્મસૂરીશ્વરજી જૈનધર્મને જગતના ચોક્કર્મા મૂકવાની ક્ષમ્ય ભાવનાથી વિદ્વાનો તૈયાર કરવાના સ્વપ્ને સેવતા હતા. તેઓ માંડલકર્મા પધાર્યા એ વખતે તેઓ મુનિ ધર્મવિજય હતા. તેમણે માંડલકર્મા પોતાની ભાવના દર્શાવી અને જૈનધર્મ, જૈન તત્ત્વજ્ઞાન, જૈન સિદ્ધાંતો, જૈન સાહિત્ય અને જૈન કલા વિષેના પોતાના નવનવા વિચારો રજૂ કરી વિદ્વાનો તૈયાર કરવા ચોક્કર્મા રજૂ કરી અને આ વિચાર તો તદ્દન નવીન હોવા છતાં માંડલકર્મા સંઘે તેને અપનાવ્યો અને યશોવિજયજી પાઠશાળાના શ્રી પ્રણેશ મંડાયા. માંડલે જૈન વિદ્વાનો તૈયાર કરવા પ્રગરજી માંડયા અને મહારાજશ્રીનું સ્વપ્ન સાકાર બન્યું.

પછી તો એ સંસ્થાને બનારસ લઈ જવામાં આવી. આચાર્યશ્રી યુગદંટા હતા. પશ્ચિમના દેશોમાં જૈનધર્મ વિષે ભારે અજ્ઞાન ફેલાયેલું હતું. આચાર્યશ્રીએ આ માટે જબ્બર પ્રયાસો કર્યા અને ઘણા વિદ્વાનોને જૈનધર્મની મહત્તાનો પરિચય કરાવી યુરોપમાં જૈનધર્મનો સારો એવો પ્રચાર કર્યો.

બનારસની યશોવિજયજી જૈન પાઠશાળાની સંસ્થાએ ભારતના વિદ્વાનોમાં જેમની ખાસ ગણના થાય છે તેવા પ્રજ્ઞાચક્ષુ પં. સુખલાલજી ભાષાશાસ્ત્રના અભ્યાસી પંડિત ખેચરદાસભાઈ, પ્રાચીન ભાષાઓના કોષકાર સ્વ. પંડિત હરગોવિંદદાસ, આપણા ચરિત્ર નાયક સંસ્કૃતના મહાકવિ ન્યાયતીર્થ મુનિરત્ન શ્રી ન્યાયવિજયજી, પ્રખર વક્તા મુનિ શ્રી વિદ્યાવિજયજી, ઈતિહાસના અઠંગ અભ્યાસી આચાર્ય શ્રી વિજયઈન્દ્રસૂરિશ્વરજી, ઈતિહાસના સંશોધક મુનિશ્રી જયંતવિજયજી, મહાન લેખક શ્રી સુશીલ અને પ્રખર વિદ્વાન પંડિત શ્રી લાલચંદ્રભાઈ ત્રાધી જેઓશ્રીને સરકારે તાજેતરમાં એવોર્ડ આપી નવાબ્યા છે વગેરે અનેક વિદ્વાનને પેલા થયા છે એ યશોવિજયજી પાઠશાળાની મહાન સિદ્ધિ ગણાય છે.

માંડલની ભૂમિમાં ક્રાંતિના ખીજ પડેલાં છે અને તેની ચેતના સૌરાષ્ટ્ર અને ગુજરાતમાં પહોંચી છે.

આંતરજાતીય લગ્નમાં પણ માંડલે પહેલ કરી છે. એટલું જ નહિ પણ આંતરજાતીય રોટીની છૂટ પણ માંડલથી શરૂ થઈ છે. ઈ. સ. ૧૯૨૧ માં આજથી પચાસ વર્ષ પહેલાં હરિજનોને અપનાવવામાં માંડલે અગ્ર ભાગ લેવાનો હતો. રાષ્ટ્રીય જાગૃતિના પૂર ધસમસતા આવી રહ્યા હતા ત્યારે અંગલગની ચળવળમાં કે આઝાદીની લડતોમાં પણ માંડલના યુવાન હૃદયોએ મોખરાનું સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું હતું.

માંડલે કેટલીક વિભૂતિઓ આપી છે તેમાં આપણા ચરિત્ર નાયક મુનિરત્નશ્રી ન્યાયવિજયજી પ્રગતિશીલ સુધારાનું મૂર્તિમંત સ્વરૂપ હતા. જ્યારે આચાર્ય શ્રી શાંતિવિજયજી સ્થિરગ્રામી પ્રકૃતિનું સ્વરૂપ છે. અને મુનિશ્રી જાણુવિજયજી અદ્વિતીય વિદ્વાન અને બંને વિચારધારાઓ વચ્ચે પૂલ જેવા છે.

માંડલે રાષ્ટ્રીય શિક્ષણના શ્રીગણેશ ૫૦ વર્ષ પહેલાં માંડીને રાષ્ટ્રીયશાળા શરૂ કરી હતી અને નવી પેઢીને સુસંસ્કાર, સેવા અને રાષ્ટ્રપ્રેમના મંત્રો આપ્યા છે.

માંડલની ગૌરવગાથા જોઈ ગયા. આપણા ચરિત્રનાયક મુનિ શ્રી ન્યાયવિજયજીના જન્મ-મંગલકર્મનું દર્શન કરીએ.

૨

જન્મ માંગલ્ય

માંડલમાં છત્રનલાલ વખતચંદ ધર્મનિષ્ઠ ગૃહસ્થ હતા. તેમના સુશીલ ધર્મપત્ની દ્વિવાળીબાઈને પુત્રની ઝંખના હતી. ધર્મપસાયે તેઓ સગર્ભા થયાં અને મનમાં આનંદ આનંદ થઈ રહ્યો. નવનવા સોણ્ણલાં લાધ્યાં અને એક વખત તો પ્રભુની પૂજામાં એક અણ્ણમોલ પુષ્પ ચડાવતાં ભારે હર્ષિત થયા. એ વખતે કલ્પના નહોતી કે આવનાર બાળપુષ્પ કોઈ યોગ્યજાત આત્મા હશે અને તેને પ્રભુના પેગામ સંભળાવવા અને ધર્મધોષની ધોષણા કરવા એ પ્રભુને ચરણે ધરવો પડશે.

૧૮૪૬ ના કાર્તિક શુદ્ધ ત્રીજના મંગળ દિવસે માતા દ્વિવાળી-બાઈએ પુત્રરતનો જન્મ આપ્યો. માતા પિતા ધન્ય ધન્ય બની ગયા. કુટુંબીજનો અને પાડોશીઓ પણ હર્ષિત થયા.

બાળકનું ચૌર વર્ણ, વિશાળ લલાટ, ચમકદાર આંખડીઓ, સ્મિત ઝરતું મુખાવિંદ જોઈ જોઈને માતાના આનંદનો પાર નહોતો. બાળક ચંદ્રની કળાની જેમ વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો. લલિત્યમાં આ બાળ પુરુષોમાં સિંહ સમાન બનવાનો યોગ હશે તેથી બાળકનું નામ નરસિંહ રાખવામાં આવ્યું. આ નરસિંહ માતા-પિતાનું એક માત્ર સંતાન હોઈને તેના લાલનપાલનમાં માતા-પિતા રાચતા હતા.

બાળક નરસિંહ હસમુખો, શાંત, સરલ, હેતાળ, આનંદી હતો અને માતાપિતાના ધર્મના સંસ્કાર તેનામાં અંકુરિત થતા હતા.

નાનપણથી જ તેને એકાંત જીવન પસંદ હતું તેથી શંખેશ્વર તીર્થધામ પાસેના બોલેરા ગામમાં જ્યાં તેમનું મોસાળ હતું ત્યાં ઘણો વખત રહ્યા બંને ગ્રામજીવનને આનંદ માણ્યો હતો. તેથી જ તેમને ગ્રામજનતા પ્રત્યે ખૂબ પ્રેમભાવ હતો. ગ્રામજીવનના મધુર સ્મરણો તે કદી ભૂલ્યા નહોતા. તેઓ વારંવાર કહેતા કે ભારતીય સંસ્કૃતિનો ધણકાર ગામડાંઓ જ છે અને ભારતીય સંસ્કૃતિનો પ્રેમ એમને આ ગ્રામજીવનના મધુરા સંસ્મરણોમાંથી સાંપડ્યો હતો. તેમની બુદ્ધિ તેજસ્વી હતી. નાનપણથી જ તેમનો સ્વભાવ ખૂબ મળતાવડો હતો અને તેથી તે મિત્રોમાં ખૂબ માનીતા હતા. માતાપિતાના એકના એક પુત્ર હોવાથી થોડા આગ્રહી પણ હતા પણ તેવા જ લાડીલા અને નવનવા વિચારોના સ્વપ્નસેવી હતા. માતાપિતાના ધર્મના સંસ્કાર જેમ મળ્યા હતા તેમ માંડલની ક્રાન્તિકારી પરિવર્તનશીલ ભૂમિના સંસ્કાર ખીંજે આપણા ચરિત્રનાયકમાં વૃદ્ધિ પામી રહ્યા હતા. એમના જીવનઘડતરમાં આ જગૃતિ અને નનનવી ચેતનાના દર્શન થાય છે.

૩

વિદ્યાલ્યાસ

૭૫ વર્ષ પહેલાં માંડલમાં સરકારી ગુજરાતી શાળા તો શરૂ થઈ હતી પણ જૂના વિચારના માતાપિતા પોતાના માળકને પંડ્યાની ખાનગી શાળામાં મોકલતા. ભાઈ નરસિંહને પણ પંડ્યાની શાળામાં મોકલ્યા. ભાઈ નરસિંહની બુદ્ધિ તેજસ્વી હતી. પોતે ચક્રાર અને મિષ્ટલાખી હોવાથી પંડ્યા અને સહાધ્યાયીના માનીતા

પની ત્રયા. અભ્યાસમાં પણ એવી ચીવટ કે વહેલા વહેલા તૈયાર થઈને શાળાએ દોડી જાય અને પોતાના પાઠ તો એક વખત વાંચે ત્યાં તૈયાર. ચાર ધોરણનો અભ્યાસ તો થોડા સમયમાં પૂરા કર્યો. અંગ્રેજી ભણવાની ઈચ્છા તો હતી પણ માંડલમાં અંગ્રેજી શિક્ષણની વ્યવસ્થા નહોતી. પિતા માતા પોતાના એકના એક લાડીલા નરસિંહને બહારગામ મોકલવા રાજી નહોતા.

અભ્યાસ પછી બે વર્ષ રમત-ગમત ને આનંદમાં પસાર કર્યાં. સં. ૧૯૫૮ માં આચાર્યશ્રી વિજયધર્મસૂરીશ્વરજી જે તે વખતે મુનિ ધર્મવિજય હતા તે માંડલ પધાર્યાં.

માંડલના ભાઈ-બહેનો તેમના વ્યાખ્યાનો સાંભળવા ઉમટી આવતા હતા.

ચૌદશનો દિવસ હતો. ઉપાશ્રય શ્રોતાઓથી ખીચોખીચ ભરાયો હતો. મહારાજશ્રીએ યુલ્કંદ અવાજે મંગલાચરણ કર્યું અને જૈનધર્મની વિશેષતા વિષે પ્રવચન કરતાં કરતાં પોતાની ભાવના રજૂ કરી.

‘લાગ્યશાળીઓ ! મારી એક ભાવના છે કે જૈનધર્મના અભ્યાસી વિદ્વાનોની આપણને જરૂર છે. જૈનધર્મ વિશ્વધર્મ છે. તેના સિદ્ધાંતો અકારય છે. જૈન સાધુઓનો જગતમાં જેટો નથી. જૈન તપશ્ચર્યા-જૈન ત્યાગ-જૈન કલા-જૈન સ્થાપત્ય અને જૈન દર્શનની જગતમાં સારી એવી પ્રતિષ્ઠા જમાવવા માટે જૈનધર્મના વિદ્વાનો જેઈશે. માંડલ તો પ્રગતિશીલ-નવનવા વિચાર ધરાવતું તીર્થધામ અને વ્યાપારધામ છે તેવું વિદ્યાધામ હતું અને બનશે.

કેટલાએ વિદ્યાર્થીઓ તે માટે તૈયાર છે. માંડલના ધર્મપ્રેમી ભાઈ-બહેનો આ પુણ્યકાર્યમાં ફૂલ નહિ ને ફૂલપાંખડી આપશે

તો આવતી કાલે શ્રી યશોવિજયજી જૈન પાઠશાળાના શ્રીગણેશ મંડાશે. આ વિદ્વાનો જૈનધર્મનો પ્રચાર કરશે અને અનેક અંધ-રત્નોના રચયિતા બનશે તેના પુણ્યલાગી તમે જ તમે બનશો.’

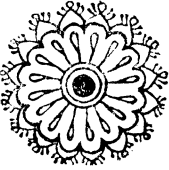
આ મધુરી વાણીએ જાદુ કર્યા અને વાતવાતમાં રૂ. ૨૦૦૦૦ વીસહજાર થઈ ગયા. મહારાજશ્રીની ભાવના ફળી અને સંઘર્ષ નવીન પ્રસ્થાન માટેનો આનંદ પ્રસરી રહ્યો.

નવલખાના અંગલામાં પાઠશાળાની શરૂઆત કરવામાં આવી. અધ્યયન કરાવવા પંડિતોની વ્યવસ્થા પણ કરવામાં આવી. આ કાર્યમાં વીરમગામના પ્રસિદ્ધ વકીલ શ્રી છોટાલાલ ત્રીકમલાલ પારેખનો મોટો ફાળો હતો.

આજના પ્રાચીન ભાષાઓના પ્રમાણભૂત વિદ્વત્વર્ધ પંડિત બેચરદાસ તથા ખીજ ૧૫-૨૦ વિદ્યાર્થીઓથી પાઠશાળાની શરૂઆત થઈ. આપણા ચરિત્રનાયક મુનિશ્રી ન્યાયવિજયજી એ વખતના લાઈ નરસિંહ જગનલાલ આ પાઠશાળામાં જોડાયા અને થોડો સમય પાઠશાળા ચાલી. મહારાજશ્રી ધર્મવિજયજી દીર્ઘદેશી હતા. તેમને નવીન વિચાર સૂઝ્યો કે માંડલમાંની પાઠશાળાને કાશી-બનારસ જેવા વિદ્યાધામમાં લઈ જવામાં આવે તો ત્યાં પ્રખર પંડિતોના સહવાસમાં સારા એવા વિદ્વાનો તૈયાર થઈ શકે.

આ વિચાર વિદ્યાર્થીઓને પણ ગ્રમ્યો અને સારા દિવસે ૮-૧૦ વિદ્યાર્થીઓ સાથે મહારાજશ્રીએ બનારસ તરફ વિહાર કર્યો. આ ધર્મકૂચમાં આપણા ચરિત્રનાયક નરસિંહલાઈ પણ જોડાયા. જેમાં શ્રી સકરચંદ મગનલાલ, શ્રી સવચંદલાઈ દામોદરદાસ, શ્રી મફાલાઈ જગનલાલ તથા શ્રી મફાલાઈ દેશાઈ વગેરે મુખ્ય હતા.

૫. આચાર્યશ્રી વિદ્યાર્થીઓને વિહારમાં નવનવી વાતો કરીને દષ્ટાંતો આપીને પ્રેરણા આપતા રહ્યા બનારસ વિદ્યાધામ અને યાત્રાધામ જોવાના અને તેમાં અધ્યયન કરી વિદ્વાન બનવાના સોણલાં વિદ્યાર્થીઓ સેવી રહ્યા.

૪

કપરી કસોટી

મુનિશ્રીના વિહારમાં સૌરાષ્ટ્ર, ગુજરાન જેવી સરળતા નહોતી. આ તરફ જૈન મુનિ તેનો ત્યાગ અને તપશ્ચર્યા, માધુકરી લાવીને ગોચરી અને પાદવિહાર વિષે લોકો અજાણુ હતા.

રસ્તામાં ઉતારા માટે કોઈ જગ્યા પણ મળે નહિ. જાહેર ધર્મ-શાળા જેવું કોઈ મળે નહિ. ગોચરીમાં લોકો સમજે નહિ. પણ આપણા મુનિશ્રી તે જ્યાંથી મળે ત્યાંથી પોતાને જરૂરી સૂત્રો આહાર માગી લાવતા અને કોઈ કોઈ વખતે તે ઝાડ નીચે વિસામો લેવો પડેલો. ઇશ કે ચણાથી ચલાવી લેવા ટવાઈ પ્રયેલા વિદ્યાર્થીઓને તે જરૂરી બધી સત્રવડો મળતી હતી. બધા વિહારમાં આનંદ-કિલ્લેલ કરતાં કરતાં જતા હતા. લોકો તે ભગવાં વસ્ત્રોવાળા સાધુ માનતા અને જૈન સાધુઓના વેશને જોઈ શંકાશીલ બનીને કોઈ ઉતરવાનું સ્થાન પણ આપતા નહિ. પાત્રમાં મિક્ષા પણ આપે નહિ, પણ ગુરુદેવ અને વિદ્યાર્થીઓ વિદ્યાયાત્રીઓ મર્દવીર હતા જેથી અનેક આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિમથી માર્ગ કાઢીને

હીમખીમ ગુરુદેવ સાથે બનારસ પહોંચી ગયા, પણ બનારસમાં પણ ઉપાધિઓ આવી પડી. જૈનેને ત્યાંના યુસ્ત બ્રાહ્મણો નાસ્તિક કહેતા અને 'હસ્તીના તાડપમાનેપિ ન ગચ્છેત જૈન મંદિરમ્' માનતા હતા. એટલે ઉતરવાની જગ્યા પણ મળે નહિ એટલું જ નહિ પણ બ્રાહ્મણો જૈનેને અડે પણ નહિ. એ સમયે જૈને અસ્પૃશ્યો ગણાતા. આવી કપરી કસોટીમાંથી માર્ગ કાઢવાની કુનેહ ગુરુદેવમાં હતી અને તેથી પરિસ્થિતિ જોઈને પોતાના ભક્ત ધર્મજી શ્રી વીરચંદ દીપચંદની આર્થિક સહાયથી બ્રિટિશ સરકારની કોઠી તરીકે ઓળખાતું વિશાળ મકાન ખરીદી લીધું અને જગ્યાની મુશ્કેલી તો મટી પણ વિદ્યાર્થીઓને અભ્યાસ કરાવવાનો પ્રશ્ન ઊભો થયો. કોઈ બ્રાહ્મણ પંડિતો આ જૈન વિદ્યાર્થીઓને અભ્યાસ કરાવવા આવે નહિ એટલું જ નહિ પણ જ્યારે કોઈ બ્રાહ્મણ પંડિત મુનિશ્રી સાથે રસ્તામાં મળી જતા તો 'દૂર' ગચ્છ જો નાસ્તિક' એ નાસ્તિક દૂર થા કહી અપમાન કરતા.

આ અપમાન ગળી જવા અને ધીમે ધીમે એ બ્રાહ્મણ પંડિતોને પાઠશાળા તરફ આકર્ષવાના ચક્રો પ્રતિમાન કર્યા.

અભ્યાસ તો શરૂ થઈ ગયો. ગુરુદેવ પોતે જ અધ્યાપન કરાવવા લાગ્યા અને કુનેહથી પરીક્ષા માટે પંડિતોને બોલાવવા યોજના કરી. પંડિતોને દરેક વિદ્યાર્થી ગુરુદક્ષિણા રૂપે હસ હસ રૂપિયા આપે તેમ ગોઠવણ થઈ પંડિતો આકર્ષાયા, પછી તો અભ્યાસ કરાવવા આવ્યા લાગ્યા અને પાઠશાળામાં ધર્મશાસ્ત્રો, વ્યાકરણ, ન્યાય આદિના ઘોષ થવા લાગ્યા. આપણા ગુરુદેવનો સંકલ્પ બળવાન હતો, સાથે સચંમ, શક્તિ અને ધીરજ પણ તેટલી જ રાખવાની હતી.

પંડિતો સાથેના વાર્તાલાપમાં ગુરુદેવ હસીને કહેતા કે અમે હિંસામાં માનતા નથી, અસત્યમાં માનતા નથી, દુગુણી અને

વિલાસીજીવનમાં માનતા નથી અને નાસ્તિક તરીકે ગણવામાં ગર્વ લઈએ છીએ.

પંડિતો પણ કહેતા કે એ તો અમે પણ માનતા નથી ત્યારે ગુરુદેવ હસીને કહેતા તો તમે પણ નાસ્તિક કહેવાઓને? આ રીતે ધીરે ધીરે પંડિતો સાથેનો પરિચય વધવા લાગ્યો અને પ્રભાવશાળી વક્તૃત્વ, દ્વેષ, કડવાશનો અભાવ, મૈત્રીલાવના અને સંયમભરી વાણીથી પંડિતો આકર્ષાયા, પણ ગુરુદેવ આ કપરી કસોટીમાંથી પાર ઉતર્યા અને પોતાના સ્વપ્નેની સિદ્ધિ માટે બનારસમાં પ્રાણ પાઠ્યા અને યશસ્વી બન્યા.

૫ ગુરુદેવની જીવનગાથા

મહુવા પ્રાચીન મધુમતી એક વીર ક્ષેત્ર ગણાય છે. ભાવડશાના પુત્ર જાવડશાએ શત્રુજય તીર્થનો ઉદ્ધાર કર્યો હતો. હંસ મંત્રીના પુત્ર જગડુશાએ મહારાજા કુમારપાળ સાથે તીર્થયાત્રામાં તીર્થમાળ પહેરી હતી અને રત્નો બેટ ધર્યા હતા.

મહુવાના શ્રી વીરચંદ્ર રાઘવજી ત્રાધીએ વિલાધર્મ પરિષદમાં જૈન દર્શનના મૂળસ્ત સિદ્ધાંતો રજૂ કરી ધર્મધોષ કર્યો હતો. એ વીરરત્ને એવા તો પાંચસો જેટલા વ્યાખ્યાનો આપીને જગતના વિદ્વાનોને જૈનધર્મ તરફ પ્રેર્યા હતા.

આપણા ગુરુદેવ એ ભુમિના રતન હતા. નાનપણુ તોફાન-મસ્તમાં ગયું જુગારનો ચસ્કો લાગ્યો અને પિતાના વચનખાણોથી વીંધાઈને ગૃહત્યાગ કર્યો. ઉપડ્યા ભાવનગર અને ત્યાં શાંતમૂર્તિ પૂ. શ્રી વૃદ્ધિચંદ્ર મહારાજને વિનવીને તેમના શિષ્ય બનવા લાગ્યશાળી બન્યા.

પ્રતિકમણના સૂત્રો પણ યાદ રહે નહિ. પણુ ગુરુસેવામાં મગ્ન રહીને ગુરુદેવના મંગલ આશીર્વાદ મેળવ્યા 'ધર્મવિજય' ધર્મનો વિજય કરજો. મારા મંગલ આશીર્વાદ છે.' અને ચમત્કાર થયો. સરસ્વતીદેવી જલે વસ્યા અને બુદ્ધિપ્રભા ખીલી ભીડી.

ગુરુદેવનો વિરહ અસહ્ય બન્યો પણુ સાંતવન લઈને આશીર્વાદનું પાથેય બાંધી ધર્મબોધ માટે નીકળી પડ્યા. જુગારને પાટલેથી ધર્મની પાટે પહોંચી ગયા. એવા જ પૂ આચાર્ય નેમીસરીશ્વરજી મહારાજ પણુ મહુવાના રતન હતા.

એ પણુ પૂ. શાંતમૂર્તિ શ્રી વૃદ્ધિચંદ્ર મહારાજના જ શિષ્ય હતા. તીર્થોદ્ધારક અને સૂરિસમ્રાટ બન્યા.

શ્રી નથુ મંછાચંદ મહાત જનદુગર પણુ મહુવાના રતન થઈ ગયા. આપણા ગુરુદેવ તો દીર્ઘદષ્ટા હતા. બનારસમાં જેમ યશો-વિજયજી પાઠશાળામાંથી વિદ્વાનો તૈયાર કર્યા તેમ વીરતત્ત્વ પ્રકાશક મંડળનો પણુ એ જ ઉદ્દેશ હતો.

તેઓશ્રીએ પાશ્ચાત્ય દેશોના અનેક વિદ્વાનોને જૈનધર્મમાં રસ લેતા કર્યા અને તેમનું શિષ્યમંડળ પણુ તેજસ્વી હતું. શિક્ષણ સંસ્થાઓની સ્થાપના અને સાહિત્યપ્રચારમાં પણુ તેઓએ ભારે કામ કર્યું છે. કાશીના જે વિદ્વાન પંડિતો તેમને બોલાવતા નહોતા તે તેમની વિદ્વતા-સર્વ ધર્મ સમભાવ અને પ્રેરક પ્રવચનોથી આકર્ષાઈને તેમને આચાર્ય પદવી આપે છે એનું મૂલ્ય ધણું છે.

શ્રી વિશ્વધર્મ લક્ષ્મી જ્ઞાનમંદિર, શ્રી યશોવિજયજી ગ્રંથમાળા,
શ્રી શીવપુરીનું વિદ્યાધામ એ આચાર્યશ્રીના જીવંત સ્મારકો છે.
ગુરુદેવની વાણીમાં જન્મુ હતા. કાશીના મહારાજ, શ્રી મદનમોહન
માલવીયા, પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનો અને હિંદના વિદ્વાનો તેમની અગ્રાધ
વિદ્વાતા અને પ્રેરક પ્રવચનોથી પ્રભાવિત થયા હતા.

ગુરુદેવની ગૌરવગ્રાથા એ જૈન ધર્મ અને જૈન સમાજને માટે
અનુપમ વારસો છે.

૬

ગુરુદેવને ચરણે

સમર્થ અને પુણ્યરાશિ ગુરુદેવની જીવજીવ્યામાં બધા વિદ્યાર્થી-
ઓનો અભ્યાસ સુંદર રીતે ચાલી રહ્યો હતો. આપણા ચરિત્ર નાયક
ભાઈ નરસિંહની બુદ્ધિપ્રભાથી તેઓ પોતાનો વિકાસ સાધી રહ્યા
હતા. પણ માતા-પિતાની પુત્રને જોવાની ઝખનાથી ગુરુદેવની આજ્ઞા
લઈ ભાઈ નરસિંહ માંડલ આવ્યા.

માતા-પિતા વૃદ્ધ હતા. તેઓની એક માત્ર અભિલાષા પોતાના
એકના એક લાડલા પુત્રને વિવાહિત જોવાની હતી. ભાઈ નરસિંહનું
વેવિશાળ તો થઈ ગયું હતું અને લગ્નની વારાઘાટ ચાલી રહી હતી.

ભાઈ નરસિંહનું માનસિક વલણ જુદું હતું. તે સંસારની
માયાબળમાં કસાવા ઈચ્છતા નહોતા. ગુરુદેવના સંસારની અસારતા,
વીતરાગનો મહામૂલો ધર્મ, સંયમ અને ત્યાગની મહત્તા, જીવન

સાર્થક કરવા અને અધ્યાત્મ જીવનનું રહસ્ય જાણવા ને માણવા, મુનિધર્મની મહત્તા વગેરે સુધાભર્યા વચનો નરસિંહભાઈના મનમાં ગુંજતા હતા.

લગ્નજીવનની ઉદાસીનતા હતી અને દરમ્યાન માતા-પિતાનું અવસાન થયું અને માતા-પિતાને વિરહ અસહ્ય થઈ પડ્યો. લગ્નની વાત અધૂરી રહી. એક રીતે તો નરસિંહને લગ્નબંધનમર્થી મુક્તિ મળી. આ માતાપિતાના વિયોગમાં કુદરતનો કોઈ અગમ્ય સંતોષ હશે એટલું જ નહિ પણ નરસિંહનું જીવન કોઈ ઉચ્ચ અને આદર્શ માટે ઘડાવાનું હશે તેથી શોકને વિસારે પાડવા પોતાના કાકાશ્રી પોપટલાલ વખતચંદ પાસે પાલીતાણા તીર્થયાત્રા જવા માટે મંજૂરી માગી અને કાકાએ યાત્રા માટે રજા આપી. કાકાની જવાબદારી નરસિંહના લગ્ન માટેની હતી અને નરસિંહનો શોક એછો થાય અને યાત્રા કરીને પાછો આવે ત્યારે લગ્ન માટેનો વિચાર કરવો અને માતાપિતાની જે ભાવના અધૂરી રહી હતી તે પૂર્ણ કરવી.

પણ કુદરતને તે મંજૂર નહોતું. ગૃહસ્થજીવન કરતાં અત્યંત ઉચ્ચ અને પવિત્ર જીવન જીવી હજારોના જીવન ઉગ્મળી, હજારોને શાતા અને પ્રેરણા આપવા મહાન તત્ત્વવેતા અને મહાકવિ થવા સર્જાયેલ નરસિંહભાઈએ પાલીતાણા જવાને બદલે સીધા બનારસ તરફ પ્રયાણ કર્યું. ગુરુદેવના દર્શન, મિત્રોનો સહવાસ, શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ અને બનારસના જીવનનો આનંદ માણવા આપણા ચરિત્ર નાયક તલસી રહ્યા હતા અને જ્યારે ગુરુદેવના ચરણે જઈને મસ્તક નમાવી એ પ્રતાપી ગુરુદેવના મંત્રણ આશીર્વાદ મેળવ્યા ત્યારે જીવન બંધન બની ગયું. નરસિંહભાઈની વિદ્યાભ્યાસની અંખના તથા બુદ્ધિપ્રભા જેઈને ગુરુદેવને સંતોષ થયો.

૭ ભક્તવીર વિદ્યાર્થીઓ

ગુરુદેવને સંસ્થાના સંચાલન માટે મનદુઃખ થયું. તેઓ તો સ્વમાની અને નિર્ભીક હતા. પોતાના ધ્યેયમાં મક્કમ હતા. શ્રીમંતો કે દાનદાતાઓના “ગુલામ” નહોતા. વિદ્યાર્થીઓ સાથે કલકતા તરફ વિહાર કર્યો. સંસ્થાનું ફંડ હતું નહિ. આવે તેમ ખર્ચ થતો. રસ્તામાં મુશ્કેલીઓ આવી. પોતે તો જ્યાંથી મળી શકે ત્યાંથી ગોચરી ધર્ષ આવતા પણ ૩૦ જેટલા વિદ્યાર્થીઓના ભોજનનો પ્રશ્ન ચકળાવી નાખે તેવો હતો. વિદ્યાર્થીઓ પરિસ્થિતિ પામી ગયા. પોતાના ગુરુદેવના વાતસયભાવને સમજતા હતા, જે કાંઈ મળે તેથી સંતોષ માનતા પણ જે કાંઈ થોડીધણી મૂડી હતી તે ખલાસ થઈ ગઈ ત્યારે એ બહાદુર ભક્તવીરોએ ગુરુદેવને મરણ પોતાની પાસેની સિલક તો ધરી દીધી એટલું જ નહિ પણ જ્યારે વિદ્યાર્થીઓએ પોતાના ઘરેણા ગુરુદેવના ચરણમાં ધરી દીધા ત્યારે એ ઉદારચરિત ગુરુદેવની આંખડીઓમાંથી જે ઝિંદુ સરી પડ્યા.

આવા બહાદુર ગુરુભક્તના ભક્તિભાવ-ત્યાગ અને સમર્પણ માટે ગુરુદેવને અપાર આનંદ થયો અને આ સેવાપ્રિય બહાદુર ભક્તવીરો આજે નહિ તો કાલે સમાજના અને ધર્મના કલ્યાણદાતા બનશે તેવી મનોકામના ધર્ષ

વિદ્યાર્થીઓ અને ગુરુદેવની કૃચ ચાલી રહી હતી. ત્યાં સમેત-શિખરના પહાડથી નીચે ઉતરતા ગુરુદેવ હપસ્યા અને એમનો એક પત્ર મરડાઈ ગયો. કામ મુશીબતો પર મુશીબતો આવી રહી હતી

પણ એ ભક્તવીર વિદ્યાર્થીઓએ ડોળી ખનાવી ગુરુદેવને બેસાડી દીધા અને બારાફરતી ડોળી સાથે દોડતા રહી ગુરુદેવને કલકતા પહોંચાડયા. આ ગુરુભક્તિના જ્વલંત દષ્ટાંતે તો ગુરુદેવને ભક્તવીરો માટે અત્યંત વાત્સલ્યભાવ પ્રગટ્યો, એટલું જ નહિ પણ ગુરુદેવને આ વિદ્યાર્થીઓની સેવા લેવી પડી તેનું થોડું દુઃખ થયું પણ ભક્તવીરોના ભક્તિભાવ અને સમર્પણભાવથી ગુરુદેવ પણ પ્રભાવિત થયા અને બધાને હૃદયના મંત્રણ આશીર્વાદ સાથે ધન્યવાદ આપ્યા. સં. ૧૯૬૩ ના ફાગણ શુદ્ધ ૧ ના રોજ કલકતામાં પ્રવેશ કર્યો. ગુરુદેવ તો મહાન વિદ્વાન અને પ્રભાવશાળી હતા. કલકતાના શ્રી સંઘે ગુરુદેવનું ભવ્ય સ્વાગત કર્યું. સંઘના આખાલવૃદ્ધમાં આનંદની લહેર લહેરાણી-મહોત્સવો મંડાયા. પૈસાની પણ રેલમહેલ થઈ રહી. ગુરુદેવે પણ અનેક દષ્ટો સહન કરનાર અને મુશ્કેલીઓનો હસતા હસતા સામનો કરનાર તથા ગુરુદેવને ચરણે પોતાની જાતને સુદ્ધાં સમર્પણ કરનાર ગુરુભક્ત બહાદુર વિદ્યાર્થીવીરોને કલકતામાં ખૂબ ખૂબ આનંદ આપવામાં બાકી ન રાખી.

૮ ભવ્ય દીક્ષા મહોત્સવ

મહારાજશ્રી કલકતામાં બરતલા સ્ટ્રીટમાં આવેલ 'જૈન વિદ્યાશાળા'માં સવારના વ્યાખ્યાન આપતા હતા. મહારાજશ્રીના સુધાભર્યા વ્યાખ્યાનોનો લાલ લેવા મુર્શિદાબાદ નિવાસી રાયમહાદુર બુદ્ધિસિંહજી દુધેડીયા તથા રાયમહાદુર બદ્રીદાસજી મુકીમ વગેરે

પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થો તથા ઘણા લાઈ-મહેનો આવતા હતા.

સાથે સાથે જાહેર લાપણો પણ શરૂ થયા અને આ સાંભળવા જૈન-જૈનેતરો ઉમટી આવતા હતા. મહામહોપાધ્યાય શ્રી સતીશ-ચંદ્ર વિદ્યાભૂષણ એમ.એ. પી.એચ.ડી. પણ આવતા અને તેઓ ગુરુદેવના લાપણુથી એટલા બધા પ્રભાવિત થયા હતા કે 'જૈન-ન્યાય'નો અભ્યાસ મહારાજશ્રી પાસે શરૂ કર્યો હતો.

મહારાજશ્રી પોતાના વિદ્યાર્થીઓ સાથેના વાર્તાલાપમાં વખતોવખત વૈરાગ્યલાવના જમાવવા ઉપદેશ આપતા હતા.

'સંસારનું' સ્વરૂપ ઈન્દ્રજાળ છે વિદ્યુતના ચમત્કાર અથવા સંધ્યાના રંગ સમાન છે. મનુષ્યોને કાયમને માટે સુખ સ્થિતિ રહેતી નથી. કોઈને સ્ત્રી સંબંધી, કોઈને પુત્ર સંબંધી, કોઈને દ્રવ્ય સંબંધી તો કોઈને ધર, હાટ, હવેલી સંબંધી અથવા કોઈને મિત્રાદિના વિયોગ સંબંધી એમ એક ને એક દુઃખ આવ્યા જ કરે છે. એવા દુઃખોથી મુક્ત થવા અને શાંતિ મેળવવા પ્રયાસો કરવા એ જ આ મનુષ્યજન્મ, ઉત્તમ કુળ, ઉત્તમ દેવ-ગુરુ-ધર્મની પ્રાપ્તિનું ફળ છે. અન્યથા તો પશુઓ પણ પોતાનું પેટ ગમે તેમ કરી ભરે છે

ઉત્તમ સામગ્રી મળી છે. તેની સાર્થકતા કરવી એ ઉત્તમેત્તમ છે. આયુષ્ય તો પરપોટા સમાન છે. વારંવાર આ જીવ ભ્રમણ કર્યા કરે છે અને તેમાંથી ઉત્તરવાનો એક માત્ર ઉપાય ચારિત્ર છે. ગુણાળના છોડમાંથી ગુણાળની પ્રાપ્તિ થાય છે અને તેની સૌરભ ચારે તરફ પ્રસરે છે. કૌવચમાંથી ગુણાળની સુગંધ મળે જ કર્યાથી? આ જીવનને અક્ષય સુખની પ્રાપ્તિ માટે અને અપૂર્વ એવી આત્મ શુદ્ધિ, આત્મશાંતિ અને આત્મલલિષ્ઠિ માટે આ સંસારની મોહ-માયાજાળ છોડીને ચારિત્ર ગ્રહણ કરી જીવનને ધન્ય બનાવવું એ

જા જીવનની સાર્થકતા છે.’

આ ઉપદેશની જાદુઈ અસર થઈ અને પાંચ વિદ્યાર્થીઓની ભાવના જાગી ગઈ.

‘મથ્થેણુ વંદામિ’ વિદ્યાર્થીઓએ વંદણા કરી.

‘ધર્મલાભ’ ગુરુદેવે ધર્મલાભ આપ્યો.

‘કૃપાસિંધુ અમારી પાંચે મિત્રોની ભાવના દીક્ષા માટેની થઈ છે. આપના સુધા વચને હૃદયમાં કોતરાઈ ગયા છે. અમ્મ મોઢે તારો.’ ભાઈ બેચરદાસે પ્રાર્થના કરી.

‘બ્રભો! હું તો મહાલક્ષ્મી મારું વેવિશાળ તોડીને આપના ચરણમાં બેસી જવા આવ્યો છું. મારા મિત્રો સાથે મારે પશુ આપના શિષ્ય કવું છે,’ ભાઈ નરસિંહે પોતાની ભાવના વ્યક્ત કરી.

ખેડાના ભાઈ મગનલાલ તથા દસાડાના ભાઈ મહતલાલ અને રાધનપુરના ભાઈ સૌભાગ્યચંદે પશુ દીક્ષાની ભાવના વ્યક્ત કરી. ગુરુદેવને ખૂબ હર્ષ થયો.

૧૯૬૩ના ચૈત્ર વદી પના રોજ કલકત્તામાં દીક્ષાનો મહા-મહોત્સવ મંડાયો દીક્ષાનો વરઘોડો જેવા હજારો માનવમેદની ઉમટી આવી. પાંચ પાંચ કુમાર યુવાનોની દીક્ષાની ભાવના જાણી સૌ ધન્ય ધન્ય કહેવા લાગ્યા.

ગુરુદેવે પાંચે ભાઈઓને વિધિવિધાનપૂર્વક કલકત્તા શ્રી સંઘના હજારો ભાઈ-બહેનોની સમક્ષ દીક્ષા આપી. પાંચે મિત્રોના આનંદનો પાર નહોતો. સૌએ નવદિક્ષિતોને વધાવ્યા અને સંઘમાં આનંદની લહેર લહેરાણી.

રાધનપુરના રહીશ વીસાશ્રીમાળી ભાઈ સૌભાગ્યચંદને મુનિશ્રી સિંહવિક્રમજી નામ આપવામાં આવ્યું.

દહેગામના રહીશ દસાશ્રીમાળી ભાઈ ખેચરદાસને મુનિશ્રી વિઘાવિજયજી નામ આપવામાં આવ્યું.

અમદાવાદના રહીશ વીસાશ્રીમાળી ભાઈ મકતલાલને મુનિશ્રી મહેન્દ્રવિજયજી નામ આપ્યું.

માંડલના રહીશ વીસાશ્રીમાળી ભાઈ નરસિંહને મુનિશ્રી ન્યાયવિજયજી નામ આપ્યું.

ખેડાના રહીશ નેમા યાતિના ભાઈ મગનલાલને ૧૯૬૪ ના કારતક શુદ્ધી ૩ ના રોજ દીક્ષા આપી મુનિશ્રી મૃગેન્દ્રવિજયજી નામ આપ્યું.

આ પાંચે ગુરુદેવના શિષ્યો બન્યા.

આપણા ચરિત્ર નાયક મુનિ ન્યાયવિજયજીની બુદ્ધિપ્રભા એવી તેજસ્વી હતી કે તે ન્યાય-વ્યાકરણતીર્થ બન્યા.

૯ પાવાપુરીમાં વડી દીક્ષા

કલકતામાં ધર્મપ્રભાવના અને દીક્ષા મહોત્સવ આદિ કાર્યો કરીને ગુરુદેવે ૧૯૬૪ ના કારતક વદ પના વિહાર કર્યો. નદિયા, (નવદ્વીપ) મુર્શિદાબાદ, ખાલુચર, અજમગંજ થઈ ચરમ તીર્થ કર અહિંસામૂર્તિ જગતવત્સલ ભગવાન મહાવીર સ્વામીની નિર્વાણ-ભૂમિમાં પધાર્યાં.

આ ભૂમિ તો તેના પવિત્ર પરમાણુઓને લીધે આલકાદ આપી આત્મશુદ્ધિ-આત્મશાંતિ અર્પનાર છે. ત્રમે તેવા ઉદાસી મનુષ્યનું ચિત્ત પણ એક સમય પ્રકુલ્લિત કરે છે. જળમંદિરની શોભા અપરંપાર છે. જંગલમાં મંગલ એવું મંદિર, પ્રભુની પાદુકા, ચમત્કારી મૂર્તિ, આસપાસનું અમીઝરતું શાંત પવિત્ર વાતાવરણ સૌ કોઈને આકર્ષી જતું હતું.

અહીંના શાંત વાતાવરણ અને ભૂમિની પવિત્રતાથી આકર્ષાઈને ગુરુદેવને નવી જાવના જાગી. આ મનોહર રળિયામણા શાંત પવિત્ર તીર્થધામમાં ગુરુકુળ સ્થપાય તો જૈન-બ્રાહ્મણ વિદ્યાર્થીઓને જૈન-ધર્મના ઉપદેશકો બનાવવા અભ્યાસ આદિની યોજના કરવામાં આવે તો ખરેખર આ પવિત્ર ભૂમિના રજકલ્પોથી પ્રેરણા મળતી રહે અને સારા વિદ્વાન ઉપદેશકો સમાજને આપી શકાય.

આ માત્ર વિચાર નહોતો પણ પાવાપુરીના દર્શને આવનાર યાત્રિકોમાં ઉપદેશ શરૂ કર્યો અને થોડા જ દિવસોમાં રૂ. ૮૫૦ ની માસિક રકમ ૧૦-૧૧ ગૃહસ્થોએ આપવા કબૂલ કર્યું. તેમાં રૂ. ૨૫૦ શેઠ વીરચંદ દીપચંદ તથા રૂ. ૧૦૦ રાયબહાદુર બાણુ બુદ્ધિસિંહજી દુષ્પેડીયા તેમ જ રૂ. ૧૦૦ બાણુ માધવલાલજી દુગડે આપવા વચન આપ્યા હતા.

અહીં પાવાપુરીમાં પાંચે નવદીક્ષિત મુનિવરોને વડી દીક્ષા ધામધૂમપર્વક આપવામાં આવી અને આ પવિત્ર ભૂમિની યાદ પાંચે મુનિવરોને પ્રેરણાત્મક થઈ પડી.

વડી દીક્ષાના સમયે બિહારવાળા બાણુ ગોવિંદચંદજી ધન્નુલાલજી વગેરે ગૃહસ્થોએ અઠ્ઠાઈ મહોત્સવ વગેરે ધામધૂમ ધણી સારી કરી હતી.

પાવાપુરીમાં ગુરુકુળ માટેની ગુરુદેવને ભારે ઝંખના હતી. વચને મળ્યા હતા. વિદ્યાર્થીઓ મેળવવાના પ્રયાસો શરૂ કર્યા હતા પણ બનારસ પાઠશાળા તેો નિર્નાથ થઈ જવાથી પાઠશાળા બંધ પડવાની પરિસ્થિતિ આવી ગઈ. આ સમયે શાસનરસિક દાનવીર શેઠ વીરચંદ્ર દીપચંદ્ર તથા શેઠ મણીલાઈ ગોકળલાઈ વગેરે બનારસ પાઠશાળાના હિતેચ્છુઓના પત્રો આવવા લાગ્યા કે:—

‘ગુરુદેવ! આપના સિવાય આ પાઠશાળા ચાલશે નહિ બનારસ વિદ્યાધામ છે. આપ પાવાપુરીમાં ગુરુકુળની ભાવના રાખો છો પણ બનારસમાં આપણીએ સ્થાપેલી પાઠશાળા બંધ થઈ જશે તેો આપના-આમારા સમાજકલ્યાણના મનોરથો ભાંગી પડશે. આ માટે વારંવાર વિનતિપત્રો આવતા રહ્યા અને લાભાલાભને ચિચાર કરી બનારસ તરફ વિહાર કર્યો. ૧૯૬૪ના વૈશાખ શુદ્ધ ૩ ના રોજ પ્રાતઃકાળે ૫ નૂતનમુનિ સાથે પાઠશાળામાં પ્રવેશ કર્યો.

આ પ્રવેશ વખતે કાશીનરેશ તરફથી હાથી, ઘોડેસ્વાર, બેન્ડ વગેરે સામૈયામાં મોકલી ગુરુદેવનું ભવ્ય સ્વાગત કર્યું. ‘જૈન પાઠશાલાકા પુનરુદ્ધાર હુઆ. મહાત્માજી આ ગમે’ આવા પ્રકારનો શબ્દધ્વનિ ગલીએ ગલીએ, બજારે બજારે સંભળાવા લાગ્યો, પાઠશાળાના હિતેચ્છુઓને આનંદ થયો, પઠન-પાઠન શરૂ થયું અને પાઠશાળાને પુનરુદ્ધાર થયો. જેમાંથી સમાજને વિકાસનો-પંડિતો મળ્યા અને આજે ગુરુદેવની યશોગાથા ગવાઈ રહી છે.

આપણા ચરિત્ર નાયક સંસારીલાઈ નરસિંહ હવે મુનિ ન્યાયવિજ્ઞયજીએ સાધુજીવનના આચાર પાળતા પાળતા પોતાની તેજસ્વી બુદ્ધિધ્રુવા અને સ્મરણશક્તિ દ્વારા અભ્યાસમાં તદ્દલીન રહેવા લાગ્યા. સંસ્કૃત ભાષા ઉપર સારો એવો કાબુ મેળવ્યો અને ન્યાય, વ્યાકરણ તથા શાસ્ત્રોના પારગ્રામી બની ગયા. ગુરુદેવ પણ આ નૂતન મુનિની જ્ઞાનપિપાસા અને ધારણાશક્તિ તથા બુદ્ધિની તેજસ્વીતા જોઈને હર્ષિત થયા અને જ્ઞાનધ્યાનમાં મગ્ન રહેતા લવિષ્યના મહાવિદ્વાન થનાર મુનિને અંતરના મંત્રણ આશીર્વાદ આપતા રહ્યા.

મુનિશ્રી ન્યાયતીર્થ અને ન્યાયવિશારદ થવા માટેની તૈયારી કરવા લાગ્યા. પંડિત અધ્યાપક પણ તેમની આવી તેજસ્વી બુદ્ધિ જોઈને તેમને પ્રેરણા આપતા રહ્યા અને તેમણે કલકત્તાની ન્યાયતીર્થ અને ન્યાયવિશારદની પરીક્ષાઓ આપી અને આ ઉચ્ચ પદવીઓ પ્રાપ્ત કરીને ન્યાયવિશારદ બની ગયા. ગુરુદેવને અને પંડિત અધ્યાપકો તથા ગુરુબંધુઓ અને સંસ્થાના વિદ્યાર્થીઓને અત્યંત આનંદ થયો. આપણા ચરિત્ર નાયક મુનિશ્રીએ સંસ્કૃતનો તલસ્પર્શી જીંડો અભ્યાસ કરી ભાષા પર પ્રભુત્વ પ્રાપ્ત કર્યું અને આ અભ્યાસ સાથે એમનામાં જે પ્રતિભા ખીલી જાડી એથી તે એ સંસ્કૃતના શીઘ્ર કવિ બની ગયા. આ પ્રતિભાના દર્શન તેમની વાણી, વિચાર, લેખન અને કવનમાં જોવા મળે છે.

અને વૃદ્ધાવસ્થામાં પણ એ પ્રતિભા એવી જ ખીલતી રહી હતી.

સંસ્કૃતના શ્લોકોના શ્લોકો તેઓ સહજ રીતે બનાવી શકતા એટલું જ નહિ પણ સંસ્કૃત ભાષા પર એટલું બધું પ્રભુત્વ હતું કે સંસ્કૃતમાં વકતૃત્વ આપીને ઓતાઓને મંત્રમુગ્ધ કરી દેતા હતા.

એક વિદ્વાન મિત્ર લાઈશ્રી કૃત્તેહચંદ્ર બેલાણી તો કહે છે કે મહામહોપાધ્યાય શ્રીમદ્ યશોવિજયજી પછી આવા સંસ્કૃતના વિદ્વાન આ આપણા શ્રી ન્યાયવિજયજી છે. તેમના અંથરતનો અધ્યાત્મ તત્વાલોક અને કલ્યાણમારતી એ બંને તેમના ઉત્તમ અંથમણિ ગણાય છે.

આ બંને અંથો માટે અનેક જૈન-જૈનેતર વિદ્વાનો, પંડિતો, સંન્યાસીઓ અને મહાત્માઓ અને ભકતો એમના આ અંથોથી એટલા બધા આકર્ષિત અને મંત્રમુગ્ધ બની ગયા છે કે આ અંથ-મણિની આજ્ઞાથી ભારે માત્ર રહી છે અને તેની એક પણ કોપી આજે સુલભ નથી.

તેઓશ્રી જીવનની સંધ્યાએ પણ એક એવી ઉચ્ચ ભાવના રાખતા હતા કે ગીતા જેવો એક જૈન તત્ત્વજ્ઞાનને દર્શાવતો મહા-અંથમણિ જગતના ચોકમાં મૂકવા તૈયાર કરી લઈ પણ શારીરિક કથળતી સ્થિતિથી હાથાર બનીને આ ભાવના પૂરી કરી શક્યા નહિ તેનું મનદુઃખ હેવટની ઘડી સુધી રહ્યું હતું. તો પણ એમણે ભારતીય સંસ્કૃતિના નીચોડરૂપ સાંપ્રદાયિક તત્ત્વજ્ઞાનથી પર કુલ્યાણ-ભારતીની ભેટ આપીને વિદ્વત્જગત અને જનતા પર ભારે ઉપકાર કર્યો છે અને એક જ અંથમણિથી એમણે સર્વવ્યાપક પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરી હતી. સંસ્કૃત ભાષા પર પ્રભુત્વ હતું એટલું જ નહિ પણ પાકૃત ભાષા પર પણ તેટલું જ પ્રભુત્વ હતું. બુદ્ધિપ્રજ્ઞાના ચમકારા આ જ્ઞાનવારિધિમાં જેવા મળે છે અને તેમના અગ્રાધ

પાંડિત્યના દર્શન લાધે છે.

ઉગતી યુવાનીમાં જ શાસ્ત્રોની ઊંડી પારગમિતા પ્રાપ્ત કરી મહાન તત્ત્વચિંતનમાં તેમણે પ્રવેશ કર્યો હતો જેના ફળસ્વરૂપે માત્ર ૨૫ વર્ષની યુવાન વયે ‘અધ્યાત્મ તત્ત્વલોક’ તથા ‘ન્યાય કુસુમાંજલિ’ જેવા શ્રેષ્ઠ ગ્રંથો અને તે પછી ધારાવાહી કાવ્યમાં પ્રસિદ્ધ કરી અમર કીર્તિ પ્રાપ્ત કરી હતી એટલું જ શા માટે તેમણે અધ્યાત્મ તત્ત્વલોકની પ્રાકૃત આવૃત્તિ અને તેપછી ૫૦૦ જેટલા શ્લોકોમાં આપીને વિદ્વાન જગતને ચકિત કરી દીધા હતા. તે ‘અજ્ઞાતતત્ત્વાલોચો’ ગ્રંથમણિ તેઓશ્રીની વિદ્વાતાના ગીતો ગાય છે.

એમને આ પ્રથમ ગ્રંથ વાંચીને ભારતના પ્રસિદ્ધ પંડિત શ્રી મહાવીરપ્રસાદ દિવેદી આ ઉગ્રતા યુવાન સાધુની ઊંચી કાવ્યપ્રતિભા, જ્ઞાનવૈભવ અને તર્કસંગત દલીલો વાંચી મુગ્ધ બની ગયા હતા. તેમણે મુનિશ્રી પર લખેલો લાલો પત્ર તેની સાક્ષી પૂરે છે. એટલું જ નહિ પણ નાગપુર અને ઉજ્જૈનીના બ્રાહ્મણ પંડિતોએ પણ આજ સમયમાં ‘કિમશ્ચ વૉષઃ કિમુ કાલિદાસઃ.’ આ તે વિશ્વપ્રસિદ્ધ બૌદ્ધ પંડિત અશ્વેષ છે કે સંસ્કૃત સાહિત્યના અદ્વિતીય મહાકવિ કાલિદાસ છે, એવી પ્રથસ્તિઓ સાથે એમને સન્માનપત્ર અર્પણ કર્યું હતું. પણ આ નિસ્પૃહી મહાત્માએ એ માનપત્રની એક પણ કોપી કદી સાચવવાની ખેવના રાખી નથી અને એ છપાયેલા માનપત્રની એક પણ કોપી તેમના પુસ્તક સંગ્રહમાંથી મળતી નથી.

આપણા ચરિત્રનાયક કેવા પ્રતિભાશાળી ઉચ્ચકોટિના વિદ્વાન હતા અને તેમણે કેવા કેવા ગ્રંથમણિની ભેટ જૈનજગત અને વિદ્વાનોને આપી છે તેનું મૂલ્યાંકન કરી શકાય એમ નથી. બહુરતના વસુંધરામાં આ એક તેજસ્વી જ્ઞાનશીલ વારિધિ હતા.

૧૧ જૈનદર્શનની અમર ભેટ

જૈન જગત, વિદ્યાર્થીઆલમ, જૈન દર્શનના પિપાસુ અને વિદ્વાનોને પણ માર્ગદર્શન મળે એવા મહાન ગ્રંથના સર્જનની ભાવના ૨૮ વર્ષની યુવાનવયે જાગી. જગતના ચોકમા જૈનધર્મદર્શન અને તેનું તત્ત્વગાન મૂકવાની ઝંખના ભારે હતી. સરસ્વતી દેવીનો પ્રસાદ પામી ચૂક્યા હતા અને શાસ્ત્રોના અવગાહનથી જૈનધર્મના વિધવિધ વિષયોના પારગ્રામી બન્યા હતા. એમનું સ્વપ્ન હતું કે ગુજરાતી ભાષાના એક એવા ગ્રંથમણિની રચના કરું જે એક અદ્વિતીય પાઠ્યપુસ્તક બની રહે અને જૈનધર્મના અભ્યાસીને આ એક જ ગ્રંથમાંથી જૈનધર્મનો યોગ્ય મળી રહે, આ માટે 'જૈનદર્શન' ગ્રંથનું આલેખન કર્યું. પહેલાં તે આ લઘુગ્રંથમાં જરૂરી પ્રકરણો જ માત્ર લેવાયા પણ તેની માંગ વધતી ગઈ અને પાઠ્યપુસ્તક તરીકે શાળા-પાઠશાળા અને શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય જેવી પ્રસિદ્ધ સંસ્થા તથા ગુરુકુળ બાળાશ્રમ અને જૈન વિદ્યાર્થીગૃહોમાં તે અભ્યાસક્રમમાં દાખલ થયું ત્યારે વિદ્વાન મુનિશ્રીએ તેને સર્વાંગ સંદર બનાવવામાં ભારે પરિશ્રમ લીધો. જૈનધર્મના વિધવિધ વિષયોને આવરી લેતા ખંડો વિચાર્યા અને જૈન જગતને ૫૦૦ પૃષ્ઠનો મહાગ્રંથ આપીને પોતાની પ્રતિભા અને વિદ્વતાનું અપૂર્વ દર્શન કરાવ્યું.

આ ગ્રંથમણિને જૈન જગતે તેા ભાવપૂર્વક આવકાર્યો અને તેની એક પછી એક નવનવી આવૃત્તિઓ થઈ. તે ૧૧ સુધી પહોંચી.

તેની બે હિન્દી આવૃત્તિ પણ થઈ અને અંગ્રેજી આવૃત્તિ પણ તૈયાર થઈ રહી છે.

આ 'જૈનદર્શન'ના પ્રમાણુસૂત મહાગ્રંથથી મુનિશ્રીએ ભારત-વ્યાપી પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરી એટલું જ નહિં આર્ચ સમાજિષ્ટ પંડિત સ્વામીશ્રી પ્રેમાનંદજીએ આ ગ્રંથને ભારતીય સંસ્કૃતિ અને તત્ત્વ-જ્ઞાનની અણ્ણમોલ મૂડી ગણાવી અને આવો ગ્રંથ ભારતને ચરણે મૂકવા માટે મુનિશ્રીની ભૂરિભૂર પ્રશંસા કરી અને આ ગ્રંથના આલેખનથી મુનિશ્રીએ ભારતની મહાન સેવા બજાવી છે એવા શબ્દો દ્વારા વિદ્વાન મુનિશ્રીની ભારે પ્રશસ્તિ ગાઈ છે.

આ ગ્રંથની હરીફાઈ કરે એવું એક પણ પુસ્તક હજી સુધી લખાયું ન હોઈ મુનિશ્રી આ પુસ્તક અંગે અજોડ અને પ્રમાણુસૂત નિર્માતા રહ્યા છે એ જ એમની જૈનશાસ્ત્રો વિષેની પ્રમાણુસૂતા સિદ્ધ કરે છે.

આ ગ્રંથમણિના પ્રકાશનનો યશ પાટણની શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય જૈન સભાને ફાળે જાય છે અને તે સભાના પ્રાણુરૂપ શ્રી ભોગીલાલ યુનિલાલ કાપડિઆ આ સભાના ઉત્કર્ષ માટે સતત દત્તચિત્ત તેમજ પ્રયત્નશીલ રહે છે તે આપણા ચરિત્ર નાયકના પરમપ્રિય ભક્ત અને સેવાપ્રિય છે. તેમની સતત અંખનાથી ખાર ખાર આવૃત્તિ પ્રકાશિત થઈ ચૂકી છે એટલું જ નહિં પણ મુનિશ્રીના ધણા પુસ્તકોના પ્રકાશનમાં તેમને મહત્વનો ફાળો છે.

આ ગ્રંથમણિને ધણા ધણા આચાર્યપ્રવરો, પદસ્થો અને મુનિવર્યોના મંગલ આશીર્વાદ મળ્યા છે એટલું જ નહિં પણ ધણા જૈન-જૈનેતર વિદ્વાનોએ તે પુસ્તકના આલેખન માટે પ્રશંસાના પુષ્પો વેયા છે. આપણા શ્રુતશીલ વારિધિ આગમ પ્રભાકર સ્વ. મુનિ પુંગવ શ્રી પુણ્યવિજયજીએ જૈનદર્શનની અગ્રિયારમી આવૃત્તિના આમુખમાં

મુનિશ્રીના આ ભગીરથ કાર્યને ખીરદાવતાં કહ્યું છે કે પૂજ્યપાદશ્રી ન્યાયવિજયજી મહારાજશ્રીએ પૂર્વાચાર્યવર્ણિત વિવિધ જૈનધર્મ માન્ય તાર્કિક પદાર્થોને વીણી વીણીને વર્તમાનયુગને અનુરૂપ ગંભીર ભાષામાં ઉતારી વિદ્વદર્મ અને જ્ઞાસુ જનતા ઉપર ખરે જ મહાન અનુગ્રહ કર્યો છે.

એમના મૌલિક કૃત્તિઓ સર્જવા પાછળ તેઓશ્રીનાં વર્ષોનાં તપ અને ચિંતન છે. તેઓશ્રીનાં 'જૈનદર્શન' પુસ્તકે તે આજે વિશિષ્ટતા જ પ્રાપ્ત કરી છે અને નામના મેળવી છે.

નવયુગના વિદ્યાર્થીવર્ગને સરળ અને ગંભીરપણે જૈનદર્શનના હાર્દને સમજાવતું માતૃભાષામાં આજે આ એક જ પુસ્તક છે. એનું અધ્યયન, અવલોકન અને ચિંતન આપણે તાર્કિક ગુણ-પ્રાહિતાની દૃષ્ટિને લક્ષમાં રાખી કરવા જોઈએ.

આ ગ્રંથમણિ એ આપણા ચરિત્ર નાયકની જૈનજગતને અમર અમર ભેટ છે.

૧૨ રાષ્ટ્રપ્રેમના પૂજારી

દેશમાં શાંતિ ન હોય, દેશની મુક્તિ માટે રાષ્ટ્રવ્યાપી આંદોલનો ચાલતાં હોય, સ્ત્રી-પુરુષ, નવલોકિયા યુવાન-યુવતીઓ, અને વિદ્યાર્થીઓની વાનરસેના આઝાદી માટે પ્રાણ ન્યૌંઠાવર કરવા ધસમસી રહ્યા હોય ત્યારે રાષ્ટ્રપ્રેમના પૂજારી પણ ચોતાનો સૂર

પૂરવા દોડી આવે. મહાત્મા ગાંધીજીએ ભારતની મુક્તિ માટે જેહાદ જગાવી હતી. હજારો રાષ્ટ્રપ્રેમી લાઈ-મહેનો, વકીલો ને ડોક્ટરો, શિક્ષકો અને પ્રોફેસરો સ્વરાજ્યના સિપાઈઓ બની જેલને મહેલ માની રહ્યા હતા.

આપણા ચરિત્રનાયક મુનિ ન્યાયવિજયજી રાષ્ટ્રપ્રેમી હતા. તેઓ માનતા હતા કે ધર્મનું સંસ્થાન દેશ સ્વતંત્ર હોય ત્યારે જ થઈ શકે.

અને આ જ્વલંત ક્રાંતિકારી રાષ્ટ્રપ્રેમી મુનિવરે સરદાર શ્રી વલ્લભલાઈ પટેલના અધ્યક્ષપણા નીચે મુંબઈના ટાઉન હોલમાં મળેલી સભામાં રાષ્ટ્રની મુક્તિ ઉપર યુલંદ અવાજે વ્યાખ્યાન આપી જૈન મુનિઓ માટે રાષ્ટ્રના પ્રશ્નોમાં લાગ લેવાનું એક નવું દ્વાર ખોલી આપ્યું અને જૈનજગતને ચમકાવી દીધું. હજારો જૈન યુવાન-યુવતીઓએ આ ક્રાંતિકારી જૈન મુનિની ભૂરિ ભૂરિ પ્રશંસા કરી. એટલું જ નહિ પણ જ્યારે ખાદીનો પ્રચાર હિંદુભરમાં જોરશોરથી થઈ રહ્યો હોય ત્યારે પોતે ખાદી ધારણ કરી અને પ્રલાવનામાં લાડુ કે પતાસાને બદલે ખાદીના કપડાંની લહાણી કરાવવાનું સાહસિક પગલું ભર્યું હતું અને ચરખીથી ખરડાયેલા મુલાયમ મલમલને બદલે જૈન સાધુ-સાધ્વી અને જૈન સમાજે ખાદી અપનાવવા નવો સંદેશ આપ્યો.

તેમના વ્યાખ્યાનથી પ્રભાવિત થઈ ઘણા બહેન-લાઈઓએ ખાદીની પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી. મુંબઈના આગેવાન શેઠ શ્રી કાંતિલાલ ઈશ્વરલાલે પણ તેમના વ્યાખ્યાનથી પ્રભાવિત થઈ ખાદીની પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી. આપણા ચરિત્ર નાયક મુનિશ્રીમાં રાષ્ટ્રપ્રેમ કેવો જ્વલંત હતો અને ટીકાઓની પરવા કર્યા સિવાય નીડરતાથી રાષ્ટ્ર માટે બલિબલિ થઈ જવાનો ઉપદેશ આપ્યો હતો. એ રાષ્ટ્રપ્રેમના પૂખ્તરીએ જૈનજગતને એક નવો રાષ્ટ્રભક્તિનો આદર્શ આપ્યો હતો.

૧૩ મુંબઈનું યાદગાર ચાતુર્માસ

સં. ૧૯૮૭નું ચાતુર્માસ અનેક રીતે ખૂબ પ્રવૃત્તિમય યાદગાર બની ગયું હતું. મુનિશ્રી ખીલીમોરાથી મુંબઈ તરફ વિહાર દરમ્યાન અનેક સ્થળે મુંબઈના પ્રતિષ્ઠિત આગેવાનો વંદન કરવા ગયા હતા અગ્રાશી-મલાડ-શાન્તાકુંઝ અને લાલબલા થઈ પાયધુની શ્રી આદીશ્વરની ધર્મશાળામાં પધાર્યા. અહીં આત્મોત્તતિ પર લાલબલા આપ્યું હતું. કોટના શ્રી સંઘ તરફથી મુનિશ્રીનું ભવ્ય સ્વાગત થયું હતું. કોટના લાઈબ્રેરીના આનંદનો પાર નહોતો. કોટમાં દહેરા-સરજીમાં દર્શન કરી મુનિશ્રીએ પરમાત્મસ્વરૂપ પ્રભુનું મિશન અને આત્મધર્મ ઉપર મનનીય વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું.

આ ચાતુર્માસમાં લેખો, વ્યાખ્યાનો દ્વારા તેમણે જૈન જનતા અને ખાસ કરીને યુવક-યુવતીઓમાં ભારે જાગૃતિ આણી હતી. તેમના જાહેર વ્યાખ્યાનો હીરાખાત્ર, માધવખાત્ર, ટાઉનહોલ, કોંગ્રેસ હાઉસ, મહાવીર વિદ્યાલય વગેરે પ્રસિદ્ધ સ્થાનોમાં મોટી માનવમેદની સામે થયાં હતાં. દરેક વ્યાખ્યાનમાં તેમની પ્રચંડ વક્તૃત્વશક્તિનો પ્રકાશ પડ્યો હતો. જૈનોના તમામ ફિરકા ઉપરાંત જૈનેતર જનતાની પણ મોટી ઉપસ્થિતિ થતી હતી. જૈનેતર વર્ગના અધિકારસંપન્ન પ્રતિષ્ઠિત પુરુષો પણ તેમના દરેક વ્યાખ્યાનમાં હાજરી આપતા હતા.

મહારાષ્ટ્રીના કોટના ઉપાશ્રયના હરહંમેશના વ્યાખ્યાનમાં પણ ઘાટકોપર જેવા દૂર દૂરના સ્થળેથી પણ શ્રોતાઓ હમેશાં

નિયમિત ઉપસ્થિત થતા અને પર્યુષણ પર્વના દિવસોમાં માનવ-મહેરામણુ એવો તો ઉમટી આવતો કે ઊલા રહેવાની જગ્યા મળવી મુશ્કેલ હતી. મહારાજશ્રીના ઉપદેશથી મહાવીર જન્મ વાચનના દિવસે શ્રીકૃણ ફેડવાનું બંધ રહ્યું હતું. અને સાંવત્સરિક પર્વના દિવસે તપસ્વી નરનારીઓને શુદ્ધ ખાદીની પ્રલાવના કરવામાં આવી હતી.

જૈનેતર સાક્ષરો, વિદ્વાનો, રાજપુરુષો અને અધિકારીઓ મહારાજશ્રીને મળવા આવતા અને તેમનું વિપુલ જ્ઞાન તેમની ઉદાર દષ્ટિ તથા વિશાળ ભાવનાની ભૂરિ ભૂરિ પ્રશંસા કરતા હતા.

પારસી વિદ્વાન ડો. બહેરામન ખલાતા અને પ્રસિદ્ધ દેશ ભક્ત વીર નરીમાનના હૃદય પર પડેલી અસર મુનિશ્રીની સર્વધર્મ-સમન્વયની ભાવના અને રાષ્ટ્રપ્રેમના દર્શન કરાવી જાય છે.

ગુરુદેવ શ્રમદ્ધ વિજયધર્મસૂરિજીની જયન્તિના પ્રસંગે સરદાર વલ્લભલાઈ પટેલે પધારી પ્રમુખસ્થાન સ્વીકારી જૈન સમાજને દીપાવ્યો હતો.

કેવિસ હાઉસમાં રાષ્ટ્રધ્વજવંદન પ્રસંગે વીર નરીમાનના આમંત્રણથી મહારાજનું જ્વેરદાર શબ્દોમાં રાષ્ટ્રભક્તિ માટે પ્રગ્નને હાકલ કરવી એ જૈન સાધુ માટેની અદ્ભૂત ઘટના છે. તેટલો જ એ જૈન સમાજ અને શાસન માટે જવલંત મહિમનાદ છે. લેખો અને વ્યાખ્યાનો ઉપરાંત મુબંઈની જનતામાં મહારાજશ્રીના લખેલાં સૂત્રો અને પુસ્તકોને પણ સારો એવો પ્રચાર થયો હતો. મહારાજશ્રીના જનસમાજને ઉપયોગી ઉદાર વિચારપૂર્ણ આલેખનોએ મુબંઈની પ્રગ્નમાં પ્રેરણા રેલાવી ખરેખર જૈનધર્મની પ્રતિષ્ઠા વધારી હતી.

ચર્ચારૂપદ પ્રશ્નો પર તેમના પુસ્તકો વિચારો અને નિર્ણય

મર્જનાઓથી કેટલોક વર્ગ ખળભળી ઉઠ્યો હતો પણ વિરોધી વર્ગના વિરોધો કે આક્ષેપો તેમના આનંદી ચહેરાને સ્પર્શી શક્યા નહોતા. તેમના રાષ્ટ્રભાવનાના અને સમયધર્મના વિચારો બલ-લલાને પ્રેરણા આપી ગયા છે. વીરલા પારલામાં વી. પી. મહાસલા સમિતિ તરફથી તેમનું સ્વરાજ્ય પર જે જોરદાર વ્યાખ્યાન થયેલું તે તેમના રાષ્ટ્રપ્રેમનો અને રાષ્ટ્રભક્તિનો સુંદર પૂરાવો છે.

સત્યને નિર્ભયપણે ઉચ્ચારતા સમાજના કોઈ વર્ગનો અણુગ્રમો ઉતરે તો તે સહેવા તેઓ સહર્ષ તૈયાર ખેડેલા હતા. તેમના ઉદાર મનની ખૂબી તો એ છે કે જૈનસમાજમાં કલહનું વાતાવરણ ચાલુ રહ્યું હોવા છતાં કોઈ પણ વિરોધી વ્યક્તિની નિન્દા તેમના મુખથી વ્યાખ્યાનમાં કે ખીજે વખતે કે.ક.એ કદી સાંભળી નહોતી. કલુષિત વાતાવરણથી તેઓ નિરાળા જ રહેતા. તેઓ વ્યાખ્યાનમાં અને લેખનકળામાં તેઓ જેટલા પ્રયત્ન હતા તેટલા જ પ્રકૃતિએ નમ્ર, શાન્ત, પ્રસન્ન હતા. વાતચીતમાં લાઘ્વિક. હસમુખ ચહેરા અને સરળતા એ એમના જીવનમાં વણાઈ ગયા હતા.

ચાતુર્માસ દરમિયાન કોટના ટ્રસ્ટીઓ અને સંઘે તેમની તરફ ખૂબ લક્ષિતભાવ દર્શાવ્યો હતો. તેમના ગ્રંથમણિ સમા 'જૈન-દર્શન'ના પુનઃ પ્રકાશનનો લાભ લીધો હતો. કોટના સુપ્રસિદ્ધ શ્રાવક સ્વ શ્રીમાન શેઠ દેવીદાસ કાનજીની લક્ષિત મહારાજશ્રી તરફ જવલંત હતી.

મહારાજશ્રી તરફ શ્રી કકલભાઈ ભૂંડરદાસ વકીલ, શ્રી ગીરધર-લાલ ત્રીકમલાલ, શ્રી મકનજી જૂઠાભાઈ ખેરિસ્ટર, શ્રી ભોગીલાલ લહેરચંદ, શ્રી ગોવિંદજીભાઈ રૂગનાથ અને શ્રી વૃદ્ધિલાલ ત્રીકમ-લાલ વગેરે શાસનપ્રેમી સજ્જનોએ સહર્ષ લક્ષિતભાવ દર્શાવ્યો હતો.

જૈન સાધુ સાંકડા દિલનો નહિ પણ ઉદાર વિચારક, બધા

ધર્મવાળાઓ સાથે મિલનસાર, વિશ્વ બંધુત્વની ભાવનાનો પોષક અને પ્રેરક હોય છે એમ મહારાજશ્રીએ તે પ્રમાણે આચરીને જાહેર જનતા સમક્ષ પુસ્તક કરી દીધું હતું અને એ રીતે જૈન સાધુની પ્રતિષ્ઠા વધારી જૈનધર્મનું મુખ ઉજ્જવળ કર્યું હતું.

હવે પછીના પ્રકરણોમાં તેઓત્રીના મુબઈના ચાતુર્માસના યાદગાર પ્રસંગોની વાનગીનો રસાસ્વાદ લઈએ.

૧૪

આત્મોત્તતિ

મુનિશ્રી ન્યાયવિજયજીએ ૧૫-૭-૩૧ ના રોજ શ્રી આદિ-શ્વરજીની ધર્મશાળામાં આવેલ વ્યાખ્યાનનો સાર :-

‘મહાવીર થવાનો ઈજ્જરો કોઈએ લીધો નથી. એ મહાત્માને પચ્ચે ચાલનાર કોઈ પણ મનુષ્ય મહાવીર બની શકે છે. શ્રી હરિભદ્રાચાર્ય મહાવીરનું શરણ લેવાનું કારણ એ બતાવ્યું છે કે વાણી અને વર્તનમાં મહાવીર સૌથી ઉચ્ચ સ્થાને આવે છે. જીવનની સફળતા ચારિત્રમાં છે. એક ખાંડી ઉપદેશ કરતાં એક અધોજીવ વધુ લાભદાયક છે. શાસ્ત્રો વાંચવા, સમજવા, સમજાવવાં સહેલાં છે, પણ જીવનમાં ક્ષેત્રવા દોલદોલ છે. આત્માનો વિકાસ સાધો. નકામી પંચાતોમાં પડી આત્માનું ન હારો. “બધી નાત જમી ગઈ અને વરરાજ જ રહી ગયા” એવું ન બને એ ધ્યાનમાં રાખો.

ભગવાન મહાવીર જન્મવત્સલ હતા. મહાવીરની અહિંસાનો એ પ્રભાવ હતો કે એની સામે જન્મવૈરી પ્રાણીઓ પણ પોતાના વેર ભૂલી જઈ શાંતિરસમાં તરબોળ થઈ જતાં.

મહાવીરની નસેનસમાં અહિંસાની સરિતાઓ વહેતી. એમના રામરામમાં અહિંસાના દીપકો પ્રકાશતા. એમની વાણીમાં વહેતો અહિંસારસનો ઘોઘ કરોડોને શીતળતા આપી ગયો છે.

અહિંસાની મહાન શક્તિનો પ્રભાવ આને આપણે જોઈ રહ્યા છીએ એ અહિંસાનો ચમત્કાર છે. અહિંસાની શક્તિ કેટલું કામ કરે છે એ આને ભારતવર્ષ જન્મતને બતાવી રહ્યું છે.

અહિંસાના પૂજારી જૈનો અંદર અંદર લડે તો દુનિયા શું કહેશે ?

જિનના માર્ગનું અનુસરણ કરે તે જ સાચો જૈન. પક્ષપાતના બખેડામાંથી નીકળી જઈ સાચું જૈનત્વ ખીલવો. જૈનત્વનો કોઈએ ઈજારો લીધો નથી. મહાવીર ભગવાનના દશ આવકોમાં કોઈ બ્રાહ્મણ-પોરવાળ કે શ્રીમાળી નહોતા. તેઓમાં હતા પટેલ, પાટીદાર અને કુંભાર, છતાં તેઓ ભગવાનના જિંયામાં જિંયા આવક ગણાયા.

જૈનધર્મમાં ગુણની પૂજા છે. ધનની, અધિકાર-કુળ કે જાતિની નથી. જે આત્મવિકાસમાં ચડે તે ઉચ્ચ, પડે તે નીચ. આ જિંયા-નીચની વ્યાખ્યા છે. આત્મભાવનાને ઉચ્ચ બનાવો, જીવનને સદાચારી બનાવો, વિચાર અને આચારમાં પવિત્ર બનો, એમાં જ આત્માની ઉન્નતિ છે.

વેરાવળમાં ગુંડાઓની કાતીલ છરીના ભોગે સ્વર્ગવાસ પામેલ શેઠ ગોવિંદજી ખુશાલના કર્ણ્ય અવસાન માટેની શોકસભામાં

કોટમાં જૈન-જૈનેતરોની વિશાળ સલામાં મુનિશ્રીએ 'સાત્વિક સ્મારક' વિષે જૈનસમાજને શક્તિશાળી-પ્રાણુવાન બનવા ઠાકલ કરી હતી તેનો સારાંશ.

'જ્યાં તમારી સલામતી નથી ત્યાં તમે દહેરાસરો શું સાચવી શકવાના હતા ? સાધ્વીઓનું રક્ષણ કેમ કરી શકવાના હતા ? તમારે જીવવું હોય, જૈન સમાજને પ્રાણુવાન, શક્તિશાળી, બહાદુર, નિર્ભીક બનવું હોય તો તમારી પ્રજાને પ્રાણુવાન, બળવાન બનાવ્યા વિના છૂટકો નથી, એ બાળકોમાં વીકલ્વ રડાશે તો લવિષ્યમાં તે નીડર બનશે. ધર્મ સાધન અને ધર્મ રક્ષણ પશુ બળ તથા શક્તિ પર અવલંબિત છે.

ભગવાન મહાવીર દેવના પિતા સિદ્ધાર્થ રાજની દિનચર્યામાં વ્યાયામનો ઉલ્લેખ છે. કલ્પસૂત્રમાં તે આવે છે કુમારપાળની વ્યાયામક્રિયાનું વર્ણન પણ મળે છે.

શ્રી હરિભદ્રસુરિ ધર્મખિન્દુમાં ફરમાવે છે કે બળનો હાસ થતાં, બળને પુનઃ સતેજ કરવા માટે શક્તિ ખીલવવા યોગ્ય ઉપાયો લેવા ઘટે.

ગોવિંદજી શેઠ તો શહીદ બની ગયા. તેમને સાચી બ્રહ્મજલિ આપવી હોય તો સંગઠન સાધો, બ્રાતૃલાવને ખીલવો, સમાજના અવ્યાખ્યામાં શક્તિનો સંચાર થાય, સૌ બહાદુર, નીડર, વ્યાયામ-વીર અને તેવા પ્રયાસો કરો. સંગઠન સાધી હિન્દુ ભાઈઓને પણ અપનાવો અને અહિંસા એ શરવીરોનું શસ્ત્ર છે તે બતાવી આપો.

જૈન સમાજને આજે નીડર, બહાદુર, શક્તિશાળી, પ્રાણુવાન, વીર, વીરાંગનાઓ અને બાળવીરોની જરૂર છે. તમારા પૈસાનો સંગઠન અને એકચતા તથા નવી પેઢીને પ્રાણુવાન બનાવવામાં

ઉપયોગ કરશે તો જૈન જગતનો જયજયકાર થશે જ થશે. આપણે સલામાં આવી દીલગીરી માત્ર બતાવીએ તેનો શું અર્થ છે। જૈન ધર્મ એ એક મહાનધર્મ છે. તે નામદ્દ બનાવનારો ધર્મ નથી પરંતુ વીરનો ધર્મવીરો, બહાદુરો, પ્રાણુની પણ પરવા ન કરનારાઓનો ધર્મ છે. એ કાયરોનો ધર્મ નથી. ખરા જૈનમાં સાચું ક્ષત્રિયત્વ હોય, ખરા જૈનમાં એક તરફ અહિંસા હોય પણ જરૂર પડ્યે દેશ, ધર્મ, તીર્થરક્ષા અને બહેનોની શીલરક્ષા માટે તલવાર પણ હોય.

આપણા વસ્તુપાળ રહ્યુના મેદાનમાં શત્રુઓને થથરાવતા અને સાથે સાથે ધર્મક્રિયા પણ કરતા રહેતા.

આપણી નવી પેઢી, આજના યુવાનો, વિદ્યાર્થીઓ માટે શક્તિવર્ધક સંસ્થાની જરૂર છે. ને નવી પેઢી શક્તિશાળી, બળવાન, નીડર, બહાદુર નહિ હોય તો આપણા મંદિરો, ઉપાસ્રયો, જ્ઞાનમંદિરો, સાધુ-સાધ્વીઓ તીર્થોની કોણુ રક્ષા કરશે ?

જે વખતે પ્રજા કચડાઈ રહી હોય ખીજની આધીન બની રહી હોય તે વખતે શક્તિવર્ધક સંસ્થાની ભારે જરૂર છે. એ દિશામાં દાન એ પણ મોટું દાન ગણાશે.

ધર્મનો પાયો મજબૂત બનાવવા જૈન સમાજે સંગઠન સાધવાની જરૂર છે. રચનાત્મક યોજનાઓ કરો અને જૈન સમાજને પ્રાણુવાન બનાવવા શક્ય પ્રયાસો કરો અને જૈનધર્મને દીપાવો. અહિંસા ધર્મનાં ચમત્કાર સર્જાશે.'

૧૫ દાનની દિશા સમજો

મુંબઈ ૨૬-૭-૩૧ ના રાજ મિન્ટ રોડ પર આવેલી શ્રી કોઠારીની વાડીમાં શ્રી મંગિરોળ યુવક સંઘના પ્રબંધથી મુનિશ્રીએ 'મનુષ્ય કર્તવ્ય' પર આપેલ લાખણનો સારાંશ :-

શ્રી માવજલાઈ દામજી શાહે મહારાજશ્રીના જીવન પર પ્રારંભિક વક્તવ્ય રજૂ કર્યા પછી શ્રી લીલાવતી મુનશી સ્વદેશી લાવના પર બોલ્યા હતા અને પછી મુનિશ્રીએ મનનીય વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું.

પરોપકાર એ મોટું દાન છે. અભયદાન પણ પરોપકાર છે, અને અનુકરપાદાન પણ પરોપકાર છે. એ મહાન ફળને આપનાર છે. ભરતામાં ન ભરતા જરૂરીયાત હોય ત્યાં નાખવું જોઈએ. આજે સમાજ ખેકાર હાલતમાં દુઃખી છે અને આખા દેશમાં આર્થિક મુંઝવણ વ્યાપી રહી છે.

દેશના લાખો કરોડો ગરીબો લૂખમરાની આગમાં બળી રહ્યા છે, એવા વિષમ સમયમાં નિરૂપયોગી જમણવારોમાં પૈસા વેડફવા અયોગ્ય છે. દાનની દિશા સમજવાની જરૂર છે. સમાજ પર કે દેશ પર આગ વરસી રહી હોય એવા કુસમયમાં પણ પ્રજના હિતાર્થ જનતાના કલ્યાણાર્થ, સકલ સંઘના ઉપકાર્ય દેવાલયની ધનરાશિને એક પૈસો પણ ખર્ચવો જો નાજાય જ મનાય છે તો એવા ધનની વૃદ્ધિ કરવી નહીં છે. વૃદ્ધિ તો એવા ધનની કરવી આવકારદાયક

લેખાય દે જે પ્રજાજીવનનાં વ્યવહારિક અને ધાર્મિક બંને અંગોને પોષણકર્તા હોય, જે ધન પ્રજાની અનુભવામાં ઉપયુક્ત થઈ શકે તે ધનની વૃદ્ધિ કરવી સમુચિત છે અને એમાં વધુ પુણ્ય છે એ સમજવું જોઈએ. જ્યાં સુધી દેવદ્રવ્યની મર્યાદા અતિ સંકીર્ણ મનાતી રહે ત્યાં સુધી તે ધનના ભંડારો ખાલી પડ્યા રહેશે તોયે ડરવા જેવું નથી, સામાજિક ધનમર્યાદા ધર્મના ક્ષેત્રોને પુષ્ટિ મળવાને પૂર્ણ અવકાશ છે.

અત્યારે તો દેવદ્રવ્યના ભંડારો સરકારી લોનોની દિશામાં ઠલવાય છે અને પછી તેને ઉપયોગ કતલખાનાં, કારખાનાં, લશ્કરી-વ્યૂહ અને લડાઈ વગેરે મહાપાપનાં કામોમાં થાય છે દેવધનનો આ ઉપયોગ એક મંદિરનું ધન તેના કારભારીઓ ખીલ મંદિરની ભીંત સમારવાને આપતાં આંચકો ખાય અને જાણે પોતે જ દેવ-ધનના માલિક હોય એવું સ્વચ્છંદ વર્તન ચલાવે એ કેટલી દયામણી સ્થિતિ છે? પુણ્યના નામે એવું ધન વધવું અને એનો સદુપયોગ ન થતાં પ્રજાજીવનનાં કલ્યાણમાં તો લદ્દન નકામું રહેતાં બાહ્ય આડમ્બરોના લલકા બતાવવામાં અને ગોટાળા કે બંધેડા ચલાવવામાં કામ લાગે એવી સ્થિતિ આ યુગમાં હવે ન નભી શકે. દાનની દિશા સમજો, સમજી જાઓ કે આવક શ્રાવિકા વર્ગ પર તમામ ક્ષેત્રોનો આધાર છે. તમામ ધર્મસંસ્થાઓ તેમના પર અવલંબિત છે. તેમની પુષ્ટિ પર ઈતરની પુષ્ટિ છે. આજે તે વર્ગ બેકારીથી, ઉલ્લોચના અભાવથી અને કુળવણીના સાધનો નહિ મળવાથી સીદાતો જાય છે.

ધાર્મિકો વગર ધર્મ હોય? લાંબી નજર કરતાં માલુમ પડશે કે જ્યાં આવકોના ધર તારાજ થઈ ગયાં છે, ત્યાં સારકલાળ રાખનાર કોઈ ન હોવાથી દેરાસરો પશુપંખીઓના આવાસ બની

જઈ અંડેર ખની રહ્યાં છે. ત્યાં ધાર્મિકોની જાગૃતી હોતે તો આ સ્થિતિ આવતે।

ત્યારે દાનની દિશા કઈ? જોએને પોતાની આજીવિકાનાં પણ કાંઈ છે, તેઓ મંદિરોને શું સંભાળી શકશે? એક બે વખત જમણુ પીરસી દેવાથી કંઈ સાધર્મિકોના ઘર નથી બંધાઈ જતાં. સાધર્મિક વાત્સલ્ય તો સાધર્મિકોને તેમના જીવનનિર્વાહના રસ્તા સરળ કરી આપવામાં છે અને યોગ્ય કેળવણીના માર્ગો પ્રુદ્ધા કરી સાધર્મિક બાળયુવકોને વિદ્યાની લાઈન પર આગળ વધારવામાં છે.

આ સાચું સાહમીવચ્છેલ છે. જમણુવારોમાં માનનારા આજે ભીંત લૂલી રહ્યા છે. કરવાલાયક સજાતુ નથી અને આડે માર્ગે પેસાનેા ધૂમાડો કરાય છે? પ્રજાને ભરખી રહેલી બેકારી, ગરીબાઈ અને અજ્ઞાન દશા તરફ આખમીંચામણાં કરવાં બહુ મુખાઈ-ભરણું છે. એમાં ધર્મ નથી પણ ધર્મદ્રોહ છે, શાસનની અધોગતિ છે. ફરીને કહું છું કે દાનની દિશા સમજો ! અને ઉપયોગી દિશામાં દાનનો પ્રવાહ વહેવડાવી ધર્મ, સમાજ અને રાષ્ટ્રનું ભણું થાય અને એ રીતે શાશનનેા જ્યજ્યકાર થાય તેમ પ્રયત્ન ફેરવો. ખરો દાનધર્મ સમજો અને વિશાળ દષ્ટિએ ઉદાર દયાનાં ઉપયુક્ત ઝરણાં વહેવડાવી હજારો લાખો દુઃખી હૃદયોના શુભ આશીર્વાદ મેળવો, એમાં જીવનનું કલ્યાણ છે.

૧૬

રાષ્ટ્રધર્મ

મુનિશ્રી રાષ્ટ્રપ્રેમી હતા એટલું જ નહિ પણ સ્વદેશી અને આદીના હિમાયતી હતા, તે માત્ર વાતોમાં નહિ પણ પોતે શુદ્ધ આદી વાપરતા અને હજારોને આદી પહેરવા પ્રેરણા આપતા. એટલું જ નહિ પણ પ્રભાવનામાં આદીને પ્રચાર કરનાર તે પ્રથમ જૈનમુનિ હતા તેમણે રાષ્ટ્રધર્મ અને સ્વદેશી પર મનનીય પ્રવચન આપ્યું હતું તે આજે પણ પ્રેરણા આપી જાય છે.

વર્તમાન પરિસ્થિતિને વિચાર તો કરો. આજે આપણું રાષ્ટ્રીયજીવન ગંભીર સ્થિતિમાં છે. રાષ્ટ્રધર્મ તરીકે દરેક હિન્દીની ફરજ છે કે તેણે સ્વદેશી ભાવના પોષવી જોઈએ. પોતાની જરૂરીયાત ઓછી કરી ચાલે ત્યાંસુધી દરેક દરેક સ્વદેશી જ વાપરવી જોઈએ. ખાસ કરી પરદેશી કાપડનો સંપૂર્ણ ત્યાગ કરી શુદ્ધ આદીના પહેરવેશમાં પોતાનો પવિત્ર દેશપ્રેમ પ્રકાશવો જોઈએ. અહિંસાની દૃષ્ટિએ પણ પરદેશી કાપડ વાપરવા ન ઘટે. જેની પાછળ લાખો જનનરો કતલ થતા હોય અને લાખો મજૂ ચરખીના વપરાશથી જે જનતું હોય તેવું નાપાક કપડું અહિંસા ધર્મ કેમ વાપરી શકે. કુંવળા ખાવામાં જે દોષ છે તેના કરતાં હજારગણું-અનન્તગણું પાપ ચરખીવાળાં નાપાક કપડાં વાપરવામાં છે.

પરદેશી કાપડે દેશના લંઘનો નાશ કર્યો છે. પરદેશી કાપડ પાછળ દેશનું કરોડોનું ધન પરદેશ લસડી જવામાં આવે છે.

પરદેશી કાપડે દેશમાં બેકરી ભૂખમરો વધાર્યો છે, એટલે જે તમે તમારા દેશનું હિત ચાહતા હો તો તમારા ઘરમાં, તમારા અંગ પર પરદેશી કાપડનું એક ચીંથરું પણ ન હોવું જોઈએ. મહાત્મા-ગાંધીજીએ સ્વદેશી, ખાદી, રેંટીઓ અને પરદેશી કાપડના ત્યાગ માટે જે સંદેશ આપ્યો છે તે હૃદયમાં ધારણ કરો. જગો અને કર્તવ્ય-પરાયણ થાઓ. સમગ્ર જગતમાં જીવનકલહ વ્યાપી રહ્યો છે. આ સંક્રાન્તિકાળ છે. સ્વાતંત્ર્ય મેળવવું હોય અને ટાઢે પાણીએ ખસ કાઢવી હોય તો ખાદીના પૂજારી બની જાઓ.

ખાદીમાં અનેક લાભ છે. ખાદીમાં સાદાઈ છે. સંયમ છે. ખાદીથી જરૂરીયાત ઓછી થઈ જાય. ખર્ચ ઘટી જાય, પૈસાને ખચાવ થાય. ખાદીથી દેશના ગરીબોને રોજ મળે, તેમના ધંધા સજીવન થાય. ખાદીના ઉદ્યોગથી ભૂખે મરતા, રીખાતા દેશના કરોડો દુઃખીયા માણસો રોટલા ભેગા થઈ શકે. ખાદીની વપરાશ અને લાવના વધતાં જીવનમાં સાદાઈ આવી જશે, સરળતા આવશે. જિંચ-નદીચ બધામાં સમાનતાની લાવના જનગૃત થાય. આથી ગામડાં અને શહેરો વચ્ચે પરસ્પરનો લાલદાયક આર્થિક સંબંધ અને વ્યવહાર બંધાય. ઘરેઘરે રેંટિયા ગુંજવા જોઈએ. બે તોલા જેટલું પણ માણસ રોજ કાંતે તો વરસહડાડે અઢાર રતલ જેટલું કંતાવાથી પોતાનાં કપડાં પૂરા પાંડી થકાશે.

રેંટિયો સ્વાવલંબી જીવનનું નિર્દોષ સાધન છે. એ સનાતન ગૃહ-ઉદ્યોગની મૂર્તિ દરેક હિન્દીના ઘરમાં પુનઃ પ્રતિષ્ઠિત થવી જોઈએ. એમાં અર્થલાભ છે, ધર્મલાભ છે અને દેશહિત છે. એમાં ગરીબોને અનુકર્યાદાન છે.

બહેનો રેશમી સાડી કેમ પહેરી શકે? શાલા અને સૌંદર્ય તો શીલમાં છે. સર્વોત્તમ આભૂષણ શીલ છે. ખારીક, ઝીણું અને ઉદ્ભટ કપડાંથી તો શીલ જોખમાય. ખાદીથી અંગોપાંગ ખરાખર

ઢંકાય છે. રેશમમાં તો પાપ છે. લાખો કીડાઓની ઢિંસાથી તે બને છે. એટલે રેશમી કપડાં પહેરવા જોઈએ નહિ. મંદિરોમાં બને ધર્મસ્થાનોમાં તે વપરાય છે તેની પાછળ ભારેભાર અજ્ઞાન ભયુ છે. સાધુ-સંતોને પણ પરદેશી કાપડ ન જ આપીએ. તેમને અન્ન, પાણી અને વસ્ત્ર શુદ્ધ જ કલ્પે. કુંવળી ન ખપે તો નાપાક વસ્ત્ર કેમ ખપે? તેમને ખાદી વહેરાવીએ. સાધુ તો ત્યાગી રહ્યા. તેમનો ત્યાગ તો ગૃહસ્થો કરતાં બીજો હોવો જોઈએ. ગૃહસ્થો ખાદી પહેરી સાઠાઈ અને ત્યાગની ભાવના પોષે તો સાધુ શું કામ ન પોષે? સાધુને મલમલ, રેશમ આદિ કેમ શોભે? ખાવામાં સંયમ અને રસકસનો ત્યાગ જોઈએ તો પહેરવામાં સંયમ અને ત્યાગ ન જોઈએ? સાધુ અન્ન-પાણી શુદ્ધ માગી શકે તો વસ્ત્ર પણ શુદ્ધ માગી શકે. સાધુઓ-ધર્મગુરુઓ જ્ઞહિંસાધર્મને સમજી પ્રજામાં રાષ્ટ્રધર્મની પ્રેરણાઓ ઉત્સાહથી રેડે તો દેશનું બહુ કલ્યાણ સધાય. ધર્મને ઉઘોત પણ એમાં છે.

૧૭ આપણી ઉત્પત્તિના ઉપાયો

આપણા ચરિત્રનાયક મુનિશ્રી વિચારતા હતા એટલું જ નહિ પણ તેઓશ્રી જમાનાને ઓળખતા હતા. આજના યુગમાં નવી પેઢીને કેવું શિક્ષણ, કેવા સંસ્કાર અને કેવો ધર્મનો યોગ આપવો જોઈએ તે વિષે તેમણે ખૂબ ચિંતન કર્યું હતું. સાચી મુક્તિ અપાવે તે વિદ્યા અને તે માત્ર પુસ્તકોના કીડા બનીને નહિ પણ શારીરિક

શ્રમ, વ્યાયામ અને વિધવિધ વિકાસ પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા જીવનનું ઘડતર તથા ચણતર થવું નોંધ્યે તેમ માનતા હતા.

આ વિષે તેઓશ્રીએ હીરાબાગના હોલમાં જાહેર વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું તેમાં વિદ્યા, બળ, સંયમ અને રાષ્ટ્રવાદનાં પાઠ આપ્યા હતા. ૧૯૩૧માં આપેલ આ પ્રવચન ૪૦ વર્ષ પછી પણ કેટલું બધું પ્રેરણાત્મક છે તે નોંધ્યે.

ઉત્તરિની ચાવી એકમાત્ર કર્તવ્યોની સાધના છે. સ્વઉત્તરિ વગર ન સામાજિક ઉત્તરિ સાધ્ય છે, ન રાષ્ટ્રીય ઉત્તરિ શક્ય છે. ઉત્તરિના પાયામાં વિદ્યાની જરૂર છે. સાચું જ્ઞાન ઉત્તરિનો મૂલાધાર છે,

આજની સરકારી શાળાઓમાં અપાતી કેળવણી બહુ ત્રુટી-પૂર્ણ છે. આ કેળવણી બાળકોના મગજને બગાડે છે. તેમના મગજમાં ખરાબ સંસ્કાર રહે છે. આજળ વધીને કહું તો તેમના જીવનમાં એક જાતનું વિષ રહે છે.

“સા વિદ્યા યા વિમુક્તયે” વિદ્યા તે છે જેનાથી શારીરિક, માનસિક અને આધ્યાત્મિક શક્તિઓ ખીલે. વિદ્યા તે છે જે આ લોકમાં અને પરલોકમાં આત્મકલ્યાણનો માર્ગ સરળ કરી આપે. આ પ્રકારની વિદ્યાના આજમો-ગુરુકુળો-વિદ્યાલયો અને બાલવિહારો ઉદ્ભાવવા નોંધ્યે. ભારતની ઉત્તરિ ભારતના બાળકોને તૈયાર કરવામાં છે અને એ દિશામાં મોટા પાયા પર મહાન પ્રયત્નો મારવાની જરૂર છે.

આપણો દેશ આજે પરાધીન છે. ગુલામી દશા ભોગવે છે. દેશની ગુલામીના બંધનો તોડવા માટે વિવેકબુદ્ધિનો પ્રયોગ કરવામાં ધાગી જવું એ આજની મહાન વિદ્યા છે.

ખરી પ્રજ્ઞકીય કેળવણી માત્ર અક્ષરજ્ઞાનમાં નથી પણ ચારિત્રમાં અને હાથપરના ઉદ્યોગમાં-જાતમહેનતમાં છે.

વિદ્યા સાથે વ્યાયામશિક્ષણની અગત્ય છે. વ્યાયામ દ્વારા શારીરિક અને માનસિક બેઉ બળ મેળવાય છે. વ્યાયામથી માણસ પોતાની શક્તિઓને ખીલવી શકે છે. બળ અને તંદુરસ્તી જીવન-વિકાસના માર્ગમાં મહત્વનો ભાગ ભજવે છે.

મુડદાલ શરીરમાં રહેલું મન પણ મુડદાલ હોય છે. સંસારનો નિયમ છે કે બળવાન જાતિ જ વિશ્વના સમૃદ્ધ મંડપમાં ટકી શકે છે.

આજની સ્થિતિ તો તમે જાણો છો તમારા મંદિરો પર તોફાની યુંડાઓ ચડી આવે ને તમે મુઠ્ઠીઓવાળી ભાગી જાઓ તો ભગવાનની મુર્તિઓના કકડા થાય અને આપણી નિર્બળતાનું પ્રદર્શન થાય. મૂર્તિપૂજા શા માટે? એ મહાન આત્માનું આત્મબળ મેળવવા માટે મૂર્તિપૂજા છે. એવો આત્મા બળ વચ્ચે મેળવાશે ખરો! ઉપનિષદ શું કહે છે? જાણો છો? ઉપનિષદ યોગ્યું કહે છે કે :-

“નાપમાત્મા બલહીનેન લભ્યા:” નબળાઓ આત્માને પામી શકતા નથી. ‘બલમૂલં ક્ષિ જીવિતમ્’ બળ-કૌવત એ જીવનનો મૂલાધાર છે. જમાનો નથી જોતા? આજ કેવું વાતાવરણ છે? તમારે જીવવું છે? કપીડાની જેમ નહિ, પણ મરદની જેમ, બહાદુરની જેમ-વીરની જેમ. તમારા સંતાનોને બળવાન અને બહાદુર બનાવવા પ્રયત્ન કરો. વિદ્યા અને વીરતા ખીલવ્યા વિના હરગીઝ ઉન્નતિ નથી જ નથી. જે સમાજમાં સમયજ્ઞાન, કર્તવ્યશિક્ષા અને શૌર્યની તાલીમ નહિ હોય તે સમાજ ભાગીને ભૂકો થઈ જશે.

શક્તિ વગરના દુર્બળ મનના માણસો ધર્મસાધન કે અહિંસા, સત્ય અને પ્રહાર્ય નથી સાધી શકવાના. બળવાન વીરો જ ધર,

કુટુંબ, સ્ત્રી, મંદિર કે ધર્મસ્થાને ખચાવી શકશે. દેશનું રક્ષણ પણ એ બહાદુર વીરો જ કરી શકશે. પ્રહ્લયચર્ય અને સંયમ શક્તિનો મૂલાધાર છે. તે વગર જીવનનો વિકાસ નથી. તમારા બાળક-બાલિકાઓને ખચપણથી પ્રહ્લયચર્ય-સંયમના પાઠ લખાવો. પ્રહ્લયચર્ય જીવનનો દીવો છે. આત્માની રોશની છે. મુક્તિનું દ્વાર છે. પ્રહ્લયચર્યનો અપાર મહિમા છે. એ ઈશ્વરીય તેજ છે. એ જીવનની જ્યોત છે.

પણ આજે તો માબાપોને પોતાના બાળકોના જીવનસુધાર તરફ ધ્યાન આપવાની નવરાશ કર્યા છે? તેમાં આજના નાટક, સિનેમા, હોટલ તેમજ શૃંગારિક વાચને તેમના જીવનમાં કુસંસ્કારો રેડ્યા છે તે જોતાં છતાં યુવાન પેઢીને લેખાથી ઉગારી લેવા પ્રયાસો કરવા જોઈએ. આજના બાળકો આવતી કાલના નાગરિકો સંઘના, મંદિરોના, સંસ્થાઓના અને આપણા મહામૂલા ખજાનારૂપ આપણા જ્ઞાન-ગ્રંથોના રક્ષકો છે. તે માટે તેઓને સુસંસ્કારો, ધર્મબોધ, રાષ્ટ્રપ્રેમ, સેવાલાવના, સ્વાશ્રય અને વીરતાના પાઠો મળે તેવા બધા શક્ય પ્રયત્નો સમાજના ઘડવૈયાઓ, ગુરુવર્યો, માતાઓ અને શિક્ષણ સંસ્થાઓએ કરવા જોઈએ તો જ જૈનધર્મ અને જૈનશાસનનો જયઘોષ થશે.

૧૮ આચાર્યશ્રીનો જયંતી મહોત્સવ

જગતપ્રસિદ્ધ જૈનાચાર્યશ્રી વિજયધર્મસૂરીશ્વરનો જયંતી મહોત્સવ શાનદાર રીતે ઉજવવામાં આવ્યો હતો. આ પ્રસંગે દેશના મહાન નેતા સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલે આચાર્યશ્રીને લવ્ય શ્રદ્ધા-જ્વલિ આપી હતી. આ સભામાં લોકસેવક શ્રી મણીલાલ કોઠારીએ જૈન સમાજને આઝાદીની અહિંસક લડાઈમાં ભાગ લેવા ગર્જના કરી હતી. આપણા ચરિત્ર નાયક મુનિશ્રીએ શુરુદેવના જીવનના મધુર સ્મરણો રજૂ કર્યા હતા. તે સભામાં હજારો ભાઈપહેનો ઉમટી આવ્યા હતા. મુંબઈને આગ્રણે આ જયંતી મહોત્સવ યાદગાર બની ગયો હતો.

૨૫-૯-૩૧ ભાદરવા શુદ્ધ ચૌદશને શુક્રવારે મુંબઈ કોટ-ટાઉન હોલમાં રાષ્ટ્રપતિ સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલના પ્રમુખપણા નીચે ગ્રંજવર સભા મળી હતી.

મુનિશ્રીએ જયન્તીના સમારોહમાં રાષ્ટ્રપતિ સરદાર શ્રીમાન વલ્લભભાઈ પટેલે સભાપતિના આસનને શોભાવ્યું તેનો આનંદ વ્યક્ત કરી આચાર્યશ્રીના જીવન કવનનું દર્શન કરાવ્યું હતું.

મહુવા તો વીરક્ષેત્ર ગણાય છે. અને તે મધુમતીના નામે વિખ્યાત છે. આ ભૂમિમાં એક યુવાન મૂળચંદ ભુગારની બદીમાં સપડાયો. એક વખત અંગ્રપરના દાગીના હારી ગયો. માતાપિતાનો ક્રોધ ભારે પડી ગયો પણ એ ક્રોધમર્થી જીવનમાં કાન્નિું ખીજ વચાય

છે અને વિચારોમાં પરિવર્તન થાય છે. હૃદયમાં મોટો ખળભળાટ થયો અને ઊંઘ હરામ થઈ ગઈ. સંસારની અસારતાનું જ્ઞાન થાય છે અને વૈરાગ્યલાવ જાગી ઊઠે છે.

ભાવનગર નાસી ગય છે. ત્યાંના શાંતમૂર્તિશ્રી વૃદ્ધિચંદ્રજી મહારાજને દીક્ષા માટે પ્રાર્થના કરે છે, પણ એ એલાના લોભી નહોતા. તેઓ મહાન ત્યાગી, વૈરાગી અને શાસ્ત્રવેતા સન્ત હતા, નસાડી લગાડી દીક્ષા આપવામાં પાપ સમજતા હતા. તેમણે માતા-પિતાની રજા લઈને આવવા જણાવ્યું. મૂળચંદ્રલાઈ મૂંઝાયા પણ વૈરાગ્યલાવના જ્વલંત તેથી રજા મેળવી, ગુરુએ દીક્ષા આપી, મૂળચંદ્ર મુનિધર્મવિજય બન્યા,

મુનિ ધર્મવિજય ગુરુલક્ષ્મીમાં લાગી ગયા. પ્રતિક્રમણુ ન જાણનાર ગુરુદેવના આશીર્વાદથી જ્ઞાનનો પ્રકાશ મેળવ્યો. આત્મ-બળ ભારે, નીડરતા પણ એવી જ.

ગુરુદેવના જીવનના ઘણા સ્મરણો છે, પણ આપણે મુખ્ય મુખ્ય બાબતો જાણી લઈએ.

વિજયધર્મસૂરિ એટલે અકર્મણ્યતાને ઉખેડી ફેંકી દેનાર સાચા-વીર, વિજયધર્મસૂરિ એટલે ઉત્સાહની જાજ્વલ્યમાનમૂર્તિ, વિજય-ધર્મસૂરિ એટલે દૃઢતા અને ધીરજનો પહાડ, વિજયધર્મસૂરિ એટલે ચારિત્રનું ઝળહળતું ભામંડળ, તેમની યશઃપતાકા ગુજરાત, સૌરાષ્ટ્ર, મારવાડ, મેવાડ, માળવા, દક્ષિણ, પૂ. પી. બંગાળ, તમામ સ્થળે ફરકી રહી છે. એટલું જ નહિ પણ યુરોપ અમેરિકા સુધી તેમના જીવનની મહાત્મ્ય ગાથાઓ ગ્રાઈ રહી છે. તેમની વિશ્વપ્રસિદ્ધિ તેમના પુરુષાર્થમય જીવનને આભારી છે, તેમણે દૂર દૂર દેશોમાં પાદવિહાર કરી જૈનધર્મનો પડહ વગડાવ્યો છે.

ગુરુદેવે કાશી અને બંગાળ જેવા દેશોના શાસ્ત્રીઓ તથા પંડિતોને જૈનધર્મના પ્રથમ સંકળનારો બનાવ્યા છે. બંગાળ અને મગધની સફરમાં તેમણે દ્યારસની ઝંડી વરસાવીને હજારો બંગાળીઓ અને ખીજાઓને માંસ લક્ષણુ છોડાવ્યા છે. કાશી જેવા હિન્દુધર્મના જ્વરદસ્ત કિલ્લામાં જે વખતે વૈમનસ્યનું વાતાવલ્ય પથરાયેલું હતું, વિરોધીધર્મના અનેક વિદ્નો વચ્ચે પદપ્રવેશ કરી જૈન વિદ્યાલયને ઝંડો ફરકાવ્યો હતો. નવા વિદ્વાનો તૈયાર કરવાની તેમની મહેનત આજે પણ જાણીતી છે.

જૈન સાહિત્યને જગતના ચોક્કમાં મૂકીને પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોને આકર્ષી તેઓને જૈન સાહિત્યમાં રસ લેતા કર્યા છે. તેમણે ગુરુકુળ, ઐડિંગ, બાળાશ્રમ, જ્ઞાનમંદિર, પાઠશાળાઓ જેવા વિદ્યાના સરોવરો ઠેકાણે ઠેકાણે નિર્માણ કર્યાં છે. મહારાજ બનારસ તેમના લક્ષ્ય હતા. કાશી જેવા વિદ્યાના મહાન કેન્દ્રમાં ભારતીય વિદ્વાનોની ગ્રંથવર સલામાં તેમને 'શાસ્ત્રવિશારદ જૈનાચાર્ય' પદ અર્પવાનું માન મહારાજ બનારસને છે. તેમણે અનેક ગ્રંથોનું નિર્માણ કર્યું છે. તેમણે પોતાના જીવિ પંક્તિના બે વિદ્વાન શિષ્યોને 'સીલોન' લંકા મોકલી ત્યાંની બૌદ્ધપ્રજામાં તેમણે જૈનધર્મનો સંદેશ પહોંચાડ્યો છે. જર્મન વિદ્વાન ડોક્ટર હર્મન જેકોબીની હાજરીમાં જ્ઞેષ્ઠપુરમાં મહામહો-પાધ્યાય ડો. સતીશચંદ્ર વિદ્યતલૂપણુના પ્રમુખસ્થાને 'જૈનસાહિત્ય પરિષદ' બોલાવી દેશવિદેશમાં જૈનસાહિત્યની મહત્તાનો ઠંઢેરો પીટાયો હતો. દોઢસો જેટલા પાશ્ચિમાત્ય સ્ત્રોતરો તેમની પુણ્યમયી જીવનપ્રલાના દ્વારાયા જૈનસાહિત્યના પ્રેમી બન્યા છે.

આ પછી પ્રમુખસ્થાનેથી સરદાર વલ્લભલાઈએ મનનીય પ્રવચન કર્યું હતું. તેનો ટુંકસાર જાણી લઈએ.

બાજના પ્રસંગે મને પ્રમુખસ્થાન લેવા બાધા કરી તે મેં

માથે ચઢવી કારણકે સંઘના હુકમનો અનાદર મુનિમહારાજને પણ ન કરી શકે તો મારા જેવો પામર પ્રાણી કેમ કરી શકે !

સૌરાષ્ટ્ર રત્નોની ભૂમિ છે. આપણા વિજયધર્મસૂરિજી પણ સૌરાષ્ટ્રના રત્ન થઈ ગયા. મહાપુરુષોના ગુણો ગાવા તે આપણો ધર્મ છે. પણ એકલા ગુણ ગાવાથી આપણું કલ્યાણ નથી. બેંકમાં ઢગલાખંધ નાણાં પડેલાં છે. પણ ત્યાંના કલાર્કોને તો ગણીને કાળા હાથ કરવા પડે છે. મુનિમહારાજોના તમે ઢગલાખંધ વ્યાખ્યાને સાંભળો છો પણ તેને જીવનમાં ઉતારો તો કલ્યાણ થઈ જાય. એકલો પીળો થાંભલો કરવાથી જૈન થવાતું નથી. જૈનધર્મ સર્વોપરિધર્મ ગણાય છે. અહિંસા પરમોધર્મ એ જૈનધર્મનો સિદ્ધાંત છે. આ ધર્મ કાયરોનો નથી. આપણામાં એક ખરો જૈન પેદા થયો છે. તે આજે અહીંથી ૫૦૦૦ માઈલ છેટે બેઠો છે. તેને તો નખજો માણસ દશ ગુલાંટો ખવડાવી દે તેમ છે. પરંતુ તેમનામાં જે અહિંસાનું તેજ ભરેલું છે. તે આખી દુનિયાને ડાલાવી રહ્યું છે. ગાંધીજીએ તો ખતાવી આપ્યું છે કે અહિંસા એ કાયરોનો ધર્મ નથી. અહિંસા એ વીરોનો ધર્મ છે. જૈનો તો વીર અને બહાદુર હોવા જોઈએ પણ તમારા અંદર અંદરના ઝઘડા સાંભળી મને દુઃખ થાય છે. તમને ઝઘડા શોભતા નથી. હું તો જૈન કોમનો સાચો સિપાઈ બનવા ઈચ્છું છું.

તમારામાં દયા અને પ્રેમનો સાગર હોવો જોઈએ. અહિંસા જીવનમાં ઉતારવી જોઈએ. આપણા કરોડો લાઈબ્રેરોને એક ટંક પૂરું ખાવાતું મળતું થયું અને લાખો લૂખે મરે છે. શું જૈનધર્મ એમ શીખવે છે કે પશુપક્ષીઓની રક્ષા કરવી અને મનુષ્યોની રક્ષા ન કરવી, જૈન બહેનોને કહીશ કે બારીક કપડાં જૈનધર્મની વિરુદ્ધ છે. હું જૈન બહેનોને નમ્ર પ્રાર્થના કરું છું કે તેઓએ હાથે કંતા-યેલા સુતર અને હાથે વણાયેલા કાપડ પહેરવાની પ્રતિજ્ઞા લેવી જોઈએ. ગાંધીને અર્ધનગ્ન ફકીર કહેવામાં આવે છે. પણ ખ્રિષ્ટિય

સરકારમાં માન મળે છે. જ્યારે કોલર-નેકટાઈવાળાને કોઈ ભાવ પૂછતું નથી. દેશને સમૃદ્ધ આઝાદ બનાવવા તૈયારીઓ કરો. મેં જે કાંઈ કહ્યું છે. તે તમારા પ્રત્યેના અગ્રાધ પ્રેમને લઈને જ કહ્યું છે. ઈશ્વર સર્વાનું કલ્યાણ કરો.

આ પછી શ્રી મણીલાલ કોઠારીએ બુલંદ બવાળે મનનીય વ્યાખ્યાન આપ્યું. મારો જન્મ જૈનકોમમાં થયો છે પણ ખરો જૈન વર્તમાનકાળમાં ગ્રાધીજી છે. શ્રી વિજયધર્મસૂરિજીએ જીવનમાં જૈનધર્મની, જૈન સંપ્રદાયની તથા જૈન સાહિત્યની ભારે સેવા કરી છે. જૈનેની પૂર્વની જાહોજલાલી આને ક્યાં જોવા મળે છે. હવે તે જાગે અને પ્રગતિના પંથે પ્રયાણ કરો.

હું મુનિરાજને પ્રાર્થના કરી કહું છું કે તમારું સ્થાન શહેરો કે નાના ઉપાગ્રથોમાં નથી, પરંતુ રાષ્ટ્રના કલ્યાણમાં છે. ગામડાઓમાં તમારો સંદેશો ઘેરઘેર પહોંચાડો. રાષ્ટ્રકલ્યાણના મહાન કાર્યમાં તમારું તપોબળ રેડો અને તમારો પુરપાર્થ પ્રગટાવો. યુવાનમિત્રો, રાષ્ટ્રયશમાં તમારો ફાળો આપો અને ભારતની આઝાદીના તમે ઘડવૈયા બનો.

આ પછી ખાદીનું વેચાણ થયું તેમાં રૂ. ૫૦૦૦ ની ખાદી વેચાઈ હતી તેમાં શ્રી વીરચંદ પાનાચંદ તરફથી રૂ. ૧૦૦૦, શ્રી ભોગીલાલ લહેરચંદ તરફથી રૂ. ૧૦૦૦ અને શ્રી મેઘજી સોજપાલ તરફથી રૂ. ૧૦૦૦ ની રકમો હતી.

૧૯ ગાંધી સપ્તાહ ને સંદેશો

શ્રી ગુજ્જર લેડીઝ સોશીયલ કલબ અને શ્રી નવયુગ ઉદ્યોગ મંદિરના સંયુક્ત આશ્રય નીચે તા. ૨-૧૦-૩૧ ના રોજથી શરૂ થતા ગાંધી સપ્તાહને અંગે અખંડ રેંટિયા ચાલુ કરવાની રાષ્ટ્રપતિ સરદારશ્રીના પુનિત હસ્તે ક્રિયા વેળા હાજર રહેવાનું આમંત્રણ પૂજ્ય મુનિશ્રીને આપવામાં આવ્યું હતું. પરંતુ વરસાદના કારણે તેઓશ્રી હાજર રહી શક્યા ન હતા પણ તેમણે પોતાને સંદેશ મોકલાવ્યો હતો તે તેમનો રાષ્ટ્રપ્રેમ કેવો જ્વલંત હતો તે દર્શાવે છે.

‘આજે જન્મતના મહાન સંતની જન્મ જયંતી છે. આજે એ મહાન આત્મા કેવળ હિંદના સ્વરાજ માટે નહિ પણ આખા જન્મતનું કલ્યાણ કરવા સારુ પ્રયત્ન થયેલ છે. એ મહાન સાધુ-પુરુષની દૃષ્ટિમાં ભારતનું ભવિષ્ય ઉજ્જવળ મુખ્યત્વે ખાદી અને રેંટિયામાં દેખાય છે. દેશની પ્રજાએ એ દિશામાં ખૂબ પ્રયાસો કરવાની આવશ્યકતા છે.

મને એ જાણી ખહુ આનંદ થયો કે રાષ્ટ્રપતિ સરદાર શ્રી વલ્લભભાઈ પટેલના પુનિત હસ્તે ગાંધી સપ્તાહને અંગે આજથી અખંડ રેંટિયા શરૂ કરવાની શુભ ક્રિયા થનાર છે.

ખરેખર, આ રીતે પ્રજાની અંદર રેંટિયા તરફ હાર્દિક ભૂમિ ઉભરાય એ ખહુ જરૂરનું છે.

હું સલાજનોને જણાવવા માગું છું કે જે દેશનું ભલું ચાહતા

હો તો અધોગતિના ભીષણ ખાડામાંથી દેશનો ઉદ્ધાર કરવો હોય તો ઘેરે ઘેર રેંટિયાનો ગુંજારવ કરો. વિદેશી કાપડે દેશના ધંધાનો નાશ કર્યો છે. તેથી જ દેશમાં ગરીબાઈ, ભૂખમરો વધ્યાં છે. દેશ દિવસે દિવસે ભીખારી થઈ રહ્યો છે. લાખો કુટુંબો અર્ધનાગા અને અર્ધભૂખ્યા રહે છે. દેશની આ દુર્દશા શી રીતે દૂર થાય? ખાદી અને રેંટિયો તેનો અમોઘ ઉપાય છે.

દરેક હિન્દીના અંગ ઉપર શુદ્ધ ખાદી હોવી જોઈએ. વિદેશી મોહમાં પડી કરેલાં પાપ રેંટિયા યજ્ઞથી ધોવા પડશે. દેશના કરોડ માણસો દરરોજ એક કલાક કાંતે અને એ રીતે પોતાના એક કલાકનો દેશની દરિદ્રતા ફેડવા સદ્ઉપયોગ કરે તો લાખોને ઉદ્યોગ મળે, કરોડો પરદેશ જતા બચે.

રેંટિયો એ ભારતની પ્રાચીન સંસ્કૃતિ છે. આજથી અઠી હજાર વર્ષ ઉપર પશ્ચુ રેંટિયો નિરાધારોનો આધાર અને અશરણોનું શરણુ ગણાતો હતો. હાલની ગરીબાઈ દૂર કરવાનું રેંટિયામાં મહાન બળ છે.

રેંટિયા બંધ થયા ને મિલો વધી. તેમાં ચરખી વાપરવા હજારો લાખો ઠેરોનો નાશ થાય છે. ઢોર ઘટવાથી ઘી, દૂધ વગેરે પૌષ્ટિક પદાર્થો મોંઘા થયા અને માણસોની લુદ્ધિ, શક્તિ, બળ ઘટવા લાગ્યા. મૃત્યુ પ્રમાણ વધ્યું.

મહાત્માજીના રેંટિયાના સંદેશને તમામ પ્રજા વધાવી લ્યે રેંટિયા પ્રચારનું કાર્ય ખૂબ આગળ ધપે અને દેશ સ્વાધીનતાને વરે એ જ શાસનદેવની આગળ નમ્ર પાથના છે.'

૨૦ દીક્ષા સંબંધી ખરડો

વડોદરા 'દીક્ષા' સંબંધી 'ખરડા'ને રદ કરાવવા નિમાયલી અમદાવાદની 'જૈનકમીટી'ના તા. ૧-૯-૩૧ ના પત્ર પર મુનિશ્રી ન્યાયવિજયજી મહારાજે આપેલ ઉત્તર—

મુ'ખર્ષ. કોટ-ખોરાખજર,
જૈન ઉપાશ્રય
તા. ૧૯-૯-૩૧ શનિવાર

શ્રીમાન 'કમીટી'ના સભ્યન મહાશયો, ધર્મલાલ.

આપ સભ્યનેનો પત્ર મળ્યો હતો. હું પણ દીક્ષા જેવી મહાન ધાર્મિક વસ્તુના વિષયમાં રાજ્ય તરફથી અંકુશ મૂકાય એ પસંદ કરતો નથી. પણ આપણે આપણો પ્રમાદ નથી ખંખેરી શક્યા એ બહુ જ દિલગીરીભર્યું છે.

આને દીક્ષાના સંબંધમાં વર્ષોથી કેવી ધમાલો ચાલી રહી છે. એ આપ સભ્યનેનો પણ જોઈ રહ્યા છે. દીક્ષાના સંબંધમાં જે ઉન્માદ સેવાઈ રહ્યો છે, જે મર્યાદા તોડાઈ રહી છે, એવું જ પરિણામ છે કે રાજ્યના મંત્રીઓ અને નરેશો પણ ખળભળી જઈયા છે.

દીક્ષા સંબંધી રાજ્ય ભીડીને જિલા થતા આપણા ભવાડાઓએ દીક્ષાનું માન કેટલું ઘટાડ્યું છે અને સાધુ-સંસ્થાની પ્રતિભા કેટલી ઝાંખી પાડી છે એ આપ જેવા સભ્યનેનો અબળપ્યું કેમ હોય. દીક્ષા જેવી મહાવ પવિત્ર વસ્તુના સંબંધમાં રાજ્યને પાડવામાં

કોઈ જવાબદાર હોય તો તે આપણી દીક્ષા વિષેની વારંવાર ભજવાતી ધમાલ અને ધાંધલ જ મને લાગે છે.

આપણે પોતે એટલે જૈન સંઘે જ અગ્રાહ સચેત થઈને દીક્ષાના કાર્યને ખરાખર વ્યવસ્થિત અને પદ્ધતિસર ખંધારણ પર ગોઠવ્યું હોત તો એક તરફ જૈન દીક્ષાને સુંદર આદર્શ જગતમાં ઝગમગત અને ખીજી તરફ કોઈથી પણ દીક્ષાની ખાખતમાં દખલગીરી કરવાનું ન થઈ શકત

આપણે પોતે જ ઘણી ઘણી દીક્ષા વિષે ધાંધલો મચવા છતાં પ્રમાદમાં રહ્યા અને દીક્ષાની ખાખતમાં યોગ્ય વ્યવસ્થા ખાંધવાનું ન સૂઝ્યું એટલે પછી આવો મોકો આવે એ ખનવાજોગ નથી થું ?

અન્યાય અને ઉત્પાત, ધમાલ અને ખખેડા પર સમાજ જ્યારે અંકુશ મૂકવા તૈયાર ન થાય તો પછી તેના પર યોગ્ય અંકુશ મૂકવો એ સુરાજ્યની ફરજ થઈ પડે છે. તો પછી શીમન્ત ગાયકવાડ સરકાર એ વિષયમાં અંકુશ મૂકે એ તો સ્વાભાવિક જ ગણાય એમાં થું કહેવું ?

હજી પણ આપ જેવા અનેક સજ્જનોની મહાન કમીટી, જૈન સંઘની મહાન કમીટી દીક્ષા ખાખતમાં યોગ્ય નિયમન ઘડી તૈયાર કરે તો જૈન સંઘ ઉત્તમ મસ્તકે 'ખરડો' રદ કરાવવાનું પ્રભુત્વ જરૂર દાખવી શકશે એમ મારો દઢ વિશ્વાસ છે, આથી વધુ આપને થું જણાવવાનું હોય ?

તા ક. નસાડી, ભગાડી, છાની રીતે દીક્ષા આપવાનું જૈન શાસ્ત્રથી તદ્દન વિરુદ્ધ છે. એ આપ ખચીત માનશોજી. અને લઘુ-લઘના ખાજોકો માટે પણ દીક્ષા ખાખત ઉતાવળ કરવી ગેરવ્યાજખી છે એમ મારો શાસ્ત્રાનુસાર દઢ મત છે.

૨૧ સ્ત્રીજીવનની ઉન્નતિ

માધવબાગમાં ૪-૧૦-૩૧ના રોજ શ્રી મહિલા સમાજ, તરફથી મુનિશ્રીએ સ્ત્રીજીવન ઉન્નતિ ઉપર પ્રવચન આપ્યું હતું.

શ્રીમતી ક્ષીલાવતી દેવીદાસે વ્યાખ્યાન માટે વિનતિ કરતાં જણાવ્યું હતું કે ન્યાયવિશારદ, ન્યાયતીર્થ, મુનિશ્રી ન્યાયવિજ્ઞયજી સમા જૈનશાસનના જ્યોતિર્ધરોથી, જૈનશાસનના ઝગમગતા સિતારાથી જૈન જગત અપરિચિત ન જ હોય. એમનાં જોજસ-લયાં વક્તવ્યો, જૈનજગતમાં નવીન ચેતન સ્ફુરાવતાં અમૂલ્ય પ્રવચનો. જૈનસમાજમાં પેસી ગયેલાં અનેક કુરૂઠીઓનાં જાળાં ઠાપતી તેમજ આધ્યાત્મિક વિષય ચર્ચાતી એમની પ્રભાવશાલિની લેખની, જૈનશાસનના અભ્યુદય માટે તેઓશ્રીનું દ્રવતું હૃદય, ઉપાશ્રયની ચાર દિવાલોમાં નહિ, પણ પૃથ્વીને ચારે છેડે દૃષ્ટિ સ્થાપી દ્રવ્ય, ક્ષેમ, કાળ, ભાવ પ્રમાણે ઉપદેશાતો મૌલિક સયમ ધર્મ અને સેજભેજ યર્ષ ઋયેલ ધર્મ તથા રૂઠીને જુદા તારવતી એમની વીરત્વભરેલી વાણી આજે જૈનસમાજના શરીરમાં અનેરી ભવ્યતા અર્પી રહ્યાં છે. આવા મહાન આધ્યાત્મિક તત્ત્વવેતા, આત્માર્થી, નીડર, પ્રસિદ્ધ વક્તાની અમૃતમય વાણી આપ સર્વે શાન્તિ રાખી સાંભળશો એ આશા સાથે શ્રી જૈન મહિલા સમાજ તરફથી મહારાજશ્રીને એમનું પ્રવચન સંભળાવવા વિનતિ કરી બેસી જવાની રજા લઉં છું.

પ્રશ્નન :—

સ્ત્રીપુરુષ એ સમાજરૂપી કે ધર્મરૂપી રચના બે પૈકાં છે. બે પૈકાં બરાબર હોય તો રચની પ્રગતિ થઈ શકે છે. તેમ સ્ત્રીપુરુષ દંપતિ પરસ્પર યોગ્ય ગુણસમ્પન્ન હોય તો તેઓ પોતાનો ઉત્કર્ષ શોધી શકે, ગૃહસ્થાશ્રમને શાલાવી શકે અને તેમનાથી સમાજ અને ધર્મની ઉન્નતિ પણ થાય.

સ્ત્રી એ સૃષ્ટિની માતા છે. તેની અજ્ઞાન દશા સંસારને માટે શ્રાપરૂપ છે. નારી જીવનમાં જ્ઞાનરૂપી દીપક પ્રગટ ન થાય ત્યાં સુધી જન્મતનો અંધકાર દૂર ન થઈ શકે. માતાના સંસ્કારો બાળકમાં ઉતરે છે. માતા બે સુસંસ્કાર શાલિની હોય તો બાળકના જીવનમાં સારા સંસ્કારો પડે. માતાના વિચાર, વાણી અને વર્તન ઉચ્ચ હોય તો તેનો સુંદર વારસો બાળકને પ્રાપ્ત થાય છે. બાળક-બાલિકાના જીવનસુધારનો મુખ્ય આધાર માતા પર રહેલો છે. દરેક માતાએ પોતાના બાળકો માટે, પોતાના કુટુંબના કલ્યાણ માટે અને દેશના કલ્યાણ મટે વિચાર, વાણી, વર્તનમાં ઉચ્ચ બનવાની આવશ્યકતા છે.

ધર અને ધરનું વાતાવરણ તથા માતાના ઉચ્ચ વિચારો ને ભાવનાઓથી બાળકના જીવનનું ઘડતર થાય છે. સ્કૂલમાં તો થોડા કલાકમાં શિક્ષણ માત્ર મળે પણ આજની શાળાઓ સુસંસ્કારો આપી શકતી નથી.

આજની કન્યાઓ એ આવતી કાલની માતાઓ છે. તેમને વ્યવહારિક શિક્ષણ, ભાષાજ્ઞાન, ગૃહવ્યવસ્થા, માતૃત્વ, બાળકો, સાથે સદાચાર, શીલ, સયમ લજ્જા, બળ, હિંમત, વિવેક, પતિ-ભક્તિ, સેવાધર્મ, કુટુંબપ્રેમ, વગેરે આપવામાં આવે તો એ માતા મહાપુરુષો, તીર્થંકરો, પયગંબરોને જન્મ આપનારી થઈને જન્મતની

જગદંબા બની રહે.

ગૃહિણીનું સ્થાન મહત્વપૂર્ણ છે જેની કુક્ષિમાંથી સંતો, મહાત્માઓ, વીરો, વીરાગ્રનાઓ અને તીર્થંકરો જેવા રત્નો પ્રગટ થાય છે

શ્રાદ્ધગુણ વિવરણમાં જતાવ્યું છે કે હાડી, સંતોષિણી, મધુર-લાષિણી, પતિના ચિત્તને અનુસરનારી અને ઉચિત રીતે ખર્ચ કરનારી એવી ગૃહિણી ખીજી લક્ષ્મી જ છે.

બાવી ગૃહિણીનાં ગૃહમંદિર કેવાં પવિત્ર હોય, એમની આહારવિધિ, જલપાન, વસ્ત્રપરિધાન, ગૃહવ્યવસ્થા, અને રહેઠાણ કેવાં સ્વચ્છ, સુંદર અને શાલાસ્પદ હોય તેના ગૃહસ્થાત્રમ સુખસંપન્ન, સ્વર્ગમય હોય, તેના બાળકો સુસંસ્કારી, ઉચ્ચ લાવનાથી ભરેલાં હોય, તેના સેવાધર્મ સમાજ, કુટુંબ અને દેશને ઉપકારક હોય.

આપણે ત્યાં કેટલાક કુરિવાળે એવા તો ઘર કરી ગયા છે કે સ્ત્રીઓના જીવન તેનાથી કથળી રહ્યાં છે. રડવા, કુટવાના અને લાજ કાઢવાના રિવાળે કયાં સુધી ચાલશે ?

મરનારની પાછળ ગમે તેટલો શોક થું કામનો છે. તેના આત્માની શાન્તિ માટે પ્રાર્થના એ જ ખરો ઉપાય છે.

હું તો નીડરતાથી કહીશ કે બાળાઓને પણ થોડીઘણી વ્યાયામની તાલીમની જરૂર છે. કારણકે તેની તંદુરસ્તીને આધાર શરીરની સુદૃઢતા ઉપર છે.

પ્રાચીન નારી વિભૂતિના દષ્ટાંતો જોઈએ તો કૈકેયીએ દશ-રથ રાજના રથની ધરી તૂટી પડતાં પોતાની આગ્રણીને ધરીની જગ્યાએ ગોઠવીને રથને તથા પોતાના સ્વામીને ઉગ્રારી લીધા હતા.

રાવણ જેવા રાક્ષસથી પણ સીતાજી જરા પણ ભયભીત થયા નહોતા, ત્રીપદીએ જ્યારે રાજાને ધક્કો મારી નીચે પાડી દીધો હતો.

વીરાગતાએના પુત્રો મહાન વીરયોદ્ધાઓ નીકળે તેમાં શું આશ્ચર્ય !

ગ્રામી શાસ્ત્રાર્થ કરે, ગ્રામી મહાભારતના યુદ્ધ માટે પોતાના વિચારો દર્શાવે, સ્થૂલભદ્રની બહેનોની સુદ્ધિપ્રભા કેવી જ્વલંત હતી અને હાલની રાષ્ટ્રીય ચળવળમાં મહિલાઓએ પોતાની શક્તિનો કેવો સુંદર પરિચય કરાવ્યો છે? કહ્યું છે કે જે સુકુમાર હાથ પાલણું ઝૂલાવે તેમાં જન્મતનું શાસન કરવાની શક્તિ પણ મેળુદ છે. હૃદયી વાત ઘેરઘેર રેંટિયો ગુંજવો જોઈએ. ગ્રીષ્મ, ભૂખ્યાને રાજી રાટી મળે તો એ ઓછું પુણ્યકાર્ય નથી.

આ શબ્દોમાંથી યોગ્ય સારા ગ્રહણ કરી આત્માનું હિત થાય, કુટુંબનું કલ્યાણ થાય અને દેશની સેવા થાય એવો માર્ગ લેશો એ જ લાવના.

૨૨ યુવકોને ઉદ્દ્યોધન

૨૦-૧૦-૩૧ ના પ્રખુદ જૈનના અંકમાં મુનિશ્રીએ યુવકોને ઉદ્દ્યોધન આપતો સંદેશ પાઠવ્યો હતો તે આજે પણ યુવાન હૃદયોને પ્રેરણા આપી જશે.

બહાલો ઉત્સાહિત યુવકો !

સમાજક, રાષ્ટ્રીય અને ધાર્મિક સંસ્થાના પુનરુદ્ધારણું કાર્ય કુદરત તમને સોંપ્યું છે, તે તમે જ કરી શકશો. તમારામાં સંગઠનની ભારે જરૂર છે. અભ્યયનનો પ્રયત્ન ઠંડ ધારણુ કરી કર્મક્ષેત્રમાં ઉતરો.

પ્રજ્ઞામાં આદોલન મચાવો. સમાજમાં ક્રાન્તિ ઉત્પન્ન કરો. લોકોમાં હો હો! થયા કરશે. તે ખૂબ થવાનો અને થવો નેઈએ. ક્રાન્તિના કોલાહલમાંથી અરણોદય પ્રગટે છે. સમય તમને હાકલ મારી રહ્યો છે. સાંભળશો !

તમારી જવાબદારીને ખ્યાલ કરશો ! સમાજમાં વ્યાય લાગી હોય અને ધર્મનો ડાટ વળવા બેઠો હોય તેવે વખતે તમને યુવક-હૃદયોને ઐશઆરામ કેમ સૂએ ? તમારી ત્યાગભાવના પર તો દેશ, સમાજ અને ધર્મના પુનર્વિધાન ઘડાયાં છે.

તમારી નબળાઈ પર તો સમાજ રસાતાળ જશે અને એનો શ્રાપ તમારે માથે ઉતરશે. તમારી યુવાનીનો નેશ, તમારું ઉજળતુ ખમીર, તમારી જ્ઞાન, શિક્ષા અને તમારું જીવન સર્વસ્વ ધર્મની યુગાતી જ્યોતને પુનઃ પ્રજ્વલિત કરવામાં અતમ થઈ જવું નેઈએ. ભટો ! અને ખંખેરી નાખો કાયરતાના ઝાળાં ! યા હોમ કરીને કૂદી પડો કર્મક્ષેત્રના મેદાનમાં ! શાસનદેવ તમારા સહાયક થશે. વીરધર્મના જયઘોષની યશોમાળ તમને વરશે.

૨૩ સાધુસંસ્થાની વર્ત- માન જીવનદશા

મુનિશ્રીએ સાધુ સંસ્થા વિષે ખૂબ ખૂબ વિચારો કર્યા છે. શાસ્ત્રોત્ત્વં પણ અવગ્રહન કરીને તે વિષેના ઉદ્દેશ્યો જાણી લીધા છે. આજની પરિસ્થિતિમાં પણ આ વિચારો જાણવા જેવા છે. ચાલીસ વર્ષ પહેલાં સાધુસમાજમાં જે મતભેદો હતા તે આજે પણ છે અને સાધુ સમાજની જે પ્રતિષ્ઠા હોવી જોઈએ-વધવી જોઈએ તે આટલા બધા આચાર્યો અને પદસ્થો હોવા છતાં વધી નથી. સાધુસમાજમાં એકચતા દેખાતી નથી. તીર્થચર્યાનો બળ-બળતો પ્રશ્ન ઉદ્દેશ્યો નથી સમાજના ઉત્કર્ષ અને સમુદ્ગતિ માટે જે દર્દ હોવું જોઈએ તે દેખાતું નથી.

બધા બધા જ ધર્મપ્રભાવના, ઉત્સવો, પ્રતિષ્ઠાઓ, નવનવા મંદિરો. ઉપધાનો અને વરઘોડાઓ તથા પૂજનોમાં ઇતિહાસી માને છે. આજે જ્યારે હિંદુ સ્વતંત્ર છે અને જૈનધર્મના સિદ્ધાંતો અહિંસા, અપરિગ્રહને જગતના ચોકમાં મૂકવાની તક છે ત્યારે પણ આપણા પૂ. આચાર્ય ભગવંતોએ નવનવા પ્રસ્થાન કરવા પ્રયત્નો કરવા જોઈએ અને તેમ થાય તો આવતી કાલનો સમાજ પ્રાણુ-વાન, શક્તિશાળી બને અને જૈનશાસનનો જયજયકાર થઈ રહે.

મુનિશ્રીના વિચારો જાણી લઈએ.

ત્યાગ માર્ગ સર્વોત્તમ ધર્મ છે. સન્યાસના પંથે એ મહાન ધર્મ સધાય છે. મુનિ જીવનનું અદ્ભુત મહાત્મ્ય છે. તેની શીતળતા

ચન્દન અને ચંદ્ર કરતાંય અધિક વર્ણવી છે. વૃક્ષાદિ એકનિદ્રીયની જાયામાં જતાં ટાઢક વળે છે, તો મુનિના ચરણોની જાયામાં બેસતાં કેટલી શીતળતા મળે! મુનિના મુનિધર્મનું એ સૌરભ છે. કે તેની આસપાસનું વાતાવરણ શાન્તિમય હોય. તેનું સવંમતેજ આત્મ-બળનો ભાસ કરાવે, તેની શાન્ત મુદ્રા આહવાદ આપે અને મીઠા-મધુરા સુધાભર્યા વચનો પ્રેરણાના પાન કરાવે. આવું પુણ્યમય જીવન કોને વંદનીય ન હોય? છતાં આજે દિવસે દિવસે મુનિવર્ગ તરફ આદર કેમ ઘટતો જાય છે!

આ માટે અમારે પોતે જ વિચાર કરવો રહ્યો. અમારા જ અશાન્ત વ્યવહારે, અમારા અંદર અંદરના કલહજીવને, અમારી ઉપાધિ-ધમાલે સમાજના વાયુમંડળને બહુ ક્ષુબ્ધ કરી મૂક્યું છે. પક્ષાપક્ષી, ઈર્ષ્યા, દ્વેષના બળભળાટ એવા મચી રહ્યા છે કે મુનિ-વર્ગ પ્રત્યે જનતાની આસ્થા ઓછી થતી જાય છે. એક તો અમારામાં વિદ્વાન મુનિરાજો જ ઓછા છે, તેમાં પણ વિદ્વાન ગણ્યાતા મુનિઓનું તેજ પ્રાયઃ જોઈતા પ્રમાણમાં અગમગતું નથી, જેથી આજનો શિક્ષિત વર્ગ સાધુઓ તરફ આકર્ષાતો નથી. અમારી સંસ્થામાં કુસંપ-અગ્રડાઓનાં વાદળ હાલ એવાં ઘેરાયાં છે કે અમારા વર્ગ તરફ અરૂચિ વધતી જાય છે. એકંદર તમામ સમાજની લક્ષિત-લાગણીમાં બહુ ફેરફાર થઈ ગયો છે. સુગન્ધ વગરના પુષ્પની કેટલી કદર? અંગતરાખી યા વ્યક્તિગત મોહ ધરાવનારા ભલે અમને ગૌતમાવતાર (!) માનતા હોય એથી શું દહાડો વળે!

મુનિચર્યાની વાસ્તવિક સ્થિતિ વિચારતાં અહિંસા, સત્ય અને અપરિગ્રહના મહાન આદર્શો કયાં અને આજની વધતી જતી બનેકાનેક ઉપાધિઓની ધમાલો કયાં? મહાવ્રતધારીઓને તરપણી-પાતરાં, કપડાં-કાબળ, મલમલ-ફલાલીન, ઓઘા-વાઘા, પુસ્તક-પાના વગેરેના પેટી-પટારા ભરવાના હોય! એવા પટારા અને કબાટોના

સ્વમાલિકીના સંગ્રહ કરવાના હોય? આવા પરિગ્રહના પોટલા રાખવાના હોય? નિગ્રંથ જીવનની ચર્ચાનો ખ્યાલ કરતાં શ્રમણ જીવનમાં તો જ્ઞાન-ક્રિયામાં જીવવાનું છે. રાગ-દ્વેષના બખેડાઓમાં પડવાનું હોય જ કેમ?

આજે તો પદવીના મોહ જગ્યા છે. વિદ્વતા ન હોય અને જેમ પણ કર્યા ન હોય તેવા પન્યાસ થઈ ખેસે અને આચાર્યની મહાન જવાબદારીને વિચાર કર્યા વિના આચાર્ય થઈ ખેસે તો પદવીના માન કર્યાથી રહે? પદવીઓનો રાફડો ફાટ્યો છે. અને પદવીની કિંમત રહી નથી. વળી ચેલા-ચાપટ વધારવા ખાતર પણ ભારે કાવતરાં રચાયા છે. નાનામોટાના વન્દન વ્યવહારને અંગે પણ મનોમાલિન્ય વધ્યું છે. શ્રમણ-જીવન એ વિશ્વબંધુત્વનું વ્રત છે. તેમના હૃદયકમળમાંથી સુરાસમર્યા-સુધા વચનો જ નીકળે જે હજારોને શીતળતા આપી જાય.

મારા નમ્ર મત પ્રમાણે ગૃહસ્થાશ્રમ સાધીને સન્યસ્ત થવું એ રાજમાર્ગ છે. તીર્થકરો, ગણધરો, જ્ઞાનીઓ, મુનિવરો, મહાત્માઓ બધાય એ રાજમાર્ગે ચાલેલા છે.

ગૃહસ્થાશ્રમમાં આવ્યા વગર સન્યાસી થયેલાઓની સંખ્યા ઘણી જૂજ છે. એ સમુદ્રની આગળ જળ-ખિન્દુ સમાન ગણાય.

‘આજકાલની લેવાતી દીક્ષામાં કાયરતા રહેલી છે. તેથી જ સાધુઓ તેજસ્વી હોવાને બદલે ઘણાખરા આપણા જેવા દીન અને જ્ઞાન હીન હોય છે’

(મ. માંધી)

દીક્ષા એકદમ ન આપી દેતાં ઉચિત સમય સુધી દીક્ષાર્થીને દીક્ષાના ગુણોનો અભ્યાસ કરાવવામાં આવે તો શું ખોટું? પહેલેથી ઘડાવામાં મુમુક્ષુની કસોટી થાય.

દીક્ષા ગુણોગ્ં યોગ્ય પરિશીલન કરીને યોગ્ય ઉંમરે દીક્ષા આપવામાં આવે તો એવા પૂર્વાભ્યાસથી એ મુમુક્ષુ મહાલાગ પર ચારિત્રની ઝુલ કેવી દીપી ઉઠશે? તેનું સંયમ તેજ કેવું ખીલી ઉઠશે? અને જનતાને તેથી કેટલો ખર્ચો લાભ થશે!

સાધ્વીસંસ્થા માટે પણ વિચાર કરવાની જરૂર છે. નાની બાળાને દીક્ષા આપવી તે ઉચિત નથી. આચાર્ય વિશ્વવદેવસૂરિના સમયમાં પણ આવી જાતનું અંધારણુ ઘડાયેલું હતું. સાધ્વીસંસ્થા ઉપયોગી હોવા છતાં આજે તે વર્ષ મોટે ભાગે નિરૂપયોગી થઈ પડ્યો છે.

તેઓની દિનચર્યા કપડાં ધોવાં, સીવવા, સાંધવામાં પૂરી ધ્યાય છે. સંસારી બાઈઓની જેમ ત્યાં પણ કુશલીઓ ધ્યાય છે. તેઓ અંતથી અભ્યાસ કરીને જ્ઞાનોપાર્જન કરે, વિદ્યુષી બને, સંસ્કૃત, પાકૃત, સૂત્ર, સિદ્ધાન્તમાં પાંડિત્ય મેળવી સરસ ધર્મોપદેશિકા બને, વ્યાખ્યાને દ્વારા સમાજને ખાસ કરીને નારી જગતને ધર્મબોધ ઓપી ઘટઘટમાં શાંતિનું વાતાવરણ ફેલાવે તો આ સાધ્વીસંસ્થા શાસનની શોભા વધારીને ઘણું ઉપયોગી કાર્ય કરી શકે.

ખીજી વાત અમારે અમારી ઉપદેશ શૈલીને ઉદાર બનાવવાની જરૂર છે. 'લીલવણી-સુકવણી' જેવી બાબતો તરફ સમાજને આકર્ષવાનો જેટલો પ્રયત્ન થાય છે તેટલો તેને નૈતિક જીવન વિષેના ઉપદેશો પૂરા પાડવામાં નથી થતો. આપણે સાધારણ સમજવાળા શ્રોતાવર્ગની આગળ 'પત્રવણી' જેવાં સૂત્રો વ્યાખ્યાનમાં વંચાય એનો અર્થ શું! તેઓને તેમાં શું રસ પડે! સમાજની પરિસ્થિતિ જોતાં તો તેમને સાચા ગૃહસ્થ તરીકેના કર્તવ્યોના પાઠો નિયમસર શીખવવાની જરૂર છે. અમારી વ્યાખ્યાનમાળા એક શિક્ષણશાળા બનવી જોઈએ. શ્રોતાઓમાં સારી વિચાર લાવનાઓ સીંચાય, તેમના કર્તવ્યમાર્ગનું તેમને જ્ઞાન થાય, હાનિકારક રિવાજો દૂર થાય અને તેમની જ્ઞાન-શિક્ષામાં વૃદ્ધિ થાય. જનશાસનનો વિશિષ્ટ ઉદ્યોત તો

જૈનેતર જનતા અને જૈનેતર વિદ્વાનોવાળી સલામાં વ્યાખ્યાનો આપવાથી ઘઈ શકે.

સાધુઓ પાસે યુવાનો આવતા બડકે છે. એવું કારણ દૂર થવું જોઈએ. નાસ્તિક કહીને તેમને તરછોડવાથી તે તેઓ દૂરના દૂર જ રહેશે. તેમના પ્રશ્નોનો સમતાથી જવાબ આપી શકાય તે તેઓને સંતોષ થાય અને જૈનધર્મના સિદ્ધાંતોને જાણીને પ્રભાવિત થાય.

લાવિ સમાજ તેઓથી જ જનવાનો છે. તે ભગવાન મહાવીરના વારસદારો છે, સાધુ-સાધ્વી-તીર્થસ્થાનો અને મંદિરોના રક્ષણ-પોષણની જવાબદારી તેના પર આવવાની છે. આ યુવાન પેઢીને જૈનધર્મની વિશિષ્ટતા, મુનિઓની ત્યાગ ભાવના અને ધર્મના સિદ્ધાંતોની ખૂબીઓ જાણવા મગશે તે તેઓ સાચા સમાજના ઘડવૈયા બનશે. જૈન સાધુના ત્યાગ અને સંયમ, પાદવિહારો-આચારોને જમતમાં જોડો નથી.

૨૪ વીતરાગ પરમાત્માની મૂર્તિ પર અંગ પ્રશેષન ઘટે ?

આપણા ચરિત્ર નાયક ચિંતક હતા. નર્વહ વિચારક હતા. નિર્ભીક હતા અને પોતાના વિચારોને ખુલ્લુંખુલ્લા મૂકવામાં નીડર હતા. જેવું તેઓ માનતા હતા તે રજૂ કરવામાં પોતાની ફરજ માનતા હતા. તેમના નવનવા વિચારોથી જૂઠાણી માનસ અને કેટલાક મુનિવરો પણ સમસમી રહ્યા હતા તેમ છતાં યુક્તિપૂર્વકની

તેમની વિચારધારાને જેમ યુવાનો વધાવી લેતા હતા તેમ કેટલાયે વિદ્વાનો અને વિચારકો તેમના નવા વિચારોને અપનાવવાના મતના હતા.

કોટના ઉપાચર્યમાં વીતરાગ પરમાત્માની મૂર્તિ પર અંગ પ્રશોભન ઘટે કે? તે વિષય પર જે વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું તેનો સાર અત્રે આપવામાં આવે છે. આજે પણ આ વિચારો ત્રીશ વર્ષ પછી તેવા ને તેવા પ્રેરક અને આપણને વિચાર કરતા કરી મૂકે તેવા છે.

પરમાત્મા વીતરાગ છે. રાગ-દ્વેષાદિ સકલ દોષોથી રહિતપણું એ જ ઈશ્વરતત્ત્વનું લક્ષણ છે. એ દેવની સ્થાપનાનું ધામ એ દેવાલય. ત્યાં આપણે શા માટે જઈએ છીએ? દર્શન કરવાનું કંઈ કારણ?

કારણ એક માત્ર આત્મશાન્તિ મેળવવી એ જ છે. રાગ-દ્વેષ-રૂપ સંસાર દાવાનલના પ્રચંડ તાપણી બળ્યાગળ્યા જીવોને વીતરાગ પરમાત્માનાં શરણુ સિવાય ખીણું કોઈ શાન્તિનું સાધન નથી. હૃદયની શુદ્ધિ માટે, આત્માની લબ્ધિ માટે, ઈન્દ્રિયોના વશીકરણ માટે અને કષાયોના પરાજય માટે આપણે દેવદર્શન જઈએ છીએ. અંદરનો મેલ ધોવા માટે, અંદરના રોગોને નાબૂદ કરવા માટે, રાગ-દ્વેષને ખંખેરવા માટે, સત્યના પાઠ શીખવા માટે, અહિંસાનો ભોધ લેવા માટે, આત્મશક્તિના નાદ સુણવા માટે, દેવાલયે જઈએ છીએ.

ત્યાં જઈને પરમેશ્વર લક્ષણ પ્રભુના ગુણોનું ચિંતન કરી તેમાંના કંઈક અંશો આપણે પોતાના જીવનમાં ઉતારવા પ્રયાસ કરવાનો છે. પરમાત્માના દર્શનથી જીવનની શુદ્ધિ કરવાની છે.

દેવાલય એ શાન્તિના ધામ છે. દેવાલયમાં દાખલ થતાં ભક્ત-જનનું હૃદય ઉલ્લાસિત થાય અને પ્રસન્ન વૃત્તિએ ઈશ્વરભજન

સાધી આત્માનંદની સુંદર અનુભૂતિ મેળવી શકે એવું મંદિરનું સ્વચ્છ, શુદ્ધ વાતાવરણ હોવું જોઈએ.

પણ આપણે જોઈએ છીએ કે દહેરાસરમાં મુમુક્ષુને આત્મચિંતન કરવાનો માર્ગ મુશ્કેલીભર્યો થઈ જાય છે. દહેરાસરમાં તો કેવી શાન્તિ જોઈએ. ત્યાં આપણે ઘોંઘાટ અને ધમાધમ, જુદા જુદા રાગડા. આ દેવદર્શનીઆ પદ્ધતિ કેવી? ખીજના પ્રાર્થના મંદિરો જુઓ. ત્યાં હજારો ભેગા થવા છતાં કેટલી શાન્તિ પથરાયેલી હોય છે

વિવેક જોઈએ ત્યાં ધમાલ દેખાય છે. કૂંદીના ઢગના ઢગ ચઢાવવામાં આવે અને તે પછી પત્ર નીચે કચરાય તેમજ નમણુમાં નાખી દેવાય તો કેટલી સૂક્ષ્મ પ્રકારની હિંસા થાય.

અંગરચના કરવામાં કેવો અવિવેક. કોટ અંગરખા-જાકીટમાં ભગવાનને કોઈ શેઠ-ઠાકોર કે રાજા બનાવી દેવામાં વિવેક ક્યાં છે।

એ તો વીતરાગ-ધ્યાનસ્થ પરમ યોગીને આલૂપણુ-અંગરચના ઝગમગતી આંગી-શોભે ખરી? એ પ્રતિમાઓ તો શાન્તિ અને મંગળકારી છે. આગી વિનાની મૂર્તિ કેવી પ્રશાંત અને તેજસ્વી ચમત્કારીક લાગે છે. થોડો વખત એ પ્રતિમા સામે બેસી ધ્યાન ધરી તેમના ત્યાગ અને વીરતા, સંયમ અને તપની ભાવના ભાવતાં આપણા મનમાં ઉચ્ચ ભાવોની ઉર્મિઓ ઉછળે અને હૃદયમાં આનંદના કુવારા ઉછળે એ આનંદ અવર્ણનીય બને છે. અંગરચના, આગી, ભોગ-વૈભવના દેખાવ જેવી લાગે છે. બાજુ જીવોને કઠાય આનંદ થાય પણ આત્મશાંતિ-આત્મશુદ્ધિ-આત્મલબ્ધિ-આત્મક્રાંતિ તો વીતરાગ પરમાત્માની લબ્ય મૂર્તિના દર્શન-પૂજન-ધ્યાનથી મળે છે.

સંપૂર્ણ યોગીજીવન પ્રાપ્ત કરેલા લગ્નવાનની મૂર્તિ ઉપર સોનાના અલંકારો સળવી ગૃહસ્થાગ્રમનો દેખાવ ઈષ્ટ ગણાય કે ?

તો પછી રામ પાસે સીતા, કૃષ્ણ પાસે રાધા, શંકર પાસે પાર્વતી, તેમ મહાવીર પાસે યશોદા અને ઋષભદેવ પાસે સુનંદા-સુમંગલા મૂકીએ તો શું વધી ।

પણ આપણા તીર્થંકરો તો વીતરાગ, સર્વજ્ઞ અને મોક્ષ-માર્ગના દાતા હોઈને મહાપ્રભુની ધ્યાનસ્થ મૂર્તિ પર આંગી ધરી જ ન શકે.

શાન્તિના ધામ દેવાલયો પ્રલને અલયના પાઠ શીખવવા માટે ચોખ્ખેલા તે આજે લક્ષ્મીના યનગનાટ કરતા લંડારોથી સભ્ય દશામાં મૂકાઈ ગયા છે.

દેવના અલંકારો અને ધનલંડારોથી દેવાલયમાં ચોરાને પેસવાનો ખૂબ અવકાશ મળે છે. અને સારા ગણાતા પણ ચોરી કરવા લલચાય છે.

જેન મંદિરો કલાના લંડારસમા જગતના લોકોને શાંતિ ને આત્મશુદ્ધિનો પેગામ આપી રહ્યા છે. તેમાં જૈશાસનનો જય-જયકાર છે.

૨૫

સમયધર્મ

સમય શબ્દનો અર્થ કાળ, વખત, સમય, કરીએ એથી 'સમયધર્મ' નો અર્થ સમયને, વખતને, કાળને અનુકૂળ યોગ્ય આચરણ વર્તન કે કર્તવ્ય એમ કરીએ તો પણ કંઈ વાંધો નથી. જન એ અર્થ 'આગમધર્મ' 'પ્રવચનધર્મ' જેવા શબ્દોમાં પણ નિગૂઢ રહેલો છે. કેમકે 'આગમધર્મ' શબ્દનો અર્થ એ જ છે કે આગમેક્ત દ્રવ્યક્ષેત્ર કાલભાવના અનુસારી અનેકાન્ત દષ્ટીપૂત જે ધર્મ તે આગમધર્મ.

નિશ્ચયધર્મ જે સમ્પૂ, દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર છે તે ત્રણે કાળમાં હંમેશાં સર્વત્ર પૂર્ણ સ્થિર છે. એમાં કોઈ કાળે કંઈ પણ ફરક ન આવે. પણ વ્યવહારધર્મ અર્થાત્ ધર્મના બાહ્યવ્યવહાર સર્વદા એકરૂપે ચોક્કસ ન હોય. એ પરિવર્તનગામી છે. કાળે કાળે બદલતા જ રહે. એમાં કોઈએ શંકા કરવાનું છે જ નહિ.

વરઘોડા, હિજમણી, જમણવાર, પ્રભાવના વગેરે વગેરે સમય પરિસ્થિતિ પ્રમાણે અનેક નવાં નવાં વર્ધિત, પરિષ્કૃત આયોજનો ઘડાય છે. જગતના પરિવર્તનની આ પ્રકારની ઘટમાળ સમજવા જેવી છે.

જૈન ધર્મની રીતભાતમાં પણ સમયે સમયે અનેક પરિવર્તનો થતાં રહ્યાં છે. રાજકીય કે સામાજિક ક્ષેત્રમાં સમયબળે જેમ કાન્તિનું પૂર ધસી આવે છે તેમ ધાર્મિક પ્રકરણમાં પણ બને છે.

પાંચમને બદલે ચોથ, ચાતુર્માસિક પ્રતિક્રમણ પૂનમ પરથી ચોદશ પર આવી બેસે એ પરિવર્તન જ છે. કલ્પસૂત્ર તો સાધુના આચાર દર્શાવે છે. તે દશમા સૈકામાં ગૃહસ્થો સમક્ષ વંચાવું શરૂ થયું એ પણ પરિવર્તન. કલ્પસૂત્ર નહોતું વંચાતું ત્યારે સ્વપ્ના ઉતારવાની અને ઘોડીયા-પારણાની પ્રથા હતી નહિ.

કલ્પસૂત્રની ટીકા ને ચરિત્રો વગેરે જુદે જુદે સ્થળે જુદી જુદી ટીકાઓ વંચાય છે.

શ્રીકૃષ્ણ વધેરવાની પ્રથા પણ નવીન જ છે. આ બધામાં ઉપજ વધારવાની વૈશ્યવૃત્તિ નજરે પડે છે. આરતી-પૂજા વગેરેની બોલીઓ પણ લોકોએ ઊભી કરેલી છે. પૂજકોમાં ચડસાચડસી ન થાય અને ઉપજ થાય તે દષ્ટિ છે.

સમયબળે ઊભી થયેલ નવીન રીતોમાં જે યોગ્ય અને હિતાવહ હોય તેને અનુસરવામાં કોઈને જ વાધો ન હોય પણ જે સમાજ અને ધર્મનું અહિત કરનારી હોય અને જે અજ્ઞાનમૂળ, નિરર્થક તથા હાનિકારક હોય તેને નલાવી રાખવાનો કશો અર્થ નથી.

પ્રતિક્રમણની ક્રિયામાં સમયે સમયે નવા ઉમેરા થતા રહ્યા છે એ પણ પરિવર્તન જ ગણાય.

શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યનું ‘સકલાહત’ પછી દાખલ થયું. ‘સંસાર દાવાનલ’ શ્રી હરિલક્ષ્મિ પહેલાં નહોતું. ‘સંતિકર’ મુનિશ્રી સુન્દરસૂરિ પહેલાં નહોતું. નહાની ‘શાન્તિ’ ‘શ્રી માનદેવ’ પહેલાં નહોતી. મોટી શાન્તિ શ્રી શાન્તિસૂરિ પહેલાં નહોતી. આમ ‘સ્નાતસ્વા’ વગેરે પણ તેમના કરતાં શ્રી બાળચંદ્ર પહેલાં નહોતાં. પણ એ આત્મશુદ્ધિ, આત્મશાન્તિ અને આત્મકલ્યાણ માટે સમાજે અપનાવ્યા અને તે વર્ષોથી ચાલ્યા આવે છે.

ભગવાન પાર્શ્વનાથે ચાર મહાવ્રતનો માર્ગ દર્શાવ્યો અને શ્રી મહાવીર સ્વામીએ પાંચ મહાવ્રતનો માર્ગ દર્શાવ્યો. શ્રી વર્ધમાને 'અચેલક' ધર્મ ખતાવ્યો અને શ્રી પાર્શ્વનાથે વસ્ત્ર પરિધાનની મોકળી અનુસા આપી-એ પણ પરિવર્તન છે જ.

આ માટે શ્રી ગૌતમસ્વામી કહે છે કે શાસ્ત્રોના જીક્ષરોથી નિર્ણય ન થઈ શકે. પણ પ્રચીની વસ્તુસ્થિતિ સમજવી જોઈએ. જે સમયમાં જીવો જીવા છે તે પ્રમાણે ધર્મના આચાર-વિધાન નિરૂપાય છે.

સમયના સંજોગો જોઈ શાસનહિતની દૃષ્ટિએ સમાજ અને ધર્મને લાભ પહોંચે તે રીતે સામયિક સંસ્કરણ સમાજ કે સંઘ ધડે તો તેમાં આપત્તિ નથી જ નથી.

દેશકાળને અનુસરી સાંસારિક તેમ જ ધાર્મિક ખાખતોમાં ફેરફાર થતા આવ્યા છે, થયા કરે છે અને યોગ્ય આકારમાં થવા જ જોઈએ. સમયાનુકૂળ યોગ્ય પરિવર્તન કે સંસ્કરણ સમાજ કે સંપ્રદાયને જીવિત રાખવા કે પ્રગતિશીલ બનાવવા માટે જરૂરી છે.

સ્વાદાદ સિદ્ધાંતમાં પણ બિનલિન દૃષ્ટિબિંદુ પર સંગત થતાં પરિવર્તનોને યથાયોગ્ય સત્કારવાની પ્રરણા છે.

યોગ્ય સુધારા કોઈના ઘરને માટે કે વ્યક્તિગત હોય નહિ પણ સમાજના કલ્યાણ માટે જરૂરી પરિવર્તનો કરવા જ જોઈએ. આવા પરિવર્તનોમાં દૃષ્ટિબિંદુ ઉજવળ જોઈએ. શાન્ત ચિત્તે બધાએ ગંભીરતાપૂર્વક વિચાર વિનિમય કરીને, ઉદારવૃત્તિથી લાલાલાલને વિચાર કરીને કરવાના પરિવર્તનો સમાજના કલ્યાણ માટે કરવા જરૂરી છે. તેમાં શાસનને જ્યજ્યકાર છે.

૨૬

સાહિત્ય સ્વામી

આપણા ચરિત્રનાયક જ્યારે પહેલી પચ્ચીશીમાં હતા, યુવાન હતા, યુદ્ધિપ્રભા તેજસ્વી હતી. સંસ્કૃત ભાષા પર ભારે પ્રભુત્વ હતું અને આજથી ૬૦ વર્ષ પહેલાં તેમણે અધ્યાત્મ તત્ત્વાલોક અંથની સંસ્કૃતમાં રચના કરી અને જૈનધર્મના સિદ્ધ તોને આવરી લેતા ઘણા ઘણા પ્રકરણો લખ્યા, તે શ્લોકબદ્ધ અંથની આવૃત્તિ પણ થઈ. તેમાં અંગ્રેજી તથા ગુજરાતી અનુવાદ મૂકીને બધાને માટે સુવાચ્ય બનાવી દીધા. આ અધ્યાત્મ તત્ત્વાલોક 'અજ્ઞાતતત્તાલોચો' નામથી મૂળ પ્રાકૃતમાં અને તે પછી ૫૦૦ શ્લોકમાં કાવ્યરૂપે લખાયો હતો. એમને આ પ્રથમ અંથ વાંચી શ્રી મહાવીરપ્રસાદ દ્વિવેદી જેવા ભારત પ્રસિદ્ધ પંડિત આ ઉચ્ચતા યુવાન સાધુની ઊંચી કાવ્યપ્રતિભા, જ્ઞાનવૈભવ અને તર્કસંગ્રહ દલીલો વાંચી મુગ્ધ બની ગયા હતા.

નાગપુર અને ઉજ્જૈનીના પ્રાણણ પંડિતોએ પણ આ જ સમયમાં આ તે અશ્વઘોષ (વિશ્વપ્રસિદ્ધ બૌદ્ધ પંડિત) છે કે સંસ્કૃત સાહિત્યના અજ્ઞેઠ મહાકવિ કાલીદાસ છે એવી પ્રશસ્તિઓ સાથે એમને માનપત્ર અર્પણ કર્યું હતું. પણ આ નિરુપૃષ્ઠી મહાત્માએ માનપત્રની એક પણ કોપી સાચવવાનો વિચાર કર્યો નથી.

સંસ્કૃતના તો તેઓ એવા પ્રખર વિદ્વાન હતા કે સંસ્કૃતમાં શ્લોકો તો બનાવતા પણ સંસ્કૃતમાં વ્યાખ્યાન આપીને ભલભલા વિદ્વાનોને તેમણે મુગ્ધ કરી દીધા હતા.

બ્યારે મુંબઈમાં તેઓશ્રીનું ચાતુર્માસ હતું ત્યારે કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ તેમની પાસે સંસ્કૃત વાચન માટે આવતા. તેઓને ઉદ્દેશીને મુનિશ્રીએ સંસ્કૃતમાં એક પુસ્તિકા તૈયાર કરી હતી. તેમાં વિદ્યાર્થીઓ અને યુવાન પેઠી માટે જે સંદેશ આપ્યો હતો તેમાં પ્રોત્સાહન, વિરક્તશાન્તિ, આશ્વાસનમ્, આત્મપ્રબોધ, દ્વાત્રિંશિકા-મુદાલેખ, પ્રબોધનમ્, પ્રેરણા, દીનાકન્દનમ્, અનેકાન્ત-વિભૂતિઃ, વીરવિભૂતિઃ વગેરે વિષયો સુંદર ભાવવાહી ભાષામાં આપ્યા છે અને તે પશ્ચ લગભગ ૮૦૦૦ શ્લોકોમાં ગુજરાતી અનુવાદ સાથે રસપ્રદ થઈ પડ્યા હતા.

સં. ૨૦૧૦માં આજથી ૧૮ વર્ષ પહેલાં તેઓશ્રીએ આત્મ-તત્ત્વ પ્રકાશની પુસ્તિકા આપી છે તેમાં જીવ, જીવના ભેદો, મોક્ષ, માનવજીવન મહિમા, જ્ઞાનલક્ષિત, સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાનચારિત્રાણિ ઉપર સંસ્કૃત ભાષામાં જે પુસ્તિકા આપી છે તે તેમની સંસ્કૃત ભાષા પરની કેવી નિપુણતા કેવી અજબ બુદ્ધિપ્રભા !

ઉત્તરાવસ્થામાં શરીર બીમારીયાં ઘેરાયેલું હોવા છતાં જ્ઞાનની એવી તો મસ્તી હતી કે તેઓશ્રીએ 'કલ્યાણભારતી'નો અનુપમ ગ્રંથ આપ્યો છે.

૫૬૦ પૃષ્ઠોના આ ગ્રંથમણિમાં આપણા વિદ્વાન ચરિત્રનાયકે પચ્ચીસ પ્રકાશમાં ૫૦૦ જેટલા શ્લોકોમાં જૈનધર્મનું હાર્દ, સિદ્ધાંતો એવી સરળ ભાષામાં આપ્યા છે કે સામાન્ય માણસ પણ સમજી શકે. આ ગ્રંથ તેમની વિદ્વતાનો અદ્ભૂત ગ્રંથમણિ છે.

અનેક જૈન-જૈનેતર પંડિતો, વિદ્વાનો, સંન્યાસીઓ, મહાત્માઓ અને લક્ષ્મી એમના આ એક જ ગ્રંથથી એટલા આકૃષ્ટ બની ગયા કે એ પુસ્તકની વધતી જતી માંગને પહોંચી શકાયું નથી. તેની નવી આવૃત્તિ માટે વિચારણા ચાલે છે અને થોડા સમયમાં તે પ્રકાશિત થવાની શક્યતા છે.

જૈન તત્ત્વજ્ઞાનને સમાવતો ગીતા જોવો એકાદ અંથ હોય તો જૈનોતરોને જૈનતત્ત્વજ્ઞાન સમજવામાં સુગમતા થાય એ કારણે કોઈ મહાઅંથ માટેની માગણી થયા કરતી હતી અને તેને બદલે એમણે ભારતીય સંસ્કૃતિના નીચોડરૂપ સાંપ્રદાયિક તત્ત્વજ્ઞાનથી પર કલ્યાણુ-ભારતી આપી જનતા પર ભારે ઉપકાર કર્યો છે. એ અંથથી જ એમણે એક સર્વવ્યાપક વિદ્યાનની પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરી છે.

આત્મવિભૂતિ પણ ૧૦૮ શ્લોકમાં આપીને મહાત્માઓના ગુણોનું દિગ્દર્શન કરાવ્યું છે. મહામાનવ મહાવીર ૧૧૩ શ્લોકમાં, વીરવિભૂતિ ૧૦૨ શ્લોકોમાં, ન્યાય કુસુમાંજલિ ૧૮૫ શ્લોકોમાં અને એક પ્રાકૃત અંથ અજ્ઞાતતત્ત્વાલોચો ૫૦૦ શ્લોકમાં આપીને તો તેમણે ચમત્કાર સર્જ્યો છે.

હિન્દી અને અંગ્રેજી ભાષા પર પણ સારું પ્રભુત્વ હતું અને ૭ હિન્દી ભાષાના અને ૧૧ અંગ્રેજી ભાષાના પુસ્તકો આપીને સાહિત્યના સ્વામી અને સાહિત્યસમ્રાટ કહેવાયા.

૨૭

પવિત્ર સંદેશ

પવિત્ર સંદેશ પુસ્તિકામાં દાન અને મૈત્રીભાવના વિષે નવ-નવા વિચારો આપ્યા છે. દાન વિષે તેઓશ્રી લખે છે કે :—

ધર્મના પાયાઓમાં દાનને મહત્ત્વનું સ્થાન છે. દાનનાં પાત્ર બે : ગુણી અને દુઃખી. દાન ધનની સત્રવડ હોય તો ધનથી ધાય

અને પોતાના શરીરથી, જાતમહેનતથી ખીજના હિતસાધનમાં ઉપયોગી થવું એ પણ દાન છે. વાણીથી ખીજને આશ્વાસન આપવું, સાચી સલાહ આપવી કે શિખામણુ આપવી, મિષ્ટ વાણીથી સામાને સંતોષ પહોંચાડવો એ પણ દાન છે. એટલું જ નહિ મનમાં કોઈને માટે ખૂરો વિચાર ન કરતાં પરોપકારની શુભ ભાવના રાખવી, ખીજનું શુભ ચિંતવવું એ પણ દાન છે. આમ મનસા, વચસા, કર્મણા નિર્ધન ગરીબ માણસ પણ દાન કરી શકે છે. દાનધર્મનો લ્હાવો લઈ શકે છે.

ધનની સગવડવાળાઓ ઉદારતા જગાવી જનહિતના કાર્યોમાં પોતાના ધનનો વ્યય કરી શકે છે. એ વ્યય નથી પણ બહુ મોટી વાવણી છે. એને હું તો મોતીની વાવણી કહું અને એ મોતીની ખેતીમાંથી અનેકગણાં મિષ્ટ ફળોનો પાક ઉતરે છે. કંઈ જ સાથે આવવાનું નથી એ બધા સારી પેઠે સમજે છે, એમ છતાં જે અહીં છે તેના કરતાં અનેકગણું વધારે માણસ પોતાની સાથે ત્યાં લઈ જઈ શકે છે. જે તે અહીં છે તેને ઉત્સાહથી સદ્વ્યય કરતો રહે તો.

કયું દાન મોટું? એનો જવાબ એક જ. જે વખતે જેની જરૂર તેનું તે દાન મોટું. ભૂખ્યાને ભોજન, તરસ્યાને જળ, નવ-સ્નાને વસ્ત્ર, રોગીને ઔષધ, નિરક્ષરોને અક્ષરદાન, અશિક્ષિતોને શિક્ષાદાન, ભયગ્રસ્તોને અભયદાન, નિરાધારોને આધારદાન-આમ જે વખતે જેની જરૂર તે વખતે તેનું દાન એ જ દાન મોટું.

અઠાર પુરાણોનો સાર એ શબ્દોમાં છે. પરોપકાર એ પુણ્ય છે અને પરપીડન એ પાપ છે. આ સર્વસંમત સનાતન સિદ્ધાંત આપણે સમજીએ અને પરોપકારને પોતાનો ઉપકાર સમજી તેમાં રત બનીએ. ક્ષમાપના, મૈત્રીભાવના વિષે આપણા ચરિત્રનાયકના વિચારો જાણવા જેવા છે.

પર્યુષણ એટલે સંવત્સરીનો દિવસ. આની અગાઉના સાત દિવસો આજના સંવત્સરીરૂપ પર્યુષણપર્વના સ્વાગતના દિવસો છે. સંવત્સરીની આરાધના માટેની પૂર્વતૈયારીના દિવસો છે.

આજના મહાદિવસે આપણે મન, વચન, કાયાની શુદ્ધિ જાળવવાની છે. મન, વચન, કાયાથી કંઈ પણ દોષાયરણ ન થવા પામે તેનો ખ્યાલ રાખવાનો છે. વિષય-કષાયોથી મુક્ત બનીને આને આપણે પ્રભુલક્ષિત અને ધાર્મિક ક્રિયાકાંડમાં રત બનીને આ મહાપર્વને આધ્યાત્મિકરૂપે ઉજવવાનું છે.

પર્યુષણ એ શાંતિનું પર્વ છે. એ અશાંતિનું ન થાય તે આપણે ચતુર્વિધ સંઘે જોવાનું છે. પર્યુષણ જેવા મહાપર્વને અંગે આપણે જે વિતંડાવાદ, મતભેદો અને કલેશ, કંઠાસ વગેરે ઊભા કરીએ તો એ મહાપર્વનું અપમાન છે અને પાપના ભાગીદાર આપણે બધા બનીએ છીએ.

આજના મહાપર્વનું મુખ્ય કાર્ય વૈર, વિરોધની લાગણીઓને મનમાંથી કાઢી નાખી મનને શુદ્ધ કરવાનું છે. તેમ જ જેની જેની સાથે ક્રોધ, કલેશ, કંઠાસ, મનદુઃખ થયા હોય તેમને શુદ્ધલાવથી ખમાવીએ. આપણે પોતા ક્ષમા ધારણ કરીએ, સામાની ક્ષમા માંગીએ. એટલું જ નહિ પણ ફરીને કદી વૈર, વિરોધ ન કરવાનો સંકલ્પ કરીએ.

ખમવું અને ખમાવવું એ આજના દિવસની મુખ્ય વિધિ છે. ભગવાન કહી ગયા છે કે જે ખમે છે અને ખમાવે છે તે આરાધક છે અને જે તેમ નથી કરતો તે વિરાધક છે. માટે આને આપણે નમ્ર બનીને ખમી-ખમાવીને પોતાના આત્માને શુદ્ધ કરવાનો છે. આજની ક્ષમાપનાની વિશિષ્ટ ક્રિયા પ્રાણીમાત્રની સાથે મૈત્રી-ભાવના કેળવવા માટે જ છે, એ ભૂલાય નહિ.

આજના યુગને કષ્ટમાંથી જો કોઈ ઉચારી શકે તેમ હોય તો તે માત્ર ક્ષમાપના અર્થાત્ મૈત્રીલાવના છે. પર્યુપણાના મંગળ સ્વરૂપ મહાપર્વમાં આપણે બધા અંતરમાં એવી શુભ આકાંક્ષા રાખીએ કે આજનું જગત આ દયાણુલાવનાને જીવનમાં કેળવી શાન્તિ અનુભવે. વિશ્વશાંતિનો આ એક જ અમોઘ ઉપાય છે.

સુવિચારી બધા થાઓ,
બધા હળીમળી રહો;
સદાચારી બધા થાઓ,
સુખ-શાન્તિ સદા રહો.

૨૮

પ્રેરક પત્રો અને
અભિપ્રાયો

૧

ગોધરા, તા. ૧૮-૧૧-૬૦

વંદનીય કૃપાણુ સુનિશ્રી ન્યાયવિજયજી મહારાજની સેવામાં.
મહાદેવ.

ગઈકાલે વડોદરામાં એક કુમાર (હંસરાજભાઈ) આપશ્રીની કલ્યાણમાર્ગ મીમાંસા નામની પુસ્તિકા આપી પ્રયો હતો. વડોદરાથી આજે હું ગોધરા આવ્યો છું એટલે તેની પહેલ્ય અહીંથી

સ્વીકારું છું. આભાર સાથે સ્વીકારું છું. આપના દર્શનનો લાલ મને થોડા વર્ષો પહેલાં પાટણમાં થયો હતો.

પુસ્તિકા ઉદાર ભાવના અને સર્વગ્રાહી સુવિચારોથી ભરપૂર છે. સાચે તે કલ્યાણમાર્ગ માર્ગસૂચી છે. અહીંથી ભરૂચ, મુંબઈ, પુના અને મદ્રાસ (અધ્યાર) થઈને જન્યુઆરીની આખરમાં ભાવનગર પહોંચીશ. (કૃષ્ણનગર, ભાવનગર-સૌરાષ્ટ્ર)

લિ. આભારી સેવક

હરજીવન કાલિદાસ મહેતાના સવિનય વંદન

૨

હરિજન આગ્રમ

અમદાવાદ

તા. ૨૦-૧૨-૬૫

પ્રિય હંસરાજલાઈ,

આપ સૌને સપ્રેમ નમસ્કાર. પ્રભુકૃપાથી આપ સૌ કુશળ હશે. આપનો પત્ર મળ્યો છે. એક પ્રતિ જીવનઉદ્ધર્વીકરણની મને હાલમાં જ મળ્યા છે. કારણકે હું બિહાર, બંગાળ અને પંજાબમાં પ્રવાસ કરતો રહ્યો છું. આ પત્ર હું નવી દિલ્હીથી લખી રહ્યો છું.

ધન્યવાદ.

જીવનનું ઉર્ધ્વાશ્રય મેં દીલથી જ પ્વાનથી વાંચી છે. પૂન્ય લેખકના વિચારો પ્રેરણા અને પ્રોત્સાહન આપનાર છે. તેથી સાચે જ હું ધન્ય થયો. આપનો એકવાર ફરીથી ઉપકાર.

લિ. ગુરુદયાલ મલિક

હરિજન આશ્રમ

અમદાવાદ, તા. ૧૮-૧-૬૬

પ્રિય હંસરાજભાઈ,

સપ્રેમ નમસ્કાર. આપનો પત્ર ૬-૧-૬૬ નો અને મુનિશી
ન્યાયવિજયજીની ત્રણ પુસ્તિકાઓ મને અમૂલ્ય ભેટ, મુંબઈ થઈને
આહીં મળેલ છે.

ધન્યવાદ.

પૂજ્ય મુનિશીના મૌલિક વિચારો સંબંધી મારે કોઈ અભિ-
પ્રાય વ્યક્ત કરવાનો હોય નહિ. હું તો એ પુસ્તિકાઓના સહ-
વિચારોથી પ્રેરણા પામ્યો છું.

લિ. ગુરુદયાલ મલ્લિક

મુનિ નેમિચંદ્ર

મુ. પોસ્ટ આદરોડા, વાયા : બાવળા
(અમદાવાદ) તા. ૨૨-૧૧-૬૦

અધ્યેય પૂ. મુનિરાજશી,

સાદર વંદના. ૐ

આપકા કૃપા પત્ર મિલા । સમાચાર જાને । આપકે
સાથ દો દિનકે સહવાસકા મધુર સંસ્મરણ રહ રહ કર
આતા હૈં ।

एसा दील कहता हैं की आप जैसे विद्वद्भयं वयो-
वृद्ध मुनिरत्नकी सेवामें रह कर, अनुभव रत्नोंका संचय
करूं। पर आपश्रीका समागम मिले कैसे? साधु-साध्वी
शिबिरके लिये, आप अपना संक्षिप्त मंतव्य किसी जैन
पत्रमें, जैन, जैनकल्गाण आदिमेंसे किसीमें दिलाये, तो
बडी कृपा होगी।

श्रमण भगवान महावीरका मूखवस्त्रिकावाला चित्र मैंने
कल्याण गीता प्रेस, गोरखपुरके संत अंकमें देखा। उसके
बाद लुधियानासे प्रकाशित एक पुस्तिकाके टाईटल पेईज
पर देखा तो मुझे बडा खेद हुआ।

सांप्रदायिय लोग भगवानको अपना मन चाहा रूप
दे देते हैं। वे भगवानको अपनी बुद्धिका गुलाम बनाना
चाहता हैं। अगर आज भगवान महावीर अवतरीत होकर
यहां आ बाय, तो सांप्रदायिक लोग, उन्हे माननेसे इन्कार
कर दे, सचमूच सांप्रदायिकता कितनी जेहहीरी चीज हैं।

आपका स्वास्थ्य अच्छा होगा। कृपादृष्टि रखें।

लि. मुनि नेमिचंद्र

५

१४, गणेशवाडी

पुना-४, ता. ८-६-६५

प्रिय डॉ. सराजबाई,

उपदेशसरिता तथा ज्ञानतुं उभवींकरण मल्या. सातमा
श्लोकोनो उत्तरार्ध.

બીજને સુખ દેવાથી સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે. મને બહુ મર્યો. પણ દુઃખની વાત એ છે કે આપણામાં બહુ ઝોજા પર-
હિતનો વિચાર કરે છે. વિદાયતથી ખ્રિસ્તી લોકો અહીં આવે છે.
નિશાળ, દવાખાના ગામડાંમાં સ્થાપે છે, ફૂવા મળાવે છે. પણ
આપણને કાંઈ સૂઝતું નથી. પરદેશથી દૂધના ડબ્બા આવે છે. તે
એવું દૂધ મામડાનાં છોકરાઓને પાય છે. પણ આપણે એવું સ્વ-
દેશમાં નથી કરતા.

ખ્રિસ્તી સાધુ-સાધ્વી આપણા દિકરા-દિકરીઓને લખાવે છે.
એ આપણો સાધુ સંઘ છતી આંખે દેખતો નથી તે પોતે કાંઈ ન
કરે તો પણ, શ્રાવક-શ્રાવિકાઓને પ્રેરણા કરી શકે. એ પણ કાંઈ
કરી શકતું નથી. લલલલા જૈનના ઘરમાં માંસાહારે પ્રવેશ કર્યો
છે. એવી જડતા આપણામાં પ્રવેશી છે.

દિ. દેસાઈ વાલજી ગોવીંદ્રના પ્રજ્ઞામ

૬

મસાકા તા. ૧૪-૧૨-૬૬

ભાઈ શ્રી હંસરાજભાઈ,

પરમ પૂજ્ય વંદનીય, મુનિશ્રી ન્યાયવિજયજી મહારાજનું
લખેલ 'કલ્યાણ ભારતી' પુસ્તક અભિપ્રાય અર્થે મળ્યું.

પુસ્તકની છપાઈ, ખાંધણી તે ઉઠાવ, કાગળો, આજના મેઘ-
વારીના વમળમાં પણ ઉત્તમ છે.

ઉપરાંત અંદર જે મોતી અને માણેકરૂપી સુબોધ પૂ.
મુનિશ્રીએ લખ્યો છે. તે આજના બળબળતા માનવ સમાજને માટે
શિતલ વર્ષારૂપ છે. જેને જે ભૂખ હોય, નિરાશા તે કામ હોય,

શાન્તિ ને સુખ ઈચ્છતો હોય, તો જીવાત્મા (માનવ આ કલ્યાણ ભારતીમાંથી) એક પ્યાલો અમૃત લઈ, શાન્તિ ને સુખ અનુભવ કરી શકે છે.

પરેપર મુનિ મહારાજે આ મહાન સેવા બજાવીને, અનેક આત્માઓનું કલ્યાણ જ કર્યું છે. પુસ્તક બધી રીતે ઉત્તમ છે.

લિ. આપના દાદુભાઈ એસ. પટેલ
ખોક્સ-૧૦૦-કંપાલા-યુગાંડા

૭

મુ. અમદાવાદ ૨૦૧૨
ચૈત્ર વદિ ૭, ડે. લુણસાવાડો
મોટી પોળ સામે, જૈન ઉપાશ્રય

‘જ્યન્તુ વીતરાગા:’

મુ. મડલ, પૂજ્યપાદ પ્રાતઃસ્મરણીય અનેક ગુણુલંકાર મહારાજજી શ્રી ૧૦૦૮ શ્રી ન્યાયવિજયજીની સેવામેં.

ચરણુસેવક પુણ્યની ૧૦૦૮ વાર વંદના માન્ય કરશોજી. વિ. આપશ્રી ધર્મપસાયે સુખરૂપ ખીરાજમાન હશે. આપના પ્રતાપે અહીં આનંદમંગળ છે. વિ. આપનો દયાપત્ર મળ્યો હતો. તેના અંગેનો સંદેશો ભાઈ ભોગીલાલભાઈ દ્વારા મેં જણાવ્યો. પણ તે પછી ભાઈશ્રી રતિલાઈનો પત્ર આપ્યો છે. એટલે આપની સેવામાં હું જે મારા વિચાર છે તે જણાવું છું.

માત્ર એક ફેર્મની નાની પુસ્તિકા વહેંચાય, એ મને જરા ઉપહાસ જેવું લાગે છે. કારણકે જૈન સાહિત્ય વિષેની કશી પ્રવૃત્તિ

કે છેવટે જૈન આગમોને! સ્ટોલ જેવી વસ્તુ પણ ત્યાં ન રહે
 તો, તેને અર્થ કશો ન રહે અને આપણા પાસે એવી કાંઈ
 તૈયારી નથી કે આ પ્રસંગે એક મહત્વના જૈન ગ્રંથોને સ્ટોલ
 ઊભો કરવામાં આવે. ત્યાં આવનાર જૈનધર્મ વિષે જાણવા માગશે.
 અને જૈન મૌલિક સાહિત્ય પણ માગશે. ત્યારે આપણે મોઢું
 વધાસીને હેં હેં કરીશું તેવી વાત છે. છતાં જો સૌને એમ લાગે,
 કે કાંઈ થવું જોઈએ, તો તે તૈયારી કરનારે કરવી જોઈએ. મારી
 તૈયારી આવા લખાણ માટે જરાય નથી. હું તો આવું લખાણ
 કરવાનું કૌશલ્ય નથી ધરાવતો. કાંઈ કરશે, તો તેમાં મારો સહકાર
 જ માનવો. વિરોધ તો હોય જ નહિ. એક ફોર્મ કે બે ફોર્મમાં
 મહત્વના ઉદ્દેશો સમાવે, તેવો લેખક જોઈએ. આપ કરો તો
 સારું. મારું તો ગળું નથી.

બાકી મહત્વના ગ્રંથોને સંગ્રહ કરી સ્ટોલ રાખવો જોઈએ
 તો જ શોભશે. પણ આપણે ત્યાં કાંઈને કાંઈ પડી નથી. આપણે
 ત્યાં સૌને એ આવડે છે કે કહે તેને ધન્ય છે. આપણામાં શક્તિ
 નથી. અને જો કાંઈ કરવું હોય તે બધું અર્થસાધ્ય છે. માત્ર
 શુદ્ધિ કે વાણીસાધ્ય નથી એટલે જો આ વિષે, પ્રવૃત્તિ કરનાર,
 આ વિચાર નહિ કરે તો કામ નહિ ચાલે.

બાકી હમણાં કેટલાક ધર્માત્માઓ એક વિચાર કરવા લાગ્યા
 છે કે આપણે પણ આવી શતાબ્દી ભગવાનની ૨૫૦૦, વર્ષ પૂર્ણ
 થાય, ત્યારે ઉજવવી જોઈએ પણ તેમને કલ્પના નથી, કે ત્યારે
 કેવો યુગ હશે? અને તે અંગેની તૈયારી કેવી જોઈશે. અંદર
 અંદર કલહમાં અને મેં-તેમાં પડેલા આપણે શું કરી શકીશું, તે
 કલ્પના જ તેમને નથી. વાઘના મોઢાં પહેરીને વાઘ બનવાની
 વૃત્તિથી જ, તેઓ જીવવા માગે છે. પણ તે બરાબર નથી. અસ્તુ.
 પરમાત્મા કરે કે તે અરસામાં કાંઈ યુગપુરુષ હાજર થઈ જાય.

આપણે તો ત્યારે હોવાની કલ્પના કરી જ શકતા નથી. છતાં હોઈશું તો જોઈને આનંદ મનાવીશું તો ખરા જ. આપ જે વિષે અત્યારે કરશો, તેમાં મારો સહકાર જ છે. સેવક યોગ્ય સેવા કરમાવશો. કૃપામાં ઉમેરો કરશો.

લિ. ચરણુરજ પુણ્યની ૧૦૦૮ વાર વંદના

૮

ગ્રી.જુવાડા
(સ્ટેશન ખારાધોડા)

‘ ઠું અહીં ’

પૂજ્ય મહારાજજીની પવિત્ર સેવામાં! સખદુમાન વંદના સ્વીકારશોજી. આપનો કૃપાપત્ર મળ્યો. આનંદ. અહીંથી પોષ સુદ ૭ ને દિવસે વિહાર કરી, શંખેશ્વર પોષ સુદ પુનમ આસપાસ પહેલિયા વિચાર છે. ત્યાં કેટલોક વખત રોકાઈ પછી રાધનપુર તરફ જવા લાવના છે. ત્યાં ગયા પછી જ્યાં જવાય ત્યાં ખરું. આ અમારો પ્રોગ્રામ છે. સુખોદિ વાણી પ્રકાશ નીચેના સરનામે મોકલવા ખ્યાલ રાખશોજી.

1. Prof. George B. Burch
C/o 43, Douglas Road
Belmont-78 Mass (U. S. A.)
2. Prof. Yeusho Kanakura Dean
Indian Seminar, Tohoku University
Sendat (Japan)

3. Prof. E. Fvanwalber With
XIX/II7 Sievaingar Stresse
16 Vienna (Austria)

અમેરિકાની કૉંગ્રેસ લાયબ્રેરી ઉપર તો મેં ઘણા વખત પહેલાં સુબોધ વાણી પ્રકાશ મોકલ્યો હતો. એમ પાકું યાદ છે. વોલ્ટર એચ માઉરર ઉપર અલગ મોકલવો હોય તો આપની ઇચ્છા. બધે સાદી બુકપોસ્ટથી મોકલી શકાશે. ઇચ્છા હોય તો કિમુશ ઉપર મોકલશો.

અગ્રેજી લાપાંતરવાળું અધ્યાત્મતત્ત્વલોક જો વધારે હોય તો ૧ તથા ૨ ઉપર મોકલશો. આ સાથે હિંદુનેરી કીતાગવાનો પત્ર મોકલું છું. એમાં પ્રારંભમાં જ આપનો નામોલ્લેખ છે.

દીનાકંદન મળ્યું હતું. યોગ્ય વ્યક્તિને આપ્યું હતું. આપ સુખશાતામાં હશો. કૃપાદષ્ટી રાખશોજી.

દ : જંબૂની વંદના.

Hidenori Kitagawa
12, Nagaika-cho, 3-Chome
Showa-ku,
Nagoya. Japan.
Dec. 24, 1958

Dear Rev. Muni Jambuvijayaji :

Thank you very much for your letters, proof-sheets and the two other pamphlets. Your friend Nyayavijayaji has also sent me

two of his works. He is a very inspiring poet, isn't he ?

I am sorry that I have not written to you for so long a time. I feel verry guilty of it. Since this summer I have been very busy because of so many reasons. But I Shall not write all those reasons here. One reason, however, is that I have been working on the translation (richly annotated Japaness translation according to the interpretation of Jinendra-buddhi, and with reference to the Nyayamukha) of the Pararthanumana-pariccheda of the Pramanasamuccaya. Of course, your proof-sheets helped me very much. The beginning part of the translation will soon be published (I finished the proofing late last evening), in which you will find my thankful acknowledgement of your kind gift of the proof-sheets. Perhaps I have to devote another one year or so to complete the translation (or at least the translation of the main part) of the Pararthanumana-pariccheda. I am very thankful to you for the fact that your re-translation into Sanskrit gave me a courage to continue my work Now the Pramanasamuccaya is getting to be easier to me.

As to the photographic publication of the whole tripitaka of the Peking edition, It is possible to get the copy of any particular sutras or works contained in it. If you write to me the list of the works you need, I will take care of you. If what you need is only a small portion of it, I am glad to send that part to you as a gift.

I received your kind message from proof. Ihara. Prof. Kanakura wrote to me that he also had received your letter through Prof. Ihara. Prof. Kanakura asked me to forward his best regard to you.

I sincerely wish you a very good new year.

Very truly yours,
Hidenori Kitagawa

१०

Dr. A. N. Upadhye

Rajaram Cottage-Kolhapur

Dt. 2-8-59

Respected Sir,

Please accept my ❀ नमोऽस्तु. I learn that you Holimen has written the following two books

१. भगवान महावीर अने मांसाहार
२. भगवान महावीरनु' औषधीग्रहण

I shall be thankfull to you if you can oblige me with these copies. Awaiting you Dharmalabha.

I am,

Yours obediently
A. N. Upadhye.

पत्रे।

११

५५ना२, ११-२-६५

श्री ङंसराब७,

पुस्तक मिली थी मुझे उसके विचार अच्छे लगे थे ।
धन्यवाद ।

विनोबांना जयभारत

१२

चातरा बिहार १३-९-६५

श्री केठारीजी ।

आपने भेजी हुई पुस्तके "उपदेश सरीता" और
भक्तिसुधा पृ. विनोबाजीके मिली हैं । धन्यवाद ।

बालविजयका प्रणाम

૨૦-૩-૬૬

૧૪ ગણેશવાડી પુના ૬

પ્રિય હંસરાજભાઈ

તમારો પત્ર તથા ચોપડીઓ મળી. તેથી તમારો પાઠ માનું છું. મંત્રણ સંદેશમાં 'કરેલો ઉપદેશ બહુ સારો છે.' જૈન ધર્મમાં ચાર અંગ કહેવાય છે. તેમાં પહેલું અંગ જ્ઞાન છે. આ વિષે મહારાજશ્રી ઉપદેશ આપતા રહે તો સારું. મહારાજશ્રીને મારી વંદના.

દેસાઈ વાલજી ગોવિંદજીના પ્રણામ

૧૪

૧૪ ગણેશવાડી પુના ૪

૧૪-૮-૬૬

પ્રિય હંસરાજભાઈ,

શ્રી રમણભાઈ સાથે તમે ચોપડી મોકલી, તે માટે તમારો પાઠ માનું છું. ચોપડીનાં અડધા પાના વાંચ્યા. ત્યાં બાકીનું વાંચવા ચોપડી મેં મારા મોઢા આગળ રાખી હતી. ત્યાંથી કોઈ ઉપાડી ગયું. એટલે પૂરી વાંચવાનું ન બન્યું. પણ મેં વાંચ્યું એટલા ભાગમાં મહારાજશ્રીનો ઉપદેશ સરસ છે. એટલે ન વાંચાયેલ ભાગમાં પણ સફુપદેશ હશે, તેમાં શંકા નથી. મહારાજશ્રીને મારી વંદના.

સિ. સેવક વાલજી દેસાઈ

વંદેવીરમ્ શ્રી ચારિત્રમ્

અમદાવાદ

૨૦૧૬ ભાદરવા સુદ ૫ ને શનિવાર

શાન્ત દાન્ત પરમ પૂજ્ય મુનિશ્રી ન્યાયવિજયજી મહારાજ

મ/૩૯

લિ. સેવકો દર્શન જ્ઞાનની ૧૦૦૮ વાર વંદના સ્વીકારશોજી.

વિ. અત્રે ભાદરવા સુદ ૪ સંવત્સરી પ્રતિક્રમણ કરી, ચોરાસીલાખ જીવયોનીને અમાવતા, આપ સૌને અમાવ્યા છે. તો અમશોજી. અહિં તપસ્યા, પૂજા, પ્રભાવનાદિ સારા પ્રમાણમાં થયેલ છે. આપશ્રીને કૃપાતુલ્ય સ્નેહપત્ર મળ્યો હતો. આપશ્રીની ૭૨મી જન્મ-સંવત્સરીની મંત્રણ કામના ઇચ્છીએ છીએ. સાહિત્યક્ષેત્રમાં વિ. સાક્ષર બનો, તેવી પૂરી જીયાસા સાથે અંતરના અભિનંદન.

આપના દેહમંદિરની શાતા ઇચ્છીએ છીએ. કોટાનકોટી વંદે.

મુનિશ્રી દર્શનવિજયજી ત્રીપુટી

અમદાવાદ.

Baroda Hotel, Baroda

Feb. 14, 1961

Dear Muniji :

I have waited to write until I could give information on some points that I thought

might interest you. I got manuscripts of VIII and IX pavans from Muni Punyavijayji in Ahmedabad I was in hopes that the manuscripts would correct the places where we were not satisfied with the text But I was disappointed. The manuscript is nearly always ends the printed editions. 9.4.34 has svaminocitam, like edition 9.4.92 has avrtam instead of anrtam : That doesn't seem to help much. Otherwise, it is just the same 9.3.255 even has the °vasu,° though there is no doubt that your errandation to camu is correct.

The day after I got back I had a letter from the Director of the USEFI in Delhi. She had seen Dr. Mehta, the Vice-Chancellor of the University and talked to him about the printing. He had told her that he would arrange things to my satisfaction. I saw him yesterday. He thought their new type would be here soon and, if so, he wanted to wait for it; but he assured me that if the University Press could not undertake the work from July, he would base an ontrade press do it. That he would talk to the Press Manager. So, for the present, I must wait and see.

I enjoyed my stay in Mancal so much

and am very grateful for the help you gave me. I have written to all my hats. Shri Nagindas Umedchand Gandhi came to see me yesterday. There was a young man with him who spoke English.

I have had a letter from the Animal home where I left my three dogs. Two of them are young and husky and I do not worry about them. But my best-beloved is very old and I am much afraid he will not live until I get back. He had been in the hospital for three weeks. They thought that he was in good condition now, but I think about him all the time.

My thumb is still not entirely healed, but is much better. The puppies that belong to the servants' quarter are too thin. Two of them are so much bigger and fatter than the other four that I am sure they take all the food. That is why I feed them separately and got my thumb bitten :

I had a very pleasant stay in Ahmedabad of two days and came home Thursday evening Mr. Shah, as usual, devoted his time to me.

Thank you again and please give my greetings to all my new friends in Mandal

Sincerely

HELEN M. JOHNSON

૨૯

સંસ્મરણો

ન્યાયવિશારદ, ન્યાયાચાર્ય સહમત પૂ મુનિશ્રી ન્યાયવિજ્ઞયજીને સને ૧૯૩૨ કે ૩૩ માં પાટણમાં રાજકવાડાના ઉપાશ્રવમાં હું પહેલીવાર મળ્યો હતો એવું સ્મરણ છે એમને વિશે વાંચ્યું હતું, સાંભળ્યું હતું, એમની વક્તવ્ય શક્તિ પંકાતિ જાણી હતી, એમના પુસ્તકો જોયા હતા પણ પ્રથમ દર્શન તે સમયે જ થયું. કોઈ મિત્ર મને એમની પાસે લઈ ગયા હતા. તે જ દિવસે અથવા તેના બીજા દિવસે પૂ. આત્મારામજી મહારાજની જયંતીની સભા હતી તેમાં તેઓશ્રીની સૂચનાથી બે શબ્દો હું બોલ્યો હતો. એ સમયથી જ એમના વ્યક્તિત્વની જાંડી જાપ મારા ઉપર પડી હતી. તેઓ ન્યાયાચાર્ય હતા પણ ધણા નૈયાયિકો વિશે બને છે તેમ તર્કકર્ષક નહોતા. ભાવાવેશ, નિખાલસતા. સરળતા અને જાંડી ગુરુલક્ષિ એ એમના વ્યક્તિત્વના પ્રધાન લક્ષણો હતા અને કોઈ પણ આગંતુક ઉપર એની અસર થતી.

*

*

*

પૂ. ન્યાયવિજ્ઞયજી મહારાજને પોતાના જીવનના ઉત્તરાર્ધના ધણી વર્ષ પાટણમાં ગાળ્યા હતાં. ઘણુંખરું મહાલક્ષ્મી માતાના પાડાના ઉપાશ્રયમાં તેમને નિવાસ રહેતો. પાટણ મારું વતન હોઈ વારવાર ત્યાં જવાનું થતું અને વેકેશનોમાં તો કેટલીકવાર મહિને, ઠોઢમહિને પણ ત્યાં રોકાતો. એ દિવસોમાં એમને અનેકવાર મળવાનું થતું. જ્યારે જાણ ત્યારે સત્સંઘ અને જ્ઞાનગોષ્ઠી ઉપરાંત એમની નવી રચનાઓનું પ્રકાશન પહેલાંનું વાચન થતું. પ્રકાશન વાતો આલે તો પણ એના કેન્દ્રમાં તો કંઈક વિદ્યાવિચાર જ રહેતો. તેઓ દરરોજ સાંજે ફરવા જતા. એ વખતે અનેક યુવાનો એમની સાથે હોય. હું પણ એમાં ઘણીવાર જોડાતો. મારા કામો-લેખો, પુસ્તકો વિગેરેનું ગુણદર્શન કરતાં તેઓ કદી યાકતા નહિ, એની અહીં નોંધ કરતાં કૃતચત્તાની લાગણી અનુભવું છું. એ ગુણદર્શનથી મને ખરેખર પ્રેરણા મળતી. મારા વિદ્યાગુરુ આત્મપ્રજ્ઞાકર સદ્ગત્ પુણ્યવિજ્ઞયજી મહારાજની જ્ઞાનસાધનાના તેઓ પરમ પ્રશંસક હતા. પુણ્યવિજ્ઞયજીના અભિવાદન નિમિત્તે પ્રગટ થયેલા 'જ્ઞાનાંજલિ' ગ્રંથના પ્રારંભમાં છપાયેલું તેઓશ્રીનું પુણ્ય-પ્રશસ્તિનું સંસ્કૃત કાવ્ય આ વાતની સાક્ષી પૂરે છે.

*

*

*

ન્યાયવિજ્ઞયજી મહારાજનું વતન માંડલ હતું. જીવનના છેલ્લા વર્ષો માંડલના સંઘની વિનંતિથી તેમણે માંડલમાં ગાળ્યા હતાં. સને ૧૯૬૩માં વિરમગામથી રાધનપુર જતાં તેમના દર્શન માટે હું માંડલ રોકાયો હતો અને તે વખતે એમના પ્રેમોદધીના મોજામાં ભીંજાયો હતો. ૧૯૬૬માં વિરમગામ કોલેજના વાર્ષિકોત્સવના અતિથિવિશેષ તરીકે મારે વિરમગામ જવાનું નક્કી થયું હતું. માર્ય માસની એક સવારે સૌરાષ્ટ્ર મેલમાં વિરમગામ ઉતર્યો ત્યારે પાટણના મારા પૂર્વ પરિચિત શ્રી નાનકચંદ મોત્તીચંદ શાહ વિરમગામ

સ્ટેશને મળ્યા. મને થયું કે કોઈ મહેમાનને લેવા આવ્યા હશે. પણ ખરેખર તો માંડલથી પૂ. ન્યાયવિજયજી મહારાજે એમને મને મળવા માટે તથા વિરમગામથી માંડલ આવવાનો કાર્યક્રમ નક્કી કરવા મોકલ્યા હતા. મહારાજશ્રીનું નિમંત્રણ મેં સાલાર સ્વીકાર્યું અને મને લેવા આવેલા વિરમગામ કોલેજના તે વખતના પ્રિન્સિપાલ ડો. શિવલાલ જેસલપુરાને તે માટેનો કાર્યક્રમ નક્કી કરવા સૂચવ્યું. થોડા કલાક પછી વિરમગામથી ઝિંજુવાડા જતાં અમે માંડલ મહારાજશ્રીના દર્શનાર્થે રોકાયા અને ઝિંજુવાડાથી વિરમગામ પાછા વળતાં માંડલમાં જ જમવાનું રાખ્યું. એ બંને વખતે એમની સાથે પૂર્વવત્ જાવાનિવત જ્ઞાનગોષ્ઠી થઈ અને નવાં રચાર્તા તેમના કેટલાંક સંસ્કૃત કાવ્યો વાંચ્યાં પણ કોને ખબર કે અમારી આ મુલાકાત છેલ્લી જ હશે!

*

*

*

પૂ. ન્યાયવિજયજી મહારાજ સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત ભાષાના ઉત્તમ કવિ, ગુજરાતીના વિશિષ્ટ લેખક, અંગ્રેજીના સારા જાણકાર અને પ્રભાવશાળી વક્તા હતા. સંસ્કૃત-પ્રાકૃત પદ્યમાં રચાયેલી ભક્તિ અને અધ્યાત્મ રસની એમની અનેક કૃતિઓ પ્રગટ થઈ છે. (એમના નિર્વાણના થોડા સમય પહેલાં જ પ્રગટ થયેલી કાવ્યરચના ‘કલ્યાણ ભારતી’ એ મારા બાળકોમાં પણ એક વિશિષ્ટ આકર્ષણ જમાવ્યું હતું, કેમકે મારા બે નાનાં બાળકોનું નામ કલ્યાણ અને ભારતી છે। આ નામસાગ્ય નિમિત્તે બાળકોને ભક્તિ અધ્યાત્મથી પ્રપૂર્ણ આ કાવ્યનું ભાષાન્તર પણ વાંચવાનું મળ્યું એ લાભ મોટો હતો. મહારાજશ્રીને પણ આ વાત મેં વિનોદમાં લખી હતી।) હેમચંદ્રાચાર્ય જૈનસલા, પાટણ, તરકથી પ્રગટ થયેલા ‘જૈનદર્શન’ વિશેના તેમના ગુજરાતી પુસ્તકની અનેક આવૃત્તિઓ થઈ છે. ‘જૈનદર્શન’નો પરિચય આપતું આવું સરળ અને લોકમોજ્ય પુસ્તક ખીલું મારા

જેવામાં આવ્યું નથી. કોઈપણ સલા, વ્યાખ્યાન કે પ્રવચનમાં જેઓએ મહારાજશ્રીને સાંભળ્યા છે તેઓ એમનું તર્કસંગત છતાં ભાવમય વક્તૃત્વ કદી ભૂલી શકશે નહિ.

તેઓ આદર્શ વિદ્વાન અને આદર્શ સાધુ હતા. કિશોરાસ્થામાં અને ઉછરતી યુવાનીમાં જેમના વ્યક્તિત્વ અને કૃતિત્વની જાંડી અસર મારા ઉપર થઈ છે તે મહાનુભાવોમાંના એક સદ્ગત પૂન્યાયવિજયજી મહારાજ હતા, એ વાતના સ્મરણથી ધન્યતા અનુભવું છું.

તેઓને આપણા શતશતઃ વંદના

ડો. ભોગીલાલ જી. સડેસરા

M.A. P.H.D.

નિયામક પ્રાચ્ય વિદ્યામંદિર

વડોદરા

૩૦

જ્ઞાનાંજલિ

સુમના મુનિપુંગવ સ્વ. શ્રી ન્યાયવિજયજી માટે બે શબ્દો લખવાનો અવસર મળ્યો છે, તે મારા અહોભાગ્ય છે.

પૂજ્યપાદ મુનિરાજશ્રી ન્યાયવિજયજી મહારાજ સાહેબે, જ્ઞાનાનંદ ગુણુનો વિકાસ ઘણા જાંચા પ્રકારે સાધ્યો હતો. માટે જ

બુદ્ધિજીવી પુરુષોને માટે તે મુનિરાજશ્રી માન્ય હતા ને અભિવં-
દનીય હતા.

મહારાજશ્રીનું પાયાંવ શરીર માંડલની ભૂમિમાં વિકસ્યું, અને
જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ બનારસની યશોવિજયજી જૈન પાઠશાળામાં પૂજ્યપાદ
માનવશીલપી યુગપ્રધાન સ્વ. જૈનાચાર્ય શ્રી વિજયધર્મસુરિશ્વરજી
મહારાજ સાહેબના પ્રસાદથી થયેલી. જ્ઞાનપિપાસુ આ ભવ્ય આત્માએ
દીક્ષીત થયા પછી, આત્મિકસાધના દ્વારા પોતાનું જીવન ઉચ્ચ
બનાવ્યું હતું.

ન્યાય કુસુમાંજલી, અધ્યાત્મ તત્વાલોક, અંથમણિ, જૈનધર્મના
હાર્દને સમાવે છે. કરીતવની દષ્ટિએ કાલીદાસ પંડિતનું સ્મરણ થશે,
અને આધ્યાત્મિક દષ્ટિએ, અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ અને ઉરિભદ્રસૂરિજીના
યોગબિંદુ તથા યોગદષ્ટિ સમુચ્ચય વિગેરે અંથોનું સ્મરણ થશે.
પ્રમાણ પરિભાષાની ટીકા પણ એક અદ્વિતીય અંથ ગણાશે. આ
ત્રણે અંથો તેમના આત્માને પ્રકાશીત કરવામાં સમર્થ છે જૈન
સમાજના પણ અહોભાગ્ય કે વીસમી સદીમાં આવેા અદ્વિતીય
સંયમધારી, સર્વથા નિરુપૃક વિદ્વાન સંત મેળવી શકી છે.

કોઈ, લોભ, હાસ્ય અને ભયના ત્યાગપૂર્વક જ તેઓ
સત્યધર્મી ને સત્યવાદી હતા. યજ્ઞોવાદ સમાદત્ય સર્વત્ર સત્યં
ઘોષયેત એજ એમના જીવનનો મુદ્દાલેખ હતો. કોઈ અંગત ભગત
નહિ. અંથ રાખવા કખટ નહિ. કોઈ પણ ભગતને ત્યાં ત્રાંબાનો
એક પણ પૈસો નહિ અને સંયમધર્મના પૂર્ણ સાધક. માટે જ
તેમની જ્ઞાનમસ્તી અપૂર્વ હતી. એમના ચરણોમાં બે ઘડી પણ
બેસવાને ક્વચર મળ્યો છે. તેમણે જ્ઞાનગંગામાં ડૂબકી મારીને
કાઈક પણ મેળવ્યું છે. તેમની પાસે ન મળે કોઈની નિંદા, ન
કુથલી, ન ખોટી ચર્ચા, ન શુરુડમવાદ, ન મોટાઈ. તેઓ હંમેશા

વિનમ્ર રહ્યા છે.

ખીજ સમુદાયના, માન્ય ગણ્યતા મુનિવરો પશ્ચ પૂજ્ય મુનિરાજ પાસે સ્વાદ્વાદનું અમૃત મેળવવા લાગ્યશાળી બન્યા છે.

માંડલ ભૂમિના ગૃહસ્થોને કોટિકોટિ ધન્યવાદ છે કે એ મહા-પુરૂષને ઝોળખી શક્યા, જ્ઞાત્રવી શક્યા, પચાવી શક્યા, અને છેલ્લા શ્વાસ સુધી સાચવી શક્યા. એ મહાપુરૂષના ચરણમાં લાવવંદન જ કરવાનો હું અધિકારી બનું એ જ અભ્યર્ચના.

મારા એ પ્રાણપ્રિય ગુરુદેવના ચરણમાં હું છેવટે ન રહી શક્યો તેનું મને ભારે દુઃખ છે.

પન્યાસ શ્રી પૂર્ણાનંદવિજયજી મહારાજ (કુમાર શ્રમણ)
નમિનાથ ઉપાશ્રય પાયધુની.

૩૧

શ્રદ્ધાંજલિ

પરમપૂજ્ય ન્યાયવિશારદ, ન્યાયતીર્થ, શ્રી ન્યાયવિજયજી મહારાજ તેમના ગુરુદેવ આચાર્યશ્રી વિજયધર્મસુરિજી મહારાજના ક્રાન્તિકારી વિચારને અનુમોદના આપતા હતા. વડેદરામાં શ્રી જૈન યુવકમંડળની સ્થાપના કરી, યુવકવર્ગને ધર્મને માર્ગે જોડ્યો હતો. સંઘમાં સંપ અને એકચતા માટે પ્રયાસો કર્યા હતા. જૈન બેન્ડની પ્રવૃત્તિ શરૂ કરાવી હતી. યુવાનો બહાદુર થાય એ દષ્ટીએ વ્યાયામની

પ્રવૃત્તિ શરૂ કરાવી હતી. પર્યુષણ પર્વમાં મહાવીર જન્મ વાચનના દિવસે શ્રીકૃષ્ણ વધેરવાની પ્રથા અંધ કરાવી હતી. વળી પાશ્ચાત્માં ભગવંતની સ્થાપના તરીકે શ્રીકૃષ્ણ મુકાતું હતું તેને બદલે પ્રભુ મહાવીરની ચાંદીની મૂર્તિ પાશ્ચાત્માં પધરાવવાની પ્રથા શરૂ કરી હતી. ને તે બાજુ સુધી ચાલુ જ છે. ખાલદીક્ષાનો ભારે વિરોધ કર્યો હતો અને વડોદરા રાજ્યે કાયદો પણ કર્યો હતો. તેઓ સમયગ્રહ હતા અને નિશ્ચય તથા વ્યવહાર અને સાચીને ખોલી શકતા હતા. અનેક અગ્રાની જીવેને ધર્મમાર્ગે વાળ્યા હતા. તેમણે જૈનસમાજને એવા અંધરતો બાપ્યા છે જે તેમની અદ્વિતીય વિદ્વાતાની અંખી કરાવે છે. મુ'બઈના ચાતુર્માસમાં અનેક સમાજ-કલ્યાણનો કાર્યો થયાં, અને રાષ્ટ્રપ્રેમની જે અહક વર્ષાવી તે બાજુ પણ તેઓશ્રીના તેવા કાન્તિકારી વિચારો હતા તેની સાક્ષી પૂરે છે.

શાન્તિચંદ્ર લગુભાઈ ઝવેરી, વડોદરા

૩૨

મધુરાં સ્મરણે।

જ્ઞાનરસમાં નિમગ્ન રહેનારા સરલ પૂ. ન્યાયવિજયજી મહારાજના ગુણો અને વિદ્વાતાથી આકર્ષાઈ એમના જ્ઞાનનો લાલ લેવા અમે જે વરસ માંડલ રહ્યા. નિત્ય સ્વાધ્યાય નિયમિત ચાલતો ત્યારે મહારાજશ્રી ખીમારી-વૃદ્ધાવસ્થા બધું ભૂલી જઈ એવા લીન થઈ જતા કે સ્વાધ્યાય રસની એ મોજ માણેલી તે યાદ કરતાં જ્ઞાન-ઉર્મિ જગી જાય છે. પૂજ્યશ્રીની ગુણાનુરાગવૃત્તિ, સેવાપરાયણ

જીવન, નિર્લયતા, સરળતા, જ્ઞાનની મસ્તી, અદ્ભુત વિદ્યા અને પ્રતિભાશાળી વ્યક્તિત્વથી આકર્ષાઈ સંતો, મહંતો, વિદ્વાનો આવતા અને જ્ઞાનગોષ્ઠિનો લાલ લઈ જતા. રામાયણના પ્રચારક સ્વામી કૃષ્ણાનંદ સરસ્વતી મોરોશ્યસથી માંડેલ પધાર્થી હતા.

પૂજ્યશ્રીની વિદ્યા અને વિનમ્રતા જોઈ તેઓ દિવંત થઈ ગયેલા. તેમની સર્વધર્મ સમલાવની ભાવના અને જ્ઞાનની મસ્તીથી તેઓ ખૂબ જ પ્રભાવિત થયા હતા. ઋષિકેશ આશ્રમના પ્રમુખશ્રી ચિદાનંદ સરસ્વતી જ્યારે જ્યારે વીરનગર પધારતા ત્યારે પૂજ્યશ્રીને મળવાનો અવસર ચૂકતા નહિ. લોકસેવક પૂ. રવિશંકરદાદા અવારનવાર આવતા. અમે બે શિબિરો માંડેલમાં યોજી ત્યારે શ્રી વિમળાબહેન ઠાકર, શ્રી પુષ્પાબહેન મહેતા, શ્રી સુનંદા ઠોરારા, શ્રી ઈન્દુમતીબહેન શેઠ, શ્રી કાન્તાબહેન ગોલ્લીઆ, શ્રી તારાબહેન ત્રીવેદી વગેરે પૂજ્યશ્રીની જ્ઞાનચંગાનો રસસ્વાદ લેવા આવતા હતા. અમે જૈનદર્શનના વર્ગો શરૂ કર્યા તેમાં પૂજ્યશ્રી રસપ્રદ વિવેચનાથી જૈન-જૈનેતરોને મુગ્ધ કરતા હતા. તેમના હૃદયના ભાવો ઝીલવા અને તેમના જ્ઞાનખજાનોને મેળવવા સૌ ઝંખતા હતા.

કલ્યાણભારતી, ઉપદેશ સરિતા અને જીવનનું ઉર્વીકરણ તેમના મહાન અંધરનો છે. અમારી ભાવના આ ઉર્વીકરણ અંચ છપાવવાની થઈ. તે અમારા સંસારી બાઈશ્રી હરિલાઈએ છપાવી. તેમાં પૂ. ગીરધરલાલ શેઠ અને પૂ. કસ્તુરબાની જીવનસૂઝા આપી. તેમાં પૂજ્યશ્રીની જીવનસૌરભ આપવાની અમારી ભાવનાને અમારા તરફની મમતાથી નકારી શક્યા નહિ પણ તેઓ જ્ઞાનવારિધિ હોવા છતાં સમતાના સમુદ્ર અને વિનમ્ર મુનિરત્ન હતા. આ મધુર સ્મરણો અમને પ્રેરણાના પિયૂષ પાઈ જાય છે.

સદ્ગુણાશ્રી કિર્તિલતાશ્રી
સાવરકુંડલા, ગીતાંજલિ

From : Y. V. Dewasker
 B. A. etc.
 " Sarvodaya "
 Baranpura
 BARODA
 D. 23-6-60

Dear Respected Nyayavijayji,

I acknowledge with obligations the receipt of one copy of ' कल्याणमार्गमीमांसा ' sent through श्री कोठारी of Baroda.

The work is full of priceless advice and sound and highest philosophy of Truth. The last lines (श्लो. २६) " भवत ! सुखहेतो सुचरितः । and तज्ज्योतिर्मयधाम-दिव्यपदवी धीरः समी तस्ववेत् (अपत्ता) " (श्लो. ३२) well sum up the mistorious composition and are marvellous. When I finished reading. I liked to not down as follows :—

" कल्याणमार्गमीमांसा " । सा मां चोन्मार्गगामिनम् ।
 सद्यः सन्मार्गदर्शी वै । घोषिता " मुनिपुंगवैः " ।

भवत्कृपाप्रसादाभिलाषी,
 या. वि. देवासकर

“ सुघन्या भवतां जनिः ”

श्रीन्यायविजयाख्या ये विजयश्रेणिख्यातयः ।
 वर्धापनदिने दिष्टया वर्धन्ते ते शुभायुषा ॥ १ ॥
 दत्तः “ पवित्रसंदेशः ” दीपावलि सुपर्वणि ।
 लोकोपकारकैर्येस्ते धन्या वै सुतरां भुवि ॥ २ ॥
 महावीरचरित्रं वो विश्वघात्सल्य प्रेरकम् ।
 प्रेरकं विश्वशक्तिश्च भूतं लोकोपकारकम् ॥ ३ ॥
 “ आर्तनादे मनुष्याणां स्वार्तिनाशाय सर्वथा ।
 भवतामार्तनादस्तु लोकार्तिलयकारकः ॥ ४ ॥
 मुनिवर्या महाभागा भवत्कल्याण भावना ।
 सन्मार्गदर्शिका सास्ति सुखदाभयदा सदा ॥ ५ ॥
 कल्याणमार्गमीमांसा त्वहीनाक्रन्दनं तथा ।
 भक्तगीतं तथान्यानि भवन्ति भवदीपकाः ॥ ६ ॥

*

*

*

कार्तिके हि शुभे मासे तृतीयायां तिथौ तथा ।
 अभिनन्दनमर्हन्ति भवन्तः सौम्यवासरे ॥ ७ ॥
 श्रीन्यायविजयाख्या भो भवाब्धिभय भंजकाः ।
 भवे विभभवयुक्तानां सुघन्या भवतां जनिः ॥ ८ ॥

—: इति मंगलाष्टकम् :—

घिनन्नः—या. वि. देवासकर ।

૩૩

પૂજ્યશ્રીની પ્રેરણાપ્રસાદી

હે ભગવાન ! તારી કૃપાથી સતત કથ્યાણુ વિહારી બનું.

સદા ગુણોની મુડી વધારવા પુરુષાર્થા બનો.

ધર્મનો સાર ઠરી અવરને ડાર, એ છે ધર્મ તણો સાર.

જીવનનું સૌથી મોટું ધન અને મોટું સુખ પ્રસન્નતા છે.

સમજી માણસ હમેશાં મિષ્ટ અને વિનયપૂર્ણ વચનોથી સામાના હૃદયને જીતી જાય છે અને પ્રેમ સંપાદન કરે છે.

કથ્યાણુમય જીવનની કળા સદ્વર્તન, સદાચરણ, સંયમ, સભ્યતા, દયા, પ્રેમ, સત્ય, વિવેક, સેવા, તથા પરોપકાર છે.

સાધે તે સાધુ, સાધક સદા સંતોષી, સાવધાન, સતત જાગૃત સેવામૂર્તિ. પ્રતિકૂળ પરિસ્થિતિમાં પણ પ્રસન્નતાથી રહે એ જ સાચો વીર.

સ્વલક્ષ્યને સતત સ્મરણુમાં રાખે તે સંત, જેના જીવનમાં શીતળતા, પવિત્રતા, મધુરતા હોય તે સાચો સંત.

વિશ્વપ્રેમ એજ સાધુતાનો પ્રકાશ.

પૂર્ણ વીતરાગી, પૂર્ણ નિરાગી વૈરાગ્ય તેટલું આરોગ્ય, શુદ્ધિ તેવી બુદ્ધિ.

સંત્રાહક સદ્ગુણાશ્રી

૩૪ વડોદરા ચાતુર્માસના ચાદગાર પ્રસંગો

ગુર્જરનરેશ સયાજીરાવ ગાયકવાડ મહારાજને પોતાની વિદ્વતા અને પ્રતિભાથી પ્રભાવિત કર્યા હતા.

બાળદીક્ષા નિયમન માટે ભારે ઝુંબેશ જાગી હતી. ધારાસભામાં એ માટે બિલ સુકાયું. પ્રજામત માગવામાં આવ્યો. આ વિચ્છેદન ધર્મસૂરિ તથા આ. વલ્લભસૂરિના સમુદાય સિવાય લગભગ બધાનો વિરોધ હતો. વિરોધીઓ તરફથી હલકી ભાષામાં પત્રિકાઓ નીકળી. આપણા મુનિશ્રીએ કદી સંયમ ગુમાવ્યો નહિ. તેમણે ચર્ચા માટે પડકાર આપ્યો પણ કોઈ હિમ્મત કરી શક્યું નહિ.

શ્રી જીને શ્વે. કોન્કર-સ તથા શ્રી જીને યુવકમંડળે આ બિલના સમર્થનમાં ઠરાવ કર્યો. પં. સુખલાલજી, શ્રી જીનવિચ્છેદનજી, શ્રી મહાસુખભાઈ, કવિ પાદરાકરના પિતા શ્રી મોહનભાઈ વકીલ, શ્રી ઉમાભાઈ ઝવેરી, શ્રી મુળચંદ આશારામ વૈરાટી, શ્રી વાડીલાલ મગનલાલ વૈદ્ય, શ્રી નાથાભાઈ પુંજભાઈ વગેરેએ બિલના સમર્થનમાં જીભાનીઓ આપી હતી.

વિરોધમાં શ્રી ચીમનલાલ કડીયા તથા શ્રી સુરચંદ પુરષોત્તમ બદામી હતા.

ઘણા ગ્રામો પાટણ, આણંદ, રાધનપુર, બોટાદ, ભાવનગર, અંભાત, કલકતા વગેરેએ આ બિલને ટેકો આપ્યો હતો.

ભાવનગરના શ્રી સંઘે ધર્મનિષ્ઠ શ્રી કુંવરજીભાઈની અધ્યક્ષતામાં

લાવનગરમાં બાળદીક્ષા કોઈએ આપવી નહિ એવા ઠરાવ કર્યો હતો.

આત્માનંદ જૈન સભા લાહોરે પણ બિલને ટેકા આપતો ઠરાવ કર્યો હતો.

આ બિલ છેવટે પસાર થયું હતું. આજ દિન પર્યંત વડોદરા રાજ્યમાં બાળદીક્ષા અપાઈ નથી.

ખાદી પ્રચાર :-

આ સમયે સ્વદેશી અને ખાદીનું આંદોલન પૂરજોશમાં ચાલતું હતું. શ્રી મણીલાલ કોઠારી પણ જૈનોમાં તેનો પ્રચાર કરતા હતા. પૂજ્યશ્રીએ પણ પોતાની મર્યાદામાં રહી તેને ટેકા આપ્યો હતો. વડોદરામાં તેમની નિશ્ચામાં પાઠશાળાના બાળક-બાલિકાઓને ખાદીની પ્રભાવના કરી હતી. તે સમયમાં જૈન સમાજમાં ખાદીના વસ્ત્રોની પ્રભાવના કરનાર જૈન સાધુ-સમુદાયમાં પૂજ્યશ્રી જેવી રાષ્ટ્રપ્રેમી વિભૂતિ લગભગ કોઈ નહોતી.

મારા માતૃશ્રી સુંદરબહેન સૌલાગ્યચંદ કોઠારીને મહાવીર જ્યંતી પ્રસંગે યોગ્યતેલ વક્તૃત્વ હરિશ્ચંદમાં પ્રથમ પારિતોષિક ખાદી સ્વરૂપે મળ્યું હતું. ધાર્મિક ઉપકરણો પણ ખાદીના કરવા તેઓશ્રી પ્રચાર કરતા હતા. તેઓશ્રીએ પ્રેરણા કરીને કરાવેલ ખાદીના પુઠીયા તથા ચંદરવા અને સ્થાપનાજી નીચે મૂકવામાં આવતું આસન વગેરે વડોદરામાં આત્માનંદ જૈન ઉપાચાર્ય-ધડીયાળી પોળમાં વિદ્યમાન છે. વૃદ્ધ પુરુષો આ જોઈજોઈને તેમની સ્મૃતિને યાદ કરે છે.

સવર્ણ હરિજન સમૂહોજન દેશની આઝાદી તથા સ્વદેશીના આંદોલન સાથે પૂ. ગાંધીજીએ અસ્પૃશ્યતા નિવારણનું કાર્ય પણ શરૂ કર્યું હતું. સમાજના કચડાયેલા એવા અછૂતો પ્રત્યે પૂજ્યશ્રી જેવા માનવતા પ્રેમીના હૃદયમાં ડૂણો ભાવ જાગે તે સ્વભાવિક છે

પૂજ્યશ્રીની પ્રેરણાથી અહીંના તે સમયના જેન આગેવાન શ્રી લીલાભાઈ ઝવેરી કે જેમને ત્યાં પૂજ્યશ્રીનું ચાતુર્માસ પરિવર્તન કરાયું હતું તેમની આગેવાની નીચે યુવક સંઘના સભ્યો તેમજ ખીજાઓ નગરશેઠ હરિભક્ત કુટુંબના શ્રી મણીલાઈ તેમજ ખીજા ભાઈઓએ સરસિયા તળાવ ઉપર આવેલ હરિજનવાસમાં સમૂહ-ભોજનનો કાર્યક્રમ રાખ્યો હતો તેમાં સહુએ આનંદપૂર્વક ભાગ લીધો હતો. ભગવાન મહાવીરના સર્વજીવ સમભાવની ભાવના આ રીતે પૂજ્યશ્રીની પ્રેરણાથી મૂર્ત ઘઈ હતી.

૩૫ પૂ. આચાર્યશ્રી ધર્મ- સૂરિણની પ્રતિકૃતિ

વડોદરાના પૂજ્યશ્રીના ચાતુર્માસ દરમ્યાન તેમના ગુરુદેવ શાસ્ત્રવિશારદ જેનાચાર્ય શ્રીમદ્ વિજયધર્મસૂરીશ્વરજી મહારાજની હખી શ્રી નાથાલાલભાઈ નાનશા પટવા તરફથી બનાવરાવવામાં આવી હતી અને તેણે ઉદ્ઘાટન કરવામાં આવ્યું હતું અને તે હખી સંઘના દર્શનાર્થે શ્રી આત્માનંદ જેન ઉપાબધને બેટ આપવામાં આવી હતી જે આજે પણ ઉપાત્રયમાં શોભી રહી છે.

ભક્તમંડળ :-

પૂજ્યશ્રીનું ભક્તમંડળ પણ મોટું હતું. કેટલાક મહાતુલાવો તે આજે હાલ નથી. શ્રી વાડીલાઈ વૈદ્ય તથા તેમના પુસ્તક

‘દીનાકંદનમ્’ જેને અનુવાદ અંગ્રેજીમાં શ્રી ડાહ્યાભાઈ મનલાલ પરીખે કર્યો હતો તે બંને આજે હયાત છે. શ્રી મણીભાઈ હરિ-ભક્તિ પણ છે. સ્વ. શ્રી નાગકુમાર મહાતી, અવેરી કુટુંબના ઉમાભાઈ, શ્રી રાજબાણુ તથા શ્રી ઉત્તમચંદ નગીનચંદ અવેરી, કોઠારી દારકાદાસ જમનાદાસ, ઓરીયન્ટલ ઈન્સ્ટીટ્યુટના વડા ડો. બિનયતોષ ભટ્ટાચાર્ય કે જેમણે પૂજ્યશ્રીની ‘વિરવિષ્ણુતિ’ના પૂર્વાર્ધને અંગ્રેજી અનુવાદ કર્યો હતો તે તેમજ અમેરિકન વિદુષી ડો. જેન્સન પણ વારંવાર તેઓએ અનુવાદ કરેલ.

‘ત્રિપઠીશલાકા’ કે જેને ગાયકવાડ ઓરીયન્ટલ ઈન્સ્ટીટ્યુટ લગભગ ૮ ભાગોમાં પ્રકાશિત કરેલ છે. તેઓ પૂજ્યશ્રી પાસે શાસ્ત્રીય ખુલાસા મેળવવા આવતા અને તેઓ માંડલ પણ ગ્રયેલા. શ્રી જમનાદાસ કાલીદાસ અવેરી, સ્વ. ચંદુલાલ કેશવલાલ સરેયા, સ્વ. જીવજીલાલ કિશોરભાઈ વગેરે પૂજ્યશ્રીના ભક્તમંડળમાં હતા અને પૂજ્યશ્રી બધાને પોતાના જ્ઞાનવારિનું સિંચન કરી પ્રેરણાના પિયૂષ પાતા હતા.

આજે પણ વડોદરાના આખલવૃદ્ધ પૂજ્યશ્રીની વિહતા, રાષ્ટ્રપ્રેમ અને કાન્તિધારી વિચારોને યાદ કરે છે. એ મધુર મધુર સ્મરણો ભૂલ્યા ભૂલાતા નથી.

સ્નેહાંકિત હંસરાજ

૩૬

પ્રેરક ઉદ્યોધનો

ત્યાગમાર્ગ સર્વોત્તમ છે એમાં તો કોઈ અન્ય ઈર્શનીનો પણ મતભેદ ન હોય. જૈનધર્મના સાધુઓને ત્યાગ દુનિયામાં ઉચ્ચ-પરમોચ્ચ મનાયો છે. પણ એ જેટલો મહાન છે, તેટલો જ દુષ્કર પણ છે. એ ભૂલી જવું ન જોઈએ. તે એવું કોઈ રમકડું નથી કે ચપ ઈઈને બાળકના હાથમાં, કે જેના તેના હાથમાં આપી દેવાય. એ મહાન રસાયણ છે. નાલાયક હાથમાં જાય, તો તેના ડૂચા કાઠી નાખે અને ધરતી ભેગો કરી નાખે. બહુ વિચાર કરીને તેનો પ્રયોગ કરવાનો છે. હવે તેના અધિકારી થોડા નીકળે તેની હરકત નહિ પણ નખળાના હાથમાં જઈને, તેની કજોતી ન થાય તે જોવાનું છે ને તે ધ્યાન રાખવાનું છે. કોઈ ધર્મ ન પામે તેની હરકત નહિ, પણ ધર્મના ભવાડા થાય, તેમજ કોઈ અધર્મ ન પામે, ધર્મની હાંસી ન થાય, એનો ખ્યાલ અવશ્ય રાખવો જોઈએ!

આજના જમાનામાં કાચી હિંમરના છોકરાઓને, સમજાવી-પટાવી દીક્ષા આપવી ન જોઈએ, તેના પરિણામે સારા બાવતા નથી એ સૌ કોઈ જાણે છે. કેટલાય બાલદીક્ષીતો ત્યાગમાર્ગની કપરી કસોટી સહન કરી શકતા નથી અને કોઈ કોઈ તો થોડા વેખતમાં, અથવા તો બે પાંચ વર્ષમાં નાસી જાય છે. અરે આપણે જોયું છે કે વધારે દીક્ષા પર્યાયવાળા પણ નાસી મયા છે. જૈન-ધર્મની દીક્ષા ખાંડાની ધાર છે અને આજે તે કેટલાક સાધુઓમાં શીથિલતા વધતી ચાલી છે. આચાર્ય ભગવંતોએ આ બધાને

વિચાર કરીને, બાલદીક્ષા હરમીઝ હરમીઝ ન આપવી જોઈએ. આને તો બાલદીક્ષાને અહીં આપણા સાધુ-મહાત્માઓએ હિંસકોને દીક્ષા આપવી જોઈએ. માંસલક્ષીઓને ફલાહાર અને શાકાહારની દીક્ષા આપવી જોઈએ.

દુરાચારીઓને સદાચારી, જૈનેતરોને જૈનધર્મની અને આજના જમાનામાં કેટલાય કુટુંબોમાં જુવાનો અવજે માર્ગે ચડીને ઈરાની હોટલોમાં જતા શીખ્યા છે તે અટકાવવાનો પ્રયાસ કરવો જોઈએ. માત્ર ઉપાશ્રયની ચાર દિવાલોમાં શ્રદ્ધાળુ ભાઈ-બહેનોને ઉપદેશાત્મક વ્યાખ્યાનો આપીને સંતોષ માનશે ન જોઈએ જૈન-શાસનનો સુધોપનાદ ધરધરમાં જૈનધર્મના અજવાળા પાથરવાનો છે. એમાં જૈનધર્મની જ્યોત ઝળકી રહી છે. શાસનસેવાનો એ મહાન માર્ગ છે. વિચાર તો કરો. નવનવા મંદિરો, ઉપધાનો અને શાંતિસ્નાત્ર આદિથી ભલે ધર્મ-પ્રભાવના થતી હોય, પણ જૈન-સમાજનો મધ્યમવર્ગ 'રહેંસાઈ' રહ્યો છે, તેને રોજી રોટી આપીને, ધર્મના માર્ગે વાળવાનો પ્રયત્ન થાય તો જૈનસમાજ શક્તિશાળી બને.

આપણા સાધુ-સાધ્વીઓએ તો પંજબ, બંગાળ, ઉત્તર-હિન્દુસ્તાન, મદ્રાસ આદિના પ્રદેશોમાં જઈને અહિંસા ધર્મનો પ્રચાર કરવો જોઈએ. ત્યાંના વિદ્વાનોના માથા ધુણાવવા જોઈએ. ત્યાંની જનતા પર, તમારા ચારિત્રનો રસ રેડો. એ રીતે જૈનેતર જગતમાં જૈન ભાવનાનું ઉદ્ધોતન કરો. આર્ય-સમાજો અને ખ્રિસ્તીઓ આને કેટલું અપરજસ્ત કામ કરી રહ્યા છે. માત્ર ગુજરાતની ભૂમિનો મોઢો છોડીને ગામેગામ, શહેરેશહેર, જૈનધર્મની જ્યોત જમાવો, તો જૈનશાસનનો અવજ્યકાર થઈ રહે.

૩૭

જ્વલન-દર્શન

જ્વલંત ક્રાંતિકાર :-

આપણા ચરિત્ર નાયક પૂ. શ્રી ન્યાયવિજયજી જ્વલંત ક્રાંતિકાર હતા. વડોદરામાં બ્રાહ્મદીક્ષાના પ્રશ્નમાં વાતાવરણ ખૂબ ઉગ્ર હોવા છતાં તેમણે કુનેહ અને શાંતિથી કામ લીધું અને તેમાં સફળ થયા.

નિસ્પૃહી મહાત્મા :-

તેઓ તો શ્રી જ્ઞાનંદનજી જેવા નિસ્પૃહી હતા. કોઈની પણ ખુશામત દેવાની ટેવ તેમને નહોતી. જ્ઞાનચિંતનમાં જ મસ્ત રહેતા. એક દિવસ વિહારનો સમય હતો તેણે એક શેઠે તેમની સારી એવી ભક્તિ કરી હતી. તે મોડા પડ્યા, મોટર લઈને ખીજા ગામને ગયે મળ્યા. તેમણે પોતાની રાહ ન જોવા મહારાજશ્રીને ઇપક્કા આપ્યો, મુનિજી તો પોતાના સમભાવમાં મસ્ત હતા. એક શબ્દ બોલ્યા વિના માંત્રલિંગ સંભળાવી ધર્મમાં જાગૃત રહેવાનો બોધ આપી તરત જ ચાલી નીકળ્યા. શેઠજી મુનિશ્રીની નિસ્પૃહતા જોઈ ચકિત થઈ ગયા.

અયાચક વૃત્તિ :-

ગામેગામ પધારી પોતાની લાક્ષણિક શૈલીમાં ધર્મબોધ આપતા. હજારો ભક્તોના વંદન ગ્રીહવા પામ્યા હતા. પણ પોતાને માટે કોઈને પાઈનો પણ ખર્ચ ન કરાવવો એવી અયાચકવૃત્તિ હતી. તેમની સાથે રહેલ ભાઈ કુલચંદ અમથાલાઈ ભાવચારનો દોઢ

વર્ષને પચાસ ચડી ગયો હતો. પચાસ માસિક રૂ. ૬ હતો. ગ્રામે-
ગ્રામના સંઘ પાસે બબ્બે રૂપિયા માગ્યા હોત તો પણ આ રકમ
મળી જત, પણ અયાચકવ્રત્તિના કારણે માગવાની પ્રકૃતિ જ નહોતી.
કોઈ ભક્ત પૂછે તો પણ સંકોચભાવે કહેતા.

વૈષ્ણવોની ભક્તિ :-

સંવત ૧૯૬૪માં જામનગરનું ચાતુર્માસ પૂરું કરી ૧૯૬૫માં
માત્રોજ ચાતુર્માસ કરી ઉપરાઉપરી ત્રણ ચાતુર્માસ એકલા જામ-
ખંભાળીયામાં જ ગાળ્યા. અહીં જેનોના ખાસ ઘર નહોતા.
વૈષ્ણવસમાજ જ મોટો હતો. પણ જેમને સમ્યગ્દષ્ટિ પ્રાપ્ત થઈ
હોય છે તેને સર્વ ધર્મો અને શાસ્ત્રો સમ્યગ્રૂપે જ પરિણમે છે.
મુનિશ્રીની આવી નિર્મળ દષ્ટિ અને સર્વધર્મ સમભાવભરી બુદ્ધિને
કારણે વૈષ્ણવસમાજ તેમના તરફ આકર્ષાયો હતો અને એ લોકોએ
જ એમની ખૂબ સેવાભક્તિ કરી ઉપરાઉપરી ત્રણ ચાતુર્માસ
કરાવ્યા.

મહાન ગ્રંથકાર અને મહાકવિ :-

વિ. સં. ૧૯૭૩માં એમનામાં જે જ્ઞાનસૂર્યને ગ્રંથકાર વહેવો
શરૂ થયો તે ઉત્તરોત્તર વિકસતો ગયો. જેના પરિણામે તેમણે
સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, કાવ્ય, સાહિત્ય ઉપરાંત હિન્દી, ગુજરાતી તથા
અંગ્રેજીમાં આજ સુધીમાં ૫૭ જેટલા ગ્રંથો આપ્યા છે. અંગ્રેજી
ઉપર પણ પ્રભુત્વ મેળવ્યું હતું. શ્રી વિનોબાજી ઉપરાંત સંસ્કૃતના
અનેક પંડિતોએ એમની કાવ્યપ્રતિભાની મુક્ત કંઠે પ્રશંસા કરી
છે. તેમની કવિત્વશક્તિ એટલી શીઘ્ર હતી કે વાત કરતાં કરતાં
પણ કાવ્યો બનાવી શકતા. શ્રી કૃતેહચંદ બેલાણી ધણીવાર કહેતા કે
યશોવિજયજી ઉપાધ્યાય પછી આવી સંસ્કૃતનો મહાકવિ બીજો
થયો નથી.

વ્યુત્પત્તિ-સંશોધક :-

સંસ્કૃતમાં સાહિત્ય, કાવ્ય, કોષ, ઉપરાંત વ્યાકરણના પણ એ જિંડા જ્યાસી હતા. સ્વતંત્ર દૃષ્ટા પણ હતા. જ્ઞાનપ્રભાવે પ્રમાણભૂત મનાતા 'આપ્ટે સંસ્કૃત કોષ'માંથી તેમજ 'નેડણી-કોશ'માંથી પણ ક્ષતિદોષ ખતાવતા હતા. તેઓ પોતાના લખાણમાં એકાદ હ્રસ્વ-દીર્ઘ કે કાનામાત્રાની ભૂલ પણ ખરદાસ્ત કરી શકતા નહિ.

ભાષા પ્રભુત્વ :-

એમની ભાષા સરલ-મધુર અને પ્રાસાદિક હોવા છતાં એમના શબ્દોમાં એક પ્રકારનો જ્ઞેશ રહેતો. તેજસ્વી શબ્દો એમની જીભે રમતા અને હૃદયના ઉચ્ચભાવો વ્યક્ત કરતા અને દિલને સ્પર્શ કરતા, જે નવનવા તેજસ્વી શબ્દસમૂહોથી વિદ્વાનો મુગ્ધ બની જતા.

ગુજરાતના મહાન વૈદરાજ શ્રી નરભેરામ જાદવજી તો એમની ભાષા અને તેજસ્વી શબ્દોથી એટલા બધા આકર્ષાયા હતા કે તેમણે તેમના બધા પુસ્તકોને આસ્વાદ લીધો હતો.

સાગર જેવી ઉદારતા :-

આવું જિંડું જ્ઞાન અને અગ્રાધ પાંડિત્ય હોવા સાથે એ ઉદાર મનના મહાત્મા હતા. મુનિશ્રી કરતાં કેટલાક વિદ્યેષ વિદ્વાન હશે, કેટલાક તપ-ચારિત્ર્યમાં શ્રેષ્ઠ ગણાતા હશે પણ સર્વધર્મ સમભાવ-ભરી જે વ્યાપક અને ઉદાર-ઉદ્દાત દષ્ટિ મુનિશ્રીમાં હતી એવી દષ્ટિ ભાગ્યે જ કોઈ અન્ય મુનિમાં જોવા મળશે. આને લીધે જેનેતર પાંડિતો પણ એમના તરફ વિદ્યેષ આકર્ષાતા રહેતા. અનેકાંત-વાદના એ ખરેખર વ્યવહારુ પ્રણેતા હતા.

નિરભિમાનતા :-

આવી જિંચી જ્ઞાનદશા હોવા છતાં મુનિશ્રી એટલા જ નિરભિમાની હતા. પૂછે તેનો જ ઉત્તર. જ્ઞાસુ સાથે જ્ઞાનચર્ચા કરે, ધર્મકથા સંભળાવે, બાકી ન કોઈના ઉપર પોતાનો જ્ઞાનપ્રભાવ પાડવાની ઇચ્છા કે ન પોતાના પાંડિત્યનું દર્શન કરવવાની ઝંખના.

હૃદયની સરળતા :-

એમનું હૃદય ધણું જ કોમળ અને સરળ હતું. બાળક સાથે બાળક. બાળકો પાસેથી પણ કંઈ નવું જાણવા તત્પર રહેતા. ખીખના વિચારોને પણ સંભળવા-સમજવા જાગૃત રહેતા.

નિર્મોહી :-

તેમણે કદી શિષ્યની ઇચ્છા નથી કરી. નથી કરી પોતાના સાહિત્યના વારસાના રક્ષણની ચિંતા. એ તો આનંદધનની જેમ પોતાની મસ્તીમાં મસ્ત રહેતા. અમૃત સ્વાર્થ જેવું કશું એમને હતું જ નહિ.

એમને મુખેથી કદી કદી અવનવા સત્યો પ્રગટ થતાં પણ તે અમર સત્યોનું ટેપ રેકોર્ડીંગ થયું હોત તો કેવું સારું! છતાં તે તો નિર્મોહી જ રહ્યા.

એકાંતના મનસાધક :-

છેલ્લા ૧૫-૨૦ વર્ષથી તેઓ લગભગ એકાંત શાંત જીવન જીવતાં. મોટે ભાગે ધર્મશાસ્ત્રોના વાંચન અને ચિંતન પાછળ જ તેઓ સમય વીતાવતા. કોઈ આવે કે ન આવે, કોઈ વંદન કરે કે ન કરે, મુખ ઉપર હાસ્ય ફરકતું દેખાય, ખડખડાટ હસવું હસાવવું અને પ્રસન્નતાભર્યું નિર્મળ વાતાવરણ જમાવી શકતા.

અદ્ભૂત ત્યાગ :-

સં ૨૦૨૫ ના માંડલના છેલ્લા ચાતુર્માસ વખતે માંડલની જ એક એવી સમર્થ વિભૂતિ મુનિશ્રી જ્ઞુવિજયજી મહારાજ ચાતુર્માસ હતા. એમના વડીલ મુનિશ્રી ભદ્રંકરવિજયજી પણ હતા. આ બધા મુનિઓ પાર્શ્વચંદ્ર ગ્રન્થના ઉપાશ્રયે હતા-સંવત્સરી પ્રતિક્રમણ વંદન વ્યવહારના કારણે ત્રણે જગ્યાએ પ્રતિક્રમણ કરવાનું નક્કી થયું. તપગ્રન્થનો ઉપાશ્રય વિશાળ હતો. આ સાંભળી મુનિશ્રીને દુઃખ થયું. તપગ્રન્થના ઉપાશ્રયમાં જ બધાએ પ્રતિક્રમણ કરવું તેમ મુનિશ્રીએ કહ્યું અને વંદના વ્યવહારનો પ્રશ્ન નડતો હોય તો પોતે તો ગુહ્યમાં નીચે ઉતરી એકલો જ પ્રતિક્રમણ કરીશ અને બધાએ પ્રતિક્રમણ સમૂહમાં કયું. જનતાએ મુનિશ્રીએ સંઘની એકતા માટે ખતાવેલ ત્યાગ માટે હર્ષના આંસુ સાર્યાં. આવા સંત રત્નસમા ગુરુ માંડલના પનોતા પુત્ર છે. તેનો સૌએ ગર્વ અનુભવ્યો.

ન્યાયવિજયજીનું દર્શન-વંદન એ જ મહાયાત્રા છે :-

એકવાર આગમ પ્રભાકર મુનિશ્રી પુણ્યવિજયજી શંખેશ્વર થઈ પાટણ જવાના હતા. શ્રી રતિલાલ મક્કાલાઈ તથા શ્રી ધીરજલાલ પોપટલાલ તેમને માંડલ પધારવા અને એક દિવસનો લાભ આપવાનું આમંત્રણ આપવા વીરમગામ ગયા. મુનિશ્રીએ કહ્યું કે હું તો માંડલ યાત્રાએ જઈ છું. ૬-૭ દિવસ મુનિશ્રીની સાનિધ્યમાં રહેવાનો છું માટે મન એમનું દર્શન-વંદન જ મહાયાત્રા છે. જૈન-સમાજના સર્વ વર્ગોના આદરણીય, શ્રુતશીલવારિધિ, પ્રાચીન સાહિત્ય સંશોધનના મહારથી, આવા મુનિરત્ન મહાપુરુષ મુનિશ્રી ન્યાયવિજયજીની યાત્રાએ આવે એ જાણી મુનિશ્રીની વિરાટતા-સાધુતાનું આજ સુધી અમને લાન ન થવા ચરમ ઉપજી. વિશેષ આશ્ચર્ય તો ત્યારે થયું જ્યારે આ જ્ઞાનવારિધિ ન્યાયવિજયજીને

વંદના, ખમાસમણા દેવા શરૂ કર્યું ત્યારે મુનિશ્રીએ તેમનો હાથ ઝાલી એમ ન કરવા વિનંતિ કરી પણ તેમણે જણાવ્યું કે એ ખનશે જ નહિ. મારે મન આપનું વંદન એક મહાયાત્રા છે. પૂ. ન્યાય-વિજયજીની આંખો બીની થઈ ગઈ.

બે મહાવિદ્વાનોનું આ મિલન હૃદયગમ હતું,

પ્રેમાળ સંત :-

મહાલની ધરતી પર આવું વિદ્વતરત્ન ખીલું પાક્યું નથી. કેટલાક સાધુઓ તેમની નિંદા કરતા અને કેટલાક અહંભાવથી તેમને સાધુ માનતા નહિ. પણ જ્યારે આવા કોઈનો સંપર્ક થઈ જતા ત્યારે આ ૮૦ વર્ષના અતિવૃદ્ધ અને જ્ઞાનધોષ હોવા છતાં બે હાથ જોડી વારે વારે વંદન કરતા. દ્રેષ ને નિંદાના કિચડને આત્રાણી નાખતા.

સંતસમાગમનું સ્થાન :-

મુનિશ્રીની સૌરભ મધમઘાટ પ્રસરાવતી હતી અને તેને લીધે અનેક વિદ્વાનો એમની સાથે જ્ઞાનચર્ચા કરતા અને સંત સમાગમ શોધવા આવતા રહેતા.

પ્રચાચક્ષુ પંડિત સુખલાલજી, મુનિશ્રી જીનવિજયજી, શ્રી પરમાનંદ કાપડીયા, મુનિશ્રી સંતપાલ, શ્રી વિમળા ઠાકર, હરદાર ઋષિકેશ સ્વામી શ્રી શિવાનંદજીના પટ્ટધર સ્વામી સત્યાનંદજી, સ્વામી ચૈતન્યાનંદજી, સ્વામીજી પ્રેમાનંદજી, શ્રી પુંજીરામ મહાત્મા, શ્રી રતિલાલ દીપચંદ દેશાઈ, પંડિત બેચરદાસલાઈ, શ્રી મોહનલાલ મહેતા, શ્રી હલસુખલાઈ માલવણીયા, શ્રી અંબાલાલ શાસ્ત્રી, શ્રી લક્ષ્મણલાઈ, આવા અનેક પ્રસિદ્ધ વિદ્વાનો તેમના દર્શન-મુલાકાત દ્વારા જ્ઞાનચર્ચા કરવા આવતા હતા.

આ ઉપરથી મુનિશ્રીની મહત્તા, સંતત્વ, જ્ઞાનરાસિ, ઉમદા

ગુણોની મહત્તા, ઈદારતા, વિનમ્રતા, સર્વ ધર્મ સમભાવ સમજી શકાય છે. માંડલની એક ખીણ આવી જ વિભૂતિ મહંત શ્રી શાંતિપ્રસાદજી (જન્મનગર વિદ્યાપીઠના મહંત) માંડલ મુનિશ્રીના દર્શને પધારેલા ત્યારે એ યુગ્મ મુનિના ખોળામાં મથું મૂકી પોતાને ધન્ય માનવા લાગ્યા.

મુનિશ્રી પણ માંડલના આવા એક અજ્ઞમોલ રત્નને પિછાણી હર્ષવિભોર બની ગયા હતા. બંને વચ્ચેનો સંસ્કૃતમાં થયેલ વાર્તા-પ્રવાહ સાંભળી માંડલવાસીઓ તે મુગ્ધ બની ગયા અને આવી વિભૂતિઓને જન્મવાવા માટે પ્રોશવ અનુભવી રહ્યા હતા.

દેશપરદેશ સુધી જેમની ખ્યાતિ પ્રસરી રહી છે એ પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન મુનિશ્રી જંબુવિજયજી શંખેશ્વર આવ્યા હોય તે મુનિશ્રીના વંદને એટલા આવી ૩૬ માઈલનો પ્રવાસ ખેડી પાછા ચાલ્યા જતા એ મુનિશ્રીની ભક્તિ અને સ્નેહ જ દર્શાવે છે.

ધન્ય વિદ્વતા-ધન્ય સંત સમાગમ.

૩૮

ક્ષમાશીલતાની
પરાક્રાંટા :

હેલ્લી માંડગી વખતે તેમના પરમ ભક્ત મિત્ર શ્રી રતિલાલ મક્ષાભાઈએ તેમને ત્રણ રથાનો ચી'ધી હવાફેર જવા આમ્રહ કર્યો. આ વાત તેમને રુચિ નહિ અને ખોલાઈ જવાયુ' : 'મારી પરિસ્થિતિનું તમને જ્ઞાન નથી છતાં તમે એક જ વાતનો આમ્રહ છોડતા નથી.'

પણ પાછળથી તેમને લાગ્યું કે આ આકરા શબ્દો બોલાઈ ગયા. તેમને રાત્રે બોલાવ્યા અને હાથ જોડી માફી માગવા લાગ્યા. તેમણે કહ્યું, આમાં માહું લાગવાનું કારણ નથી. આપ તો અમારા ગુરુ, વડીલ, વંદનીય, આરાધ્યમૂર્તિ છો. આમ છતાં સવારે પણ હૃદયના ભાવથી ફરી હાથ જોડી માફી માગવા લાગ્યા.

આ તો ક્ષમાશીલતાની પરામણા હતી.

અંતિમ અવસ્થા :

પણ હવે એ પવિત્ર પુરુષના દર્શનનો યોગ અમારા લાગ્યમાં નહીં હોય જેથી વિ સં. ૨૦૨૬ ના મહા વદી ૫ ગુરુવાર તા. ૨૬-૨-૭૦ ના રોજ એ એચિંતા જ આ દુનિયામાંથી વિદાય થયા. આગલા દિવસે આગાશીમાં ફરતા હતા. ઝડપથી ચાલ્યા જાય એવી કોઈ માંદગી નહોતી પણ ત્યાં આગાશીમાં જ એચિંતા લકવાનો હૂમલો થયો. એમને ઉપાડીને પથારીમાં સવાડચા. ત્યારે પણ એ હસતા જ વાતો કરતા હતા. ડોક્ટરે બહારના કોઈ હોશિયાર ડોક્ટરને બોલાવવાની બલામણુ ફરી જેથી બહારથી ડોક્ટરને મારતી મોટરે બોલાવવામાં આવ્યા ને યોગ્ય ટ્રીટમેન્ટ આપી. જો કે ઠીક ન થાય તો સવારે અમદાવાદ લઈ જવાનો સંઘે નિર્ણય કર્યો. પણ એ નિર્ણય અમલી અને એ પહેલાં જ એ ૧૦ વાગતાં તો આ દુનિયામાંથી વિદાય થઈ ગયા.

ભવ્ય સ્મશાન યાત્રા અને અંતિમ દર્શન :

એમની માંદગીના સમાચાર વિદ્યુતવેગે ફરી વખત આગલા દિવસની સાંજથી લોકોના ટોળેટોળાં ઉપાગ્રયે એકત્ર થવા લાગ્યા હતાં અને છતાં મહારાજશ્રી હસતા મુખે સહુના વંદન ઝીલ્યે જતા હતા. સવારમાં અણુધારી તખિયત વિશેષ બગડી ને ૧૦ વાગતાં તો એ ખીજ દુનિયામાં હજારોને રડાવતા ચાલ્યા ગયા. માંડલના સંત શિરોમણિ શ્રી શમકૃષ્ણાનંદ સરસ્વતી મહારાજ પણ એ વખત

મુનિશ્રીની ખપર કાઢવા આવી ત્રયા હતા ને બધા એમના મરણના સમાચાર સાંભળતાં ઉપાશ્રયે એકત્ર થઈ ત્રયા. ઉપાશ્રય ત્યારે સ્ત્રીઓ-ખાળો-બુઢા સહિત લોકોથી ભરાવા લાગ્યો હતો અને તેમના ચળના અગ્નિદાહ માટેની ઘટતી વ્યવસ્થા પણ શરૂ થવા લાગી હતી, આથી એમના મરણના સમાચાર ફરી વળતાં ટેલિફોનની ઘંટડીઓ શરૂ થઈ અને તારના દોરડાં પણ ઝલ્લઝલ્લી ઊઠ્યાં. નજીકના જે જે સ્થાનોથી સમયસર પહોંચી શકાય ત્યાં તરત જ તારટેલિફોનથી ખપર આપવામાં આવ્યા અને જ્યાં જ્યાં આ સમાચાર પહોંચી વળ્યા ત્યાં ત્યાંથી આવી રહ્યાના વળતા ઉત્તરે પણ મળવા લાગ્યા. આ સમાચાર ગામમાં ફરી વળતાં જૈન ભાઈઓએ પોતાની દુકાનો-પેઢીઓ ખંધ કરી દીધી. સાથે હિંદુ ભાઈઓ જ નહિ મુસ્લીમ ભાઈઓએ પણ એમના માનમાં ટપોટપ દુકાનો ખંધ કરી દીધી હતી કારણ કે હિંદુ હોય કે મુસલમાન હરેકના દિલમાં મહાસની આ વિભૂતિ માટે ગર્વ હતો, પ્રેમ હતો, સહુભાવ હતો અને પૂરા આદર પણ હતો અને માન પણ હતું. તેમ જ પોતાના વતનમાં આવું એક સંતરત્ન પેદા થવા માટે ગૌરવ પણ હતું. વતનપ્રેમ સહુના દિલમાં સરખો જ હતો.

સંસ્કાર વિધિ પૂર્ણ થયા બાદ એમના માટે બનાવેલી ભવ્ય પાલખીમાં જ્યારે એમને દેહ મૂકવામાં આવ્યો ત્યારે ત્યાં લાગ્યે જ એવું કોઈ હશે કે જેની આંખમાં અશ્રુઓ ઊભરાઈ ન ઊઠ્યા હોય. સહુ કોઈ એમના વિયોગે વ્યગ્ર બન્યા હતા. એમનું ધર્મછત્ર આને ઝૂંટવાઈ ગયું હતું. ધર્મછાયા ખસી ગઈ હતી હૈયાને હળવું કરવાનું સહુનું આશ્રયસ્થાન ચાલ્યું ગયું હતું અને એમની મંગલ ધર્મવણી સાંભળવાનું સહુભાગ્ય પણ હવે સદાને માટે અરત પામી ગયું હતું. એમના વિના હૈયું ખાલી ખાલી લાગવા માંડ્યું હતું અને એમના ખડખડાટ હાસ્યથી ગૂંજતું વાતાવરણ પણ હવે એમના

વિના ભેંકાર બનવા લાગ્યું હતું. પણ જે આ દુનિયામાં આવે છે એ એક દિવસ ખીલ્યોને રડાવતા ચાલ્યા જ જાય છે. એ અક્ષર નિયમને તાબે થઈ અમે જાતે જ એમને પાલખીમાં બેસાડ્યા અને પછી અગ્નિસંસ્કાર માટે માંડલ મહાજનની પાંજરાપોળના પ્રાંચણ તરફ પાલખીનું પ્રયાણ શરૂ કર્યું; ઉપાશ્રયથી પાંજરાપોળ સુધીના માર્ગે પર બંને બાજુ એમના અંતિમ દર્શન માટે લોકોની ઠક જામી હતી. જ્ય જ્ય નંદા—જ્ય જ્ય લદાના અવાજ સાથે પાલખીનું પ્રયાણ આગળ વધતું હતું તે હજારોની આંખો બીની બનવા સાથે સહુના દિલ પર ન ભૂલાય એવી વિરહ વેદનાની જાંડી છાપ પડતી જતી હતી અને યુવાનો એમની અંતિમ વિદાયની સ્મૃતિને ઠેવામાં ભરી લેવા એ સ્મશાન કૂચના ફાટાઓ ખેંચી જતા હતા.

લગભગ અઢી વાગે પાલખી નિયત સ્થળે આવી પહોંચી હતી, પણ જેમની સમયસર આવી પહોંચવાની આશા રાખી હતી એમાંથી હજુ કોઈ આવી પહોંચ્યું નહોતું. ખીલ બાજુ ત્રણ વાગે અગ્નિ-સંસ્કાર આપવાનો સમય નિયત થયેલો હતો. જેથી એમને અગ્નિ-સંસ્કાર આપવા માટે ઘી બોલવાની શરૂઆત થઈ ગઈ હતી ત્યાં જ સહુના આશ્રય વચ્ચે રાધનપુરથી એક પછી એક મોટરો આવી પહોંચી અને મહારાજશ્રીના પરમ ભક્ત અને ચાહક શ્રી ભોખીલાઈ યુનીલાલ તથા અન્ય લાઈઓ સમયસર આવી પહોંચ્યા. ખીલ બાજુ અગ્નિસંસ્કાર શરૂ થવાના ટાણે જ શ્રી વેરા સેવંતીલાલ ભોખીલાલ બાળકની જેમ દોડતા આવી પહોંચ્યા અને શય કરતા ખડકેલા એકાદ બે લાકડા દૂર કરી મહારાજશ્રીનું અંતિમ દર્શન કરી રડી પડ્યા. શ્રી લીલાચંદ્રનાઈ મણિલાલ પાંચ મિનિટ મોડા પડ્યા જેથી એમને મુનિશ્રીના શયને વીંટળાઈ વળેલી અગ્નિશિખાને જ પ્રણામ કરી સંતોષ માનવો પડ્યો હશે.

જોતજોતામાં એમનો દેહ લસ્મ રાશિ બની ગયો. રહી માત્ર એમના જીવનની સુવાસ બને રહ્યું એમના મુખેથી થતા ધર્મશ્રવણનું માત્ર ગૂંબન. જેમના ખોળે માથું મૂકી ૧૫-૧૫ વર્ષ સુધી એમના મુખેથી વહેતા ધર્મામૃતનું પાન કર્યું હતું, એમના ખડખડાટ હાસ્યથી હૈયાને પુલકિત બનાવ્યું હતું અને જેમની સેવા-લક્ષિતથી જીવનને ધન્ય માન્યું હતું એ પુરુષનું ઈર્ષન હવે ફરી કદી બા જન્મમાં નહીં જ થાય એવા વિચારથી દિલ વિષાદગ્રસ્ત બનતું હતું પણ જે બાવે છે એ વહેલા મોડા ગયા વિના રહેતા જ નથી એ એમનો યોધ હૈયામાં પ્રહણ કરી દિલ આશ્વાસન લેતું હતું અને એવું આશ્વાસન લીધા વિના બીજો ઉપાય પણ નહોતો.

મુનિશ્રી ત્રયા છે, પણ આપણા માટે જે પ્રેરણાની સુવાસ મૂકતા ત્રયા છે, એ પ્રેરણાનું પાન કરી એમની આ પહેલી સંવત્સરીના શુભદિને આપણે જીવનનું ઉત્થાન કરીએ એ જ હવે એમને સમજવાનું કળ છે એથી એમની ભૌતિક પૂજા નહીં પણ એમની ગુણપૂજા એ જ આપણા માટે એક માત્ર ધર્મ બની રહે છે.

મહારાજશ્રીની જીવન ઘટનાઓ

સંવત ૧૯૪૬	માંડલમાં જન્મ
„ ૧૯૬૦	યશોવિજયજી જૈન પાઠશાળામાં પ્રવેશ
„ ૧૯૬૨	ગૃહત્યાગ, માતા પિતાનું મૃત્યુ અને થયેલું સગપણ તોડી નાખ્યું
„ ૧૯૬૩	કલકત્તામાં દીક્ષા
„ ૧૯૬૪	પાવાપુરીમાં વડીદીક્ષા

સંવત ૧૯૬૪ થી ૬૭ બનારસ-અભ્યાસ સંસ્કૃતના પંડિત બન્યા

- „ ૧૯૬૮ આગ્રા ચાતુર્માસ
- „ ૧૯૬૯ કિશનગઢ „
- „ ૧૯૭૦ બાલ્હી „
- „ ૧૯૭૧ ઉદેપુર „
- „ ૧૯૭૨ પાલીતાણા „
- „ ૧૯૭૩ શિજોર „
- „ ૧૯૭૪ જામનગર-‘જૈનદર્શન’ લખ્યું
- „ ૧૯૭૫-૭૬ મુંબઈ ચાતુર્માસ
- „ ૧૯૭૭ ચેવલા „
- „ ૧૯૭૮ નાગપુર „
- „ ૧૯૭૯ ઉરજૈન „
- „ ૧૯૮૦ ઈંદોર „
- „ ૧૯૮૧ ખડનગર „
- „ ૧૯૮૨ શિવપુરી „
- „ ૧૯૮૩ વઢવાણકેમ્પ „
- „ ૧૯૮૪ માંડલ „
- „ ૧૯૮૫ વડોદરા „
- „ ૧૯૮૬ સુરત „
- „ ૧૯૮૭ મુંબઈ-વ્યાખ્યાન સંગ્રહ ગ્રંથ
- „ ૧૯૮૮-૮૯ વડોદરા, બાલદીક્ષા વિરોધી ઠરાવમાં સહજતા
- „ ૧૯૯૦ મુંબઈ ચાતુર્માસ

સંવત	૧૯૯૧	પુના	ચાતુર્માસ
„	૧૯૯૨	મંચેર	„
„	૧૯૯૩	પાલીતાણા	„
„	૧૯૯૪	જામનગર	„
„	૧૯૯૫	મંચેરોળ	„
„	૧૯૯૬ થી ૯૮	જામ ખંભાળીયા	
„	૧૯૯૯	પાટણ	„
„	૨૦૦૦	શાધનપુર	„
„	૨૦૦૧	મંડલ	„
„	૨૦૦૨ થી ૨૦૦૬	પાટણ	„
„	૨૦૦૭	મંડલ	
„	૨૦૦૮-૨૦૦૯	પાટણ	
„	૨૦૧૦	મંડલ	
„	૨૦૧૧-૨૦૧૨	પાટણ	
„	૨૦૧૩	મંડલ	
„	૨૦૧૪	પાટણ	
„	૨૦૧૫ થી ૨૦૨૬	મંડલ	‘કલ્યાણભારતી’ લખાયું.

न्यायविशारद—न्यायतीर्थ

मुनिश्री न्यायविजयशुभकाराजनी रचनाया

संस्कृत

संख्या	नाम	शुभराती अर्थयुक्त	श्लोक संख्या
१.	अध्यात्म तत्त्रालोक	”	५००
२.	महात्मविभूतिः	”	१०८
३.	जीवनामृतम्	”	३२
४.	जीवनहितम्	”	३२
५.	जीवन भूमिः	”	३२
६.	अनेकांत विभूति	”	३२
७.	दीनाक्रन्दनम्	”	३२
८.	भक्तगीतम्	”	३२
९.	विजयधर्मस्वरि श्लोकांजलिः	”	३२
१०.	महामानव महावीरः	”	११३
११.	कल्याण भावना	”	३२
१२.	कल्याण मार्ग मीमांसा	”	३२
१३.	वीर विभूति	”	१०२
१४.	जीवनपाठोपनिषद्	”	१०२
१५.	भक्त भारती	”	५०
१६.	विद्यार्थी जीवन रश्मिः	”	१६
१६			

१७. आश्वासनम्	”	१५
१८. आत्महितोपदेशः	”	१७
१९. उपदेशसारः	”	१६
२०. न्यायकुसुमाञ्जलिः	”	१८५
२१. आत्मतत्त्व प्रकाशः केषल गद्य संस्कृत	—	—
२२. आर्तनादः गुजराती अर्थ युक्त	”	३२
२३. न्यायालंकारः संस्कृतटीका	—	—
२४. कल्याणभारती गुजराती अर्थ युक्त	”	४००

पाकृत

२५. अज्ज्ञत्तत्तलालोमो	”	५००
------------------------	---	-----

गुजराती

२६. जैनदर्शन	पृ. ६५०
२७. कल्याण साधनदिशा	
२८. धर्मनी समञ्ज	
२९ श्रीकृष्ण	
३०. गीताना प्रारंभ पर ओक समीक्षयाण दृष्टि	
३१. गीतानुं निष्काम कर्म	
३२. प्रकाशनी उडकेटर्मा अंधकार	
३३. तपोवनविहार	
३४. स्त्री जवननी विकास दिशा	
३५. वाष्पी विहार	

३६. पवित्र संदेश
 ३७. उपदेश भौतिक भाषा
 ३८. महावीरदेवना गृहस्थाश्रम (अनुवाद) मू. लेखक
 स्वामी सत्यलक्त ङिंदीभा
 ३९. उपदेश सरिता
 ४०. वृद्धावस्थाभा शांति
 ४१. धन्य मृत्यु
 ४२. जवननुं अध्वीकरथु

हिन्दी

४३. धर्म शिक्षा
 ४४. न्याय शिक्षा
 ४५. जैन सिद्धांत दिग्दर्शन
 ४६. कल्याण भावना
 ४७. कल्याणमार्ग मीमांसा
 ४८. विद्यार्थी जीवन रहस्य

English

४९. The Nectar of Life
 ५०. The Salutary Instruction
 ५१. The Devotional Song
 ५२. The Reflections on the Auspicious Path
 ५३. The Good Contemplations

૫૪. A Ray to the Student Life

૫૫. The Homage to the memory of the great saint Vijay Dharma Suri

૫૬. A Cry before God

૫૭. The Auspicious Discourse

૫૮. Lord Mahavira

મરણ્ય અગ્રાહ અંગેજી અને ગુજરાતીમાં રોજ લખતા નજરે પડતા પછુ એ પુસ્તકો તૈયાર થતા પહેલાં જ કાળે એમને ઝડપી લીધા હતા.

શ્રી અગરચંદ્રજી નહાટા જેવા સંશોધક અને અભ્યાસી પંડિત મુનિશીના બધાજ ગ્રંથો જોઈ એ પર એક મહાનિબંધ લખવાની ઇચ્છા ધરાવતા હતા તે એ માટે માંડલ આવવાનું તેમણે મને જણાવી દીધું હતું. પછુ એ બધાં ૫૮ જેટલાં પુસ્તકોમાંથી હું માંડ-૭-૮ જ એકત્ર કરી શક્યો હતો. તે આવી લાચારી હોઈ નહાટાજીએ આવવાનો પ્રોત્સાહ ફેરવી નાખ્યો હતો.

મહારાજશ્રીનું ભક્ત મંડળ

આચાર વિચારમાં કોઈને મતભેદ હશે. કોઈને એમની વાત સમજાતી નહીં હોય પણ એ પ્રશ્નને અણુરુપસ્થો રાખી હરેક માંડલવાસીએને એમના માટે પૂર્ણ પ્રેમ હતો, આદર હતો, ગૌરવ હતું અને પૂરેપૂરી ભક્તિ હતી.

ખીમારીના પાછલા વર્ષોમાં શ્રી ભોગીભાઈ ચુનીલાલ મહારાજશ્રીને પાટણ લઈ જવાનો આગ્રહ સેવતા હતા અને એમને માટે ઘટતી ગોઠવણો પણ કરી હતી. છતાં મહારાજશ્રી મને ખાનખીમાં એક

મિત્ર ભાવે પેટ છૂટી વાત કરતા કે “બોબીભાઈને પ્રેમ પ્રશસ્ત્ય છે. અને માતાઓ જેમ દીકરાને સાચવે છે તેમ માડલની માતાઓ મારી ઝીણામાં ઝીણી ઠાળજી લઈ પુત્રથી પણ અધિક મને સાચવે છે એટલે મારે મન તો માડલ સ્વર્ગભૂમિ છે, મારું દિલ કયાંય જવા કબૂલ થતું નથી. જાવી ચાકરી અને સેવા ખીજે મને મળવાં અસંભવિત લાગે છે.”

એવી બહેનોમાં એ મારી જેન ત્રણ માટે કહેતા કે એણે જિભા પગે રહી પતિની સેવા કરી છે ને કંઠાળ્યા વિના આજ પણ કરે જે સાથે મારી પણ એટલી જ ઠાળજી લઈ ઢોડાઢોડ કરી મૂકે છે એથી એ ખરેખર એક મહાસતી છે. એના પતિ અમૃતલાલ કેવળદાસને તો એ જ સાચવી શકે. શ્રી સુભદ્રાજીને બુદ્ધિલાલ નગીનભાઈએ પણ મારી જે ઠાળજી લઈ વર્ષો સુધી મારી સેવા ભક્તિ કરી છે અને મને યોગ્ય ખોરાક તૈયાર કરી વહોરાવવા જે સવાર સાંજ શ્રમ જાઠાવ્યો છે અને પણ હું કેમ વીસરી શકું! શ્રી હીરામહેન શાંતિલાલ ભીખાભાઈ વહોરાની પણ સેવા ઊતરતી નથી, સવાર સાંજ એ બહેન મારી ખખર સેવા ઢોડીને આવતાં જ હોય ને મારી જરૂરિયાત જાણી લઈ યોગ્ય વ્યવસ્થા કર્યા વિના રહેતા જ નહિ અને શ્રી અજવાળીબહેન બોબીલાલ તલકશી વહોરાએ તો મારી સેવા તો જાઠાવી જ છે પણ મારી માંદગીમાં પોતાને ત્યાં રાખી જે કબોટા અને અમવડો સહ્યાં છે અને છતાં હસતા મુખે મારી સેવામાં કચાશ આવવા દીધી નથી એથી એમના તો ચરણોમાં મારું માથું નમી પડે છે. મારે બદલે ખીજે હોત તો એમણે એને તગેડી જ મૂક્યો હોત.

શ્રી સુભદ્રાબહેનની ગેરહાજરીમાં શ્રી શારદાબહેન શાંતિલાલ કેવળદાસ દોશીએ પણ જે રીતે મને સાચવ્યો છે એમને પણ કેમ ભૂલી શકું? અન્ય બહેનોએ પણ પ્રસંગે પ્રસંગે મારી જે સેવા ભક્તિ કરી છે એ બધી જ બહેનોનો મારા પર પૂરો ઉપકાર છે. એમને

પણ હું ન ભૂલી શકું. પણ તેમય ખપોરે નિત્ય ચાહ વહોરાવવાની વર્ષો પર્યંતની ભક્તિને કારણે શ્રી લીલીખહેનને તો મારા પર મોટો ઉપકાર છે.

અને ઊંચતા યુવાનોમાં ભાઈ શ્રી મહેન્દ્રભાઈ બુદ્ધિલાલે તો મારું હૈયું જ જીતી લીધું છે. એના વિચારો અને ખૂબ ગમતા ને તેથી એ કલાકોના કલાકો મારી પાસે ગાળી મારી જરૂરિયાત સમજી લઈ એ માટે તરત જ ઘટતો પ્રયત્ન કરતા. અમુક દિવસે અમુક વસ્તુ વહોરાવવાનો એનો ભાવ અને આગ્રહ અજબનો હતો. પણ વિશેષ તો એનો મારા પ્રત્યેનો પ્રેમ વધુ ઊંડો હતો. અને આ રનેહને કારણે મુનિશ્રીવું અવસાન થતાં એને ભારે માનસિક સંતાપ થયો હતો: “ભાઈશ્રી મહેન્દ્ર જીઈ મહિલાલ અમૃતલાલ હરપચંદ પણ નાની ઉંમર છતાં જે વિચારો અને સમાજ ઉત્થાનની ભાવનાની વાતો કરતાં એથી મારું એના પ્રત્યે વિશેષ ખેંચાણ થતું. એમનું મિલન બહુ જાહેર નહોતું. પણ જ્યારે એ મળતા ત્યારે હૈયાને આવા યુવાનોને ઈ ખૂબ આનંદ થતો.” અન્ય પણ કેટલાક યુવાનો એમને ખૂબ ગમી જતા.

અને મારા સંબંધ તો સાહિત્યિક હોઈ જે કંઈ એમણે નવું વાંચ્યું વિચાર્યું હોય એ મારી પાસે ખાલી કરતા ને એ રીતે આપ-લે-ની ચર્ચા દ્વારા ખાલી ગઈતા. મારું એટલું સદ્ભાગ્ય હતું કે અમારા બંનેના વિચારો સરખાજી ગિતરતા. જેથી માંડલમાં મને એજ એક માત્ર સમજી શક્યા હતા જે એમનો જ મને મોટો સહારો હતો. જ્યારે જ્યારે મારી સામે સામાજિક આંધિએ ચડી છે ત્યારે એમની કૃપાથી જ હું સહિસલામત રીતે પાર ગિતરી શક્યો છું એટલું જ નહિ પોતાની પ્રતિષ્ઠાના ભોગે પણ એમણે મને એવા પ્રસંગોમાં પૂર્ણ સહાય કરી છે. કંઈ પણ શંકા થાય તો હું દોડીને એમની પાસે પહોંચી જતો અને ખુલાસો મેળવી લઈ શકતો. આથી એમના જતાં હું કપાગેલા હાથ જેવો ઠૂંટો અને અસહાય બની

રહી છું. એમના જતાં મોટામાં મોટી ખોટ પડી હોય તો તે મને જ પડી છે ને એનો બાજુ પણ અનુભવ કર્યા કરું છું. બાપી મારે મન એ 'સખ કુન્દ' હતા.

જેમને એમના પ્રત્યે સ્નેહભાવ ન હોય, લક્ષિતભાવ ન હોય તેમ જ જેમણે એમની ઓછી વત્તી સેવા ન કરી હોય એવી એક પણ વ્યક્તિ માંડલમાંથી શોધવી મુશ્કેલ છે. એટલે કોના નામો લેવાં અને કોના છોડવાં? એમાં કોઈને અન્યાય થવાનો સંભવ છે. જામ છતાં શ્રી વેરા સેવંતીલાલ બોખીલાલ, શ્રી વજુભાઈ જેશીંગલાઈ વેરા, શ્રી ચંદુલાલ બાલચંદ, શ્રી યુદ્ધિલાલ નગીનદાસ, શ્રી રમણીકલાલ બાલચંદલાઈ, શ્રી અમૃતલાલ હરખચંદલાઈ, શ્રી ચીનુભાઈ ગાંડાલાઈ, શ્રી રતિલાલ સૌભાગ્યચંદ, શ્રી ધીરજલાલ પેાપટલાલ, શ્રી શાંતિલાલ કેવળદાસ અને શાહ બાબુભાઈ રતિલાલ એમના નિકટના પરિચયમાં રહેતા અને પોતાની સેવા લક્ષિત આપવા માટે જન્યૂત રહેતા અને માંડળીના છેલ્લા વર્ષોમાં શ્રી ભરતકુમાર રતિલાલને તો શેજ પુદ મહારાજ સાહેબ જ એની એની શારીરિક સેવા માટે બોલાવી લેતા અને એ ખૂબ હેશથી રાત્રે એમની સેવા કરતા.

માંડલ જૂની પરંપરાએ ચાલતું ધાર્મિક વૃત્તિનું જામ છે તેમજ ધાર્મિક ઉત્સવો-મહોત્સવોમાં પણ એ હજારો રૂપિયા ખર્ચી શકે છે. જામ છતાં એના લોહીમાં એક એવું તત્ત્વ પડેલું છે કે ઉપચારિતાવાદ અને પરિસ્થિતિનો વિચાર કરીને એ કચારક રદિ પરંપરાને એક બાજુ રાખી સમયાનુરૂપ પત્રલું પણ ભરી શકે છે. ૩-૪ વર્ષ પહેલાં મહારાજ સાહેબ બિમાર હતા વળી મૂંઝાશયની ખગાખીને કારણે ઓપરેશનની પણ જરૂર હતી જેથી એમના પ્રશંસક અને ચાહક શ્રી ડો. અધ્વર્યુ સાહેબે એમને વીરનગર પધારવાનું આમંત્રણ આપ્યું ને બધી જ વ્યવસ્થા કરવાનું માથે લઈ લીધું. આ કારણે એમને વીરનગર મોકલવાની જરૂર હોઈ ભાઈશ્રી દોશી સેવંતીલાલ

પોપટલાલ પોતાની લાવવગતો ઉપયોગ કરી માંડલથી વીરનગર સુધી લગભગ ૨૦ જગ્યાએ પૂરતી ગોઠવણ કરવા દોડાદોડ કરી રહ્યા હતા.

મહારાજશ્રી બિમાર હતા. શરદીનું જોર હતું. ઠંડ પશુ ખૂબ પડતો હતો. એવી સ્થિતિમાં અસ્લ ઠંડી અને સુસવતા વાયરને કારણે એમને મોકલવાની કોઈ જ જવાબદારી લેવા તૈયાર નહોતું જેથી અમે મૂંઝાતા હતા પણ ત્યાં તો ત્રણે મચ્છના આગેવાનો વહોરા વનુભાઈ જેશીંગભાઈ, શાહ ચીનુભાઈ ગાંડાલાલ અને શાહ અમૃતલાલ હરખથંદે પોતાના સમયના ભોગ આપીને એવી સુંદર વ્યવસ્થા ગોઠવી આપી કે જેથી મહારાજશ્રી સહી સલામત વીરનગર પહોંચી ગયા અને તબિયત સારી રહી હોઈ બધા રાજી થયા. આ હતી અમારા શેઠિયાઓની એમના પ્રત્યેની લકિત. મહારાજશ્રીના અન્ય ચાહકોમાં અનેક નેત્રજ્ઞો દ્વારા મહાન પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરનાર ડો. અધ્વર્યુ મુખ્ય છે. જે વર્ષમાં એકાદ બે વાર મહારાજશ્રીના ખાસ દર્શને આવી સત્સમગમને લાલ મેળવી જતા. વડોદરા વાળા શ્રી હંસરાજભાઈ કોઠારી તથા મણિભાઈ હરિલકિત મહારાજશ્રીના ખૂબ પ્રશસક હોઈ વર્ષમાં એકાદ બે વાર એ પશુ દર્શને આવી જતા. તે એમના સ્વાસ્થ્યની ચિંતા કર્યા કરતા અને પાટણના શ્રી ભોગીભાઈ ચુનીલાલ તથા અન્ય ભાઈઓનો તે મહારાજશ્રી પ્રયે અપૂર્વ ભાવ હતો. અને તેથી મહારાજશ્રીને પાટણ લઈ જવાનો એમને આગ્રહ ચાલુ જ રહેતો. મહારાજશ્રીના 'જૈનદર્શન'ની ઉપરા ઉપરી આવૃત્તિઓ કાઢવામાં એમને જ એકમાત્ર સહારો હતો અને એમના 'કલ્યાણ ભારતી'ની ખીજી આવૃત્તિ માટે એમને પ્રયત્ન ચાલુ જ છે. અને છેલ્લે વર્ષો સુધી એમની સેવા કરનાર કાનો-બલે ક્યારેક ગાંડો થઈ જતો પણ એમ છતાં એણે ૨૪ કલાક સહવાસ આપી જે સેવા કરી છે એને તો કદી પણ ન જ ભૂલી શકાય.

આ બધા લકત સમુદાયમાં સાધ્વીજી સદ્ગુણશ્રીજી તથા સાધ્વીજી

કાર્તિકતાશ્રીજીનું કોઈ જાનોપુ' સ્થાન છે. સદ્ગુણશ્રીજીના આગ્રહથી રાજ બપોરે ચાલતા ધાર્મિક વર્ગમાં મહારાજશ્રીના મુખેથી જે અવારનવાર અમર સત્યો પ્રગટ થતાં એમનો એમણે સંગ્રહ કર્યો હોઈ એમના દ્વારા જ આપણને એ અમર વચનો પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. તેમ જ ઉપદેશ સરિતા તથા જીવનનું ઊર્ધ્વાકરણ એ બે ગ્રંથો પણ એમની જ પ્રેરણાનું ફળ હોઈ એનો યશ એમને જ ફાળે જાય છે અને કાર્તિકતાશ્રીએ માંદલી પ્રકૃતિ હોવા છતાં દિવસોના દિવસો સુધી જે મહેનત લઈ મહારાજશ્રીનો જ્ઞાન ભંડાર વ્યવસ્થિત કર્યો છે એથી જ એમનું સાહિત્ય વ્યવસ્થિત અને સુરક્ષિત રહી શક્યું છે. સેંકડો ગ્રંથો-પોથીએને વ્યવસ્થિત કરી, હુત્રડાની પોથીએને બનાવડાવી તથા એમાં નંબર પ્રમાણે પુસ્તકો ગોઠવી જે વ્યવસ્થિત લીસ્ટ એમણે કરી આપ્યું છે એથી જ કોઈ પણ ગ્રંથ શોધવો સુલભ બન્યો છે; નહિ તો પુસ્તકોના ઉત્પલામાંથી કોઈ પણ જરૂરી ગ્રંથ મેળવવો કઠિન જ થઈ પડત. આ દૃષ્ટિએ શ્રી કાર્તિકતાશ્રીજીની સેવાનો લાભ આજ પણ જીઠાવી શકાય છે અને તેથી એ ગ્રંથભંડાર જળવાશે ત્યાં સુધી એ પવિત્ર સાધ્વીનું નામ સદા એની સાથે જોડાયેલું જ રહેશે.

મળેલા સંદેશાઓ

મુનિશ્રી ન્યાયરિજ્યજીના કાલધર્મ પામવાથી-સમુદાયમાંથી એક પરમજ્ઞાની, ધ્વાની અને સમભાવી સુનિરતનની ખોટ પડી છે. ખાંડલનો જૈન સંઘ એટલો ભાગ્યશાળી છે કે એણે તેઓશ્રીની ખૂબ ખૂબ ભક્તિ વૈભાવજ્ય કરી સુંદર-અનુભવનીય લાભ લીધો છે.

— આચાર્ય વિજયપ્રેમસૂરિ-મુખર્ષી.

મુનિશ્રી ન્યાયવિજ્ઞયણના અવસાનથી જૈનસમાજને એક સમર્થ વિદ્વાનની ખોટ પડી છે, પણ 'જૈનદર્શન' એમનું અમર સ્મારક બનશે.

—સમુદ્રસૂરિણ આત્મવલ્લભ જૈનભવન, દિલ્હી.

માંડલે—ન્યાયવિજ્ઞયણ રૂપે ઉત્કૃષ્ટ સપુત્ર સમાજને સમર્પિત કર્યો હતો.

— પંડિત લાલચંદ લગવાનદાસ

મુનિશ્રીનો કૌતિક દેહ આપની સમક્ષ હવે નથી પણ એમના કીર્તિમય દેહરૂપ એમનાં રચનાઓ જીવંત રહેશે. વડોદરામાં એમનું 'કલ્યાણ ભારતી' જોઈ ખૂબ પ્રભાવિત થયો છું. જે એની એકાદ કોપી મળે તો હું મોરશિયસ સાથે લઈ જવા માંગું છું.

B. K. ચૈતન્યસ્વામી, શિવમંદિર—શાંતિનગર—અહમદાબાદ

જૈનસમાજે યાનીનું મૂલ્ય કચારેય ક્યું નથી. સિદ્ધસેન—યશોવિજય જેવાને પણ સતાવવામાં આપી રાખી નથી. કેવળ અજ્ઞાન—ક્રિયાકારિના આધારને જ પૂજ્યા ક્યું છે. એવી અવસ્થામાં પણ માંડલે યાનીનો આદર કરી ભણ્યો અને હિંમતપૂર્વક એમના વિચારોમાં સાથ આપ્યો એ માંડલેને માટે કૌરવની વાત છે.

—કૃત્તેણચંદ (બેલાણી)ના પ્રજ્ઞામ. દિલ્હી.

જૈનસમાજમાં પ્રચલિત રૂઢિપત વિચારો અને આચારો પ્રત્યે મુનિશ્રી ગતાનુમતિઃ ભાવે ન જોતાં ધર્મના તત્ત્વને પ્રહણ્ય કરી તેને આચારમાં મૂકવા પર આગ્રહ રાખતા હતા.

અમેરિકન વિદુષી મિસ એહનસન તેમની યાનપ્રલાથી તે પ્રભાવિત થયા હતા પણ સમર્થ વિદ્વાન જૈનશાસ્ત્રી હોવા છતાં એ

આવા સ્વરૂપ અને નિરભિમાની પણ હોઈ શકે છે એ જોઈને ખૂબ જ આશ્ચર્ય પામ્યા હતા.

— હિરાભાઈ એમ. શાહ, અમદાવાદ.

વિદ્વાનો માટે એ યાત્રાનું ધામ હતા. ગ્રામજનતા માટે સતત વહેતી જ્ઞાનગંગા હતા અને વિદ્યાર્થીઓના અભ્યાસમાં એમને મદદ કરનાર શિક્ષાગુરુ પણ હતા. ખરેખર માંડલવાસીઓ માટે એ એક ધર્મજગત હતા. જેમણે માંડલમાં પાછલા વર્ષોમાં સ્થિરવાસ કરી માંડલની જનતાને અમીરસના પાન કરાવ્યા હતાં.

— ‘પ્રબુદ્ધજીવન’

ખરું જોતાં આપણી નજર સ.મેથી એક મહાતેજ અસ્ત પામી ગયું. જીવનની જે સુઘડતા એમનામાં હતી તે અપૂર્વ જ હતી. છેલ્લી જીંદગી તો તેમની આત્માભિમુખ જ બની ગઈ હતી.

— (આગમપ્રભાકર) મુનિ પુણ્યવિજયજી

स्वर्गीय मुनिश्री मेरे परम स्नेही थे और मेरे विचारोंके समर्थक थे इसलिये उनके वियोग के समाचार से मुझे बडा दुःख हुआ है ।

— स्वामी सत्यभक्त

પૂ. મુનિશ્રી માંડલની મહામૂકી મૂડી સમા હતા. જેમણે [સંયેલ પ્રેરણા અને પ્રોત્સાહનનો પ્રદીપ આણે પણ અમારા હૃદયમાં ઝળહળી રહ્યો છે.

—ડૉ. ભાઈલાલ ખાવીસી પાક્ષીતાણા

પુમારી અને બેફિકર એમનો જીવન રસ હતો. એટલે વ્યવહારુ-પણાનો અભાવ એમને કચારેય ખટકતો નહિ. ઊલટો એથી તો લોકો પર વધારે પ્રભાવ પડતો. ઉપરાંત ક્રાંતિપ્રિય અને પ્રગતિવાદી એમની પ્રકૃતિ હતી એટલે વ્યક્તિ, સમાજ કે દેશના વિકાસને રુઝે એવું બંધિવારપણું એમને મુદ્દલ રચતું નહિ.

ક્રાંતિ અને શિષ્યોના મોહથી મુક્ત બનીને એક અલગારી જોલિયાની જેમ જ એ સાચા ધર્મ અને માનવતાનો ઉપદેશ આપવાનું જ વસ્તુ જીવન જીવ્યા હતા.

—‘જૈન’ પત્રમાંથી

એમનું જીવન ધૂપદાની પરની સળગતી ધૂપસળાઓની જેમ સુગંધ પ્રસરાવતા અમર વારસા જેવું હતું.

—‘ક્ષત્રિયબંધુ’

ઘણા વિદ્યાર્થીઓ એમનું માર્ગદર્શન પામીને એમ. એ. અને પી. એચ. ડી. થયા છે. ખરેખર આ મહાપુરુષ તો જ્ઞાનનો દરિયો હતા.

—‘મહાગુજરાત’

મારા સહૃદય મિત્ર અને પાઠશાળાના ખાસ સાથી તરીકે એમના ચાહ્યા જવાથી મને ઊંડો ખેદ થયો છે અને મારાથી વિશેષ તો અજવાળી (પોતાની ધર્મપત્ની)ને થયો છે. અમે બધા તેમના દર્શનને આપવામાં આજ જેવું-કાલે જેવું ના વિચારમાં રહી તથા જે ભૂલ અમને ખૂબ ડાંખે છે.

—પંડિત બેચરદાસ જીવરાજ

જીવનનું ઉદ્ધવીકરણ

સાવરકુંડલા નિવાસી શ્રી હરિલાલ ગીરધરલાલ શેઠે તેમના ૧૦૪ વર્ષના માતૃશ્રી કસ્તુરબહેનના સ્વર્ગવાસ નિમિત્તે પૂ. શ્રી ન્યાયવિજયજીની પુસ્તિકા 'વૃદ્ધાવસ્થામાં શાંતિ' તેમના સંસારી બહેન સેવામૂર્તિ સાધ્વી શ્રી સદ્ગુણાશ્રીની પ્રેરણાથી જાપાવી પ્રસિદ્ધ કરી તે ઉપયોગી જણાવાથી તેમના ચરિત્રમાં આપવામાં આવેલ છે. મહુવાકર.

વૃદ્ધાવસ્થામાં શાંતિ

સંસારની હવા જ એવી છે કે એની સાથે અનેકવિધ દુઃખો સંકળાયેલાં હોય છે. પ્રભાવસ્થા અને જન્મનાં દુઃખ એટલાં વ્યક્ત નથી, અને મરણનું દુઃખ ક્ષણિક છે, એટલે જન્મ અને મરણ એ બેની વચ્ચેનો જે ગાળો તેના પર-એ જીવનપ્રવાહ પર આપણું ચિત્ત

સ્થિર થઈ વિચારપરાયણ બને એ જરૂરી છે. એ પ્રવાહની પદ્ધતિ પર જ આપણા ઉત્કર્ષ-અપકર્ષનો, ઉન્નતિ-અવનતિનો, શુભ-અશુભનો, સુખ-દુઃખનો એક માત્ર આધાર છે. એ પ્રવાહમાં અનેક સમ-વિષમતાઓ આવે છે, ખાડા-ટેકરા, પહાડ-થપાટ, ઠંડી-ગરમી અને સતામણ તથા ગરમીમણ ધણી આવે છે. શક્તિના ઝરા સમે યૌવનકાળ પણ વ્યથા તથા વ્યાકુળતાઓથી ખાલી હોતો નથી. દુનિયાની આ માયા કેવી ગૂઢ અને ગૂઢન છે! કેવી દુર્ભ્રમ અને અગ્રમ્ય છે! કેવી અચિન્ત્ય અને અકલ્પ્ય છે! આ બધા વિષ્ટ અંઝાવાતના દખાણુમાં આવી માણુસ જે ખતમ થઈ જાય તો એ પુનર્જન્મ તો તેને છે જ, અને જે ખતમ ન થાય તો ઘડપણુની ખાઈમાં તો એ પટકાવાને જ.

ઘડપણુ કેવું છે એનો અનુભવ ઘરડાએને તો પૂરેપૂરો હોય જ, પણ ખીજાઓ પણ સગી અગિ તેની લયાનક્તાનું ખરાખર આકલન કરી શકે છે.

હોકોકો તથા ખલિષ્ટ માણુસ પણ જરાને પ્રહાર પડતાં કેવો ઠરલો થઈ જાય છે! ખેશક, જેણે પોતાની અગાઉની જીવનચર્યા ખરાખર સાચવી છે, પોતાના યૌવનકાળને સંયમપ્રધાન આરોગ્યના નિધમોના સુયોગ્ય પાલનથી ખરાખર સંભાળી રાખ્યો છે તેને માટે ઘડપણુમાં કોઈ જાતના ભયને અવકાશ જ નથી. વૃદ્ધાવસ્થાસુલભ શારીરિક ચિથિલતા તેને આવે તો ખરી જ, ક્રિયાશીલતામાં પણ તેને મન્દતા આવે તો ખરી જ, પણ એ સિવાય એ સજ્જનને કે જેણે પોતાના શરીર તથા ચિત્તને-એ બન્નેને-સંયમની સુયોગ્ય સાધનાથી સાચવી લીધાં છે-રૂડી રીતે સંભાળી રાખ્યાં છે અને જેણે યાનસંસ્કારની સંપત્તિ સંગ્રહીત કરી લીધી છે તેને અશાન્તિ કે તકલીફનો કોઈ સંભવ જ નથી.

ઘડપણુ આવવા પહેલાં માણુસમાં સ્વભાવિક કોઈ રીતે જાગ અને શક્તિ હોય છે, અને એથી એ નિરક્ષર-લઘ્યાચાર્ય હોય તો યે, અચાની-મૂર્ખ-ખેલકૂદ હોય તો યે શારીરિક શક્તિના અને તત્સહચર માનસિક ઉત્સાહના જોરે જ્યાં-ત્યાં પર્યાટન-પ્રવાસ કરીને, દોડાદોડ, ખેલકૂદ, મસ્તી કરીને, મહેનતના કામ કરીને, આમોદ-પ્રમોદના સાધનોમાં રમમાણુ રહીને પોતાને જીવનકાળ સુખેથી વિતાવી શકે છે, પણ જ્યારે વૃદ્ધાવસ્થાનું આક્રમણ થાય છે અને તે આક્રમણુ બલવત્તર થતું જાય છે ત્યારે તે માણુસની કાયા લાંગવા લાગે છે, ઈન્દ્રિયો ક્ષીણ થવા માંડે છે, નાનાવિદ્ય રોગોના હુમલા શરૂ થાય છે અને એની આખી દેહધષ્ટિ દ્રુટવા લાગે છે. આ અવસ્થામાં એનો સહારો કોણુ? રોગાર્ત અને જરાજીર્ણુ માણુસને જ્ઞાનસંસ્કારથી હીન હોય તો એના દુઃખની કોઈ ઉદ નથી. એ દુઃખની મહાજ્વાલામાં બળ્યા કરે છે, એની પદ્મપણ દારુણુ વેદનામાં પસાર થાય છે. એ હતલાંગી કંત્રાલ સુખની શોધમાં આમતેમ આંખો ફાડી જોવા કરે છે, પણ એ વખતે શાન્તિનું એક કિરણુ પણ એને જડતું નથી, કર્ચાયથી મળતું પણ નથી. આ કેવી કરુણતા! માણુસ ખરેખર સુખી થવા જ સર્જાયો છે, આત્માનો સ્વભાવ સુખી જ થવાનો છે, પછી આ દુઃખના કુંઝરા માણુસ પર કેમ આવી પડે છે? માણુસ પર આવી પડતા નથી, પણ ખરેખર માણુસ પોતે જ, પોતાના હાથે જ દુઃખના કુંઝરા ઉપાડી પોતાના પર પટકે છે! ઓહો! આ કેવી પામલતા! આથી વધુ લયંકર પામલતા ખીજી કઈ હોઈ શકે?

આત્મા સ્વભાવે સુખમય જતાં આમ દુખિયો કેમ? પણ એ આજનો દુખિયો નથી. એની દુઃખપરંપરા ઘણાં લાંબા વખતથી ચાલી આવે છે.

મોહના અન્ધકારથી ઘેરાયેલા માણુસને સુખદુઃખનો વિવેક

હોતો નથી. એ અચાની જે વાસ્તવમાં દુઃખ છે તેને સુખ સમજી લે છે અને જે વાસ્તવમાં સુખ છે તેને દુઃખ સમજી લે છે. મૂળમાં જ આવી ઘેર ભ્રાન્તિ હોય ત્યાં 'કેવું' અને 'કેટલું' જિંદગી વેતરાય? સુખ-દુઃખમાં જ જ્યાં ભ્રાન્તિ ત્યાં પછી એની પ્રાપ્તિના સાધન વિષે તો ભ્રાન્તિ હોય જ ને. આમ મોહના ચક્રોળે ચડેલા માણસ ખોટા રસ્તાને સાચો રસ્તો, દુઃખના માર્ગને સુખનો માર્ગ સમજી સુખ મેળવવાના ઈરાદે દુઃખના કુંડમાં પડતું મૂકે છે. લુચ્ચાઈ, ધૂર્તતા, લૂંટકાટ, અભ્યાચાર, વિશ્વાસઘાત, બદમાશી અને હત્યાનાં લયંકર પાપાયરણોના રવાડે ચડી જવામાં એ સુખ જુએ છે, ભોત્રનો કીડો બનવામાં એ સુખ જુએ છે અને એ માટે ધનને ભેગું કરવામાં આધેજો બની એ પ્રકારના અંધાપામાં એ સુખ માને છે. કેવી મૂર્ખાઈ! મોહમદિરાના નશામાં ચકચૂર બનેલાત્રું આ કેવું પાત્રલપણું! અગ્નિને હોલવવા એમાં ઘી રેડવું એ કેવી પાત્રલતા! એજ પ્રમાણે અર્થલિપ્સા અને કામલિપ્સાના આવેશને વશ થવું અને એને તૃપ્ત કરવા પરદોહનાં પાપાયરણોમાં રચ્યાપચ્યા રહેવું એ પણ એવી જ પાત્રલતા છે. તૃષ્ણાની ખાઈ એવી તો મોટી છે કે એને પૂરવા માટે પહાડના પહાડ જેટલાં ભોગદાઓ એમાં નાખે તો યે એથી એ ન પૂરાતાં ઊલટી વધુ ને વધુ જિંદગી થતી જાય છે. પાપમાત્રવું અને દુઃખમાત્રવું મૂળ એકમાત્ર તૃષ્ણા છે.

આમ તૃષ્ણાની લયંકરતા સમજાય અને સન્તોષ તેમ જ સદાચરણમાં સુખ સમજાય તો જીવનત્રું સુખપ્રદ પ્રભાત ઉઘડી શકે. જન્મતના બધા પદાર્થો આપણે આપણી સગી આંખે નાશવંત જેઈએ છીએ. દુનિયાના બનાવોની ઉચલપાચલ પાણીના પરપોટાની જેમ ઊપડતી અને ઘેસી જતી જેઈએ છીએ, સર્વાસંબંધીઓની સ્વાર્થનિષ્ઠતા, કલેશકારકતા અને કષ્ટલગ્નરતા જેઈએ છીએ, મજબૂત શરીરના પણ ફડાકામાં છુટ્ટા બેલાતા

નેઈએ છીએ, મોહ, રાગની લડલડતી આગને પકેપકે હૃદયને
ખાળતી નેઈએ છીએ-આ બધું સ્પષ્ટ અને સતત નેઈએ છીએ,
પછી દુનિયાના આ ઠગારા પ્રપંચમાં આપણે શા માટે લોભાઈએ?
શા માટે આપણે આ સંસારવ્યાપી મહાઠગારી મોહમાયાનાં વિશ્વ-
લક્ષી તૃતીયેને એના સાચા રૂપમાં ન સમજી લઈએ? અને
એનાથી-એની વિષમય છાય:થી છેટા થઈ જઈ નિરાબાધ મંચળમય
માર્ગ પર ન ચાલી જઈએ?

ઉપર જણાવ્યું તેમ, સંસારની સાચી સ્થિતિ અને જગતનું
વાસ્તવિક સ્વરૂપ સમજવામાં આવે તો ક્રોધ, ક્રોધ, લોભના દોષો
પાતળા પડવા માંડે. આપણે એ સમજી લઈએ કે એ દોષો આપણા
પર સવાર થાય તો એમાં આપણો નાશ છે, પણ એમના પર
આપણે જો સવાર થઈએ તો એમાં આપણો વિજય છે-કલ્યાણ-
શિખરે પહોંચી જવાય એવો મહાન વિજય છે.

આમ સર્વપ્રથમ વસ્તુતત્વનું સમ્યક્દર્શન આપણને ધનું
નેઈએ. એ યતાં એના આધાર પર આપણી જીવનચર્યા નિર્દોષ
અને શુદ્ધ બનવાની. આપણી અનંતમુખ્યતાનું બળ જેમ જેમ
પુષ્ટ થતું જશે, તેમ તેમ આપણું ચરિત્ર ખીલતું જવાતું.
આમ આપણામાંથી ક્રોધ-લોભના દોષો નીકળી જાય અને
અહિંસા, સત્ય, સંયમ મૈત્રી, નમ્રતા, પરોપકારરૂપ ગુણસંપત્તિ
સમુન્નત બને એટલે આપણે જગ જીત્યા. જ્ઞાનસંપત્તિ, ગુણ-
સંપત્તિ અને સંસ્કારસંપત્તિને મેળવવા અને સંગૃહીત કરવા
આપણે જેટલા વહેલા જાગ્રત થઈએ અને પ્રયત્નશીલ થઈએ
તેટલો આપણને વધારે લાભ છે. ધડપણુ આવે એ પહેલાં આપણે
આ ત્રિવિધ સંપત્તિનું સુન્દર ઉપાર્જન કરી લઈએ. પછી કોઈ
જાતનો ભય નહિ રહેવાનો. પછી ધડપણુ આવે તો યે સુવંળી-

સુકોમળ શય્યા પર આઘોટવા જેવું સુખદ બનવાનું, અને ત્યારે વૃદ્ધાવસ્થાસુલભ શક્તિમન્દતા અને ક્રિયામન્દતા હોવા છતાં જે આખી જીવનચર્યા આપણી સુખરૂપ પસાર થવાની. અને ત્યારે કદાચ કોઈ આકસ્મિક રોગાક્રમણ થઈ આવે અથવા ખીજું કોઈ કષ્ટ આવી પડે તો આપણી ઉપર્યુક્ત સંપત્તિ ખરેખર આપણા સુખશાન્તિના સંવેદનમાં ખૂબ સહાયરૂપ થવાની, અને આપણી જીવનસાધના નિર્બંધ રહેવાની. આમ, ભૌતિક સુખના અનુકૂળ ટેકા સાથે આધ્યાત્મિક સુખમાં મહાલતા-મહાલતા આપણે આપણો દેહ છોડવાના અને મહાસમૃદ્ધ પુણ્ય-પવિત્ર પરલોકમાં પહોંચવાના.

ધન્ય મૃત્યુ !

વિચારવાની બાબત છે કે સંસારમાં બધા પ્રાણીઓનો આત્મા એકરૂપ હોવા છતાં એ બધાઓની વચ્ચે આટલી બધી આવી અનન્ત વિચિત્રતા કેમ? એક આત્મા સુખી ધરમાં જન્મી સુખ ભોગવે છે, બ્યારે બીજો દુઃખી ધરમાં જન્મી દુઃખ ભોગવે છે, આ ભેદનું કારણ શું? એક સાથે જન્મેલાઓમાં અને એક સરખા પાલન-પોષણ વચ્ચે પણ એક બુદ્ધિશાળી હોય છે, બ્યારે બીજો બુદ્ધિહીન, આતુ' કારણ શું? કલાવહીન માબાપનો પુત્ર સાતેક વર્ષની નાની ઉંમરમાં પણ પોતાની સંગીત યા અન્યવિધ કળાથી અથવા પોતાની બૌદ્ધિક પ્રભાથી બુદ્ધિશાળી દર્શકોને પણ પ્રભાવિત કરી શકે છે, આતુ' કારણ શું? નિરપરાધ સજ્જનને પણ કાંસી પર ચડવું પડે છે, આતુ' કારણ શું? જીવલેણ એકિસડે-ટમાં ફેટલાક ખતમ થઈ જાય છે, બ્યારે એમની સાથેનો અને એમની પાસે જ રહેલો એક બચી જાય છે, આતુ' કારણ શું? સાવધાનીથી ચાલનાર માણસના માથા પર ઉપરથી કે આજુબાજુથી ઈંટ, પથરો કે નળિયું પડ્યું અને એથી એને મંબીર ઈજા થઈ, એ તકલીફ આવી પડવામાં એ માણસનો કંઈ વાંક? નહિ જ. પછી વાંક વગર તકલીફ શું કામ? એક માણસે ખોટી રીતે વહેમાઈ, ઉશ્કેરાઈ ખીજ માણસના પેટમાં શસ્ત્ર હુલાવી દીધું અને એથી એનું મરણ નીપજ્યું, એમાં એ મરનાર માણસનો કંઈ વાંક? વસ્તુતઃ એ મરનારને ભલે તથા

નિર્દોષ માનીએ તો આ પ્રાણપહારક પ્રહારનો ભોગ એને શું કામ થવું પડે ?

આ બધી વિચિત્રતા નિરાધાર તો કેમ હોઈ શકે ? એની પાછળ કોઈ નિયામક તત્ત્વ તો અવશ્ય હોવું જોઈએ એ સમજી શકાય તેવી વાત છે. એ તત્ત્વ છે જન્માન્તરમાં જીવે બધેલાં કર્મોનો એની સાથેનો વળગાડ. એટલે જ તો ગર્ભાવસ્થામાં જીવને કષ્ટ સહવું પડે છે. ગર્ભાવસ્થામાં નો એણે એ ગર્ભાવસ્થાનું કષ્ટ ભોગવવાનું કંઈ કર્મ બાધ્યું નથી. પછી એને એ કષ્ટ કેમ ભોગવવું પડે ? પરંતુ જે યોનિમાંથી એ ગર્ભમાં આવ્યો તે યોનિમાં— તે જન્મમાં એણે બધેલા કર્મોના સંયોગને લીધે એને ગર્ભાવસ્થામાં આવવું પડ્યું અને એ અવસ્થાનું કષ્ટ સહવું પડ્યું. આમ વર્તમાન જન્મથી અગાઉનો જન્મ અને તે જન્મમાં બાંધેલ કર્મનું બળ એ બંને એકી સાથે જ સાબિત થાય છે; અને સાથે જ એમના આધારભૂત આત્મા પણ સિદ્ધ થાય છે

કર્મની બાબતમાં, શ્રી દેવેન્દ્રસુરિકૃત પ્રથમ કર્મત્રયની સ્વોપચીકામાં ઉદ્ધૃત

ક્ષમાભૂદ્રઙ્કયોર્મનીષિજહયોઃ સદ્ગુણનીરૂપયોઃ

શ્રીમદ્દુર્ગતયોર્બલાષલ્લવતોર્નારિગરોગાર્તયોઃ ।

સૌભાગ્યાસુભગત્વસંગમજુષોસ્તુલ્યેઽપિ નૃત્વેઽન્તરં

યત્ તત્ કર્મનિબન્ધનં તદપિ નો જીવં વિના યુક્તિમત્ ॥

આ શ્લોક કહે છે કે—

રાજા અને રાંક, બુદ્ધિશાળી અને મૂર્ખ, ખૂબસૂરત અને બદસૂરત, ધની અને નિર્ધન, બળવાન અને નિર્બળ, તંદુરસ્ત અને રોગી, તથા સૌભાગ્યવાન અને દૌર્ભાગ્યવાન આ બધામાં મનુષ્યત્વ

એક સરખું હોવા છતાં આ પ્રારના ભેદો જોવામાં આવે છે તે કર્મના કારણે છે. અને જીવ વિના કર્મ પણ થું? એટલે કર્મની સિદ્ધિની સાથે જ આત્માની સિદ્ધિ પણ થઈ જાય છે.

કર્મવાદની ઉપયોગિતા એ છે કે એથી માણસ કર્મશીલ બની ઉત્તતિના પથ પર ગતિમાન થઈ શકે છે; અને દુષ્ટત્વને હાનિકારક તેમ જ દુઃખકારક સમજી તેને ત્યાગી સત્કર્મો કરવા પ્રેરાય છે, સત્કર્મશીલ બને છે અને એ રીતે પોતાના જીવનને કલ્યાણવિહારી બનાવી શકે છે; અને માન-અપમાન અથવા સુખદુઃખને પોતાના કર્મથી પ્રસૂત સમજી તે વખતે માણસ સમત્વ રાખવા જેટલો સમર્થ થઈ શકે છે. આમ કર્મવાદ સમત્વની સાધનામાં ઉપયોગી થઈ કલ્યાણસાધનાના પથ પર ચડવામાં સહાયરૂપ થઈ શકે છે.

“હું”થી સંવેદ જ તત્ત્વ છે તે આત્મા છે. આ આત્મવ્રતીતિ પ્રાણીમાત્રમાં પ્રવર્તે છે. આત્મવાદના સુંદર સંસ્કારથી જોવા “હું” અર્થાત્ જોવા મારો આત્મા તેવો બધાય પ્રાણીઓનો એવું લાન જાગે છે. આ પ્રકારના લાનના જાગરણથી નાના-મોટા, શત્રુ-મિત્ર, સખળ-નિર્ખળ, સુખી-દુઃખી, હીન-ઉચ્ચત બધાય પ્રાણીઓ સાથે આત્મૈક્યનું સુંદર સંવેદન અનુભવાય છે. આત્મૈક્યની આ અનુભૂતિ ખરેખર કલ્યાણમય અનુભૂતિ છે. એના બળે વ્યક્તિત્વ કલ્યાણ સાથે સમગ્ર સમાજ, સમગ્ર રાષ્ટ્ર અને સમગ્ર વિશ્વ સાથે આત્મીયતાનો પવિત્ર ભાવ વિસ્તરે છે. આ પવિત્ર ભાવ જો માનવોનાં હૃદયોમાં પ્રસરે તો સમાજનું ઊર્ધ્વીભવન કેવું લગ્ય બને! એ કેવો સુખી અને આનંદી (Happy as well as blessed) થાય! મનુષ્યજોડકનું આવું ઉચ્ચતમ સંસ્કરણ થાય તો એની આગળ, કહેવાતું સ્વર્ગ તો વામણું જ લાગે, અને મનુષ્યભૂમિ મોક્ષભૂમિ બની જાય.

આમ ઉપર જોયું તેમ, આત્મા કર્મ અને પરલોક એ ત્રણ સિદ્ધાન્તો પરસ્પર એવા સમ્બંધ છે કે એકને સ્વીકારતા ત્રણેનો સ્વીકાર થઈ જાય છે, અને એકને ન સ્વીકારતા ત્રણેનો અસ્વીકાર થાય છે. વળી આત્માના સ્વીકારની સાથે મોક્ષનો પણ તેમજ ઈશ્વરનો પણ સ્વીકાર થઈ જ જાય છે. કેમકે મોક્ષ આત્માની પૂર્ણ શુદ્ધ અવસ્થાનું જ નામ છે, એટલે આત્માના સ્વીકારમાં એનો (મોક્ષનો) સ્વીકાર આવી જ જાય, અને એ જ પ્રમાણે ઈશ્વરનો પણ સ્વીકાર આવી જ જાય છે, કેમકે મોક્ષતત્ત્વ એ જ ઈશ્વરતત્ત્વ છે. આમ આ પાંચક (પાંચે તત્ત્વો) પરસ્પર ફેટકું સમ્બંધ છે એ જોઈ શકાય છે.

આત્મા, કર્મ પરલોકના સિદ્ધાન્તના સ્વીકારથી પરાપકારલાવના પુષ્ટ થાય છે અને કર્તવ્યપાલનમાં તત્પરતા આવે છે. પરાપકાર કે કર્તવ્યપાલનના લૌકિક ફળ પ્રત્યક્ષ છે, છતાં કદાચ જિંદગીનાં દુઃખોનો અન્ત ન આવે તો એથી જન્માન્તરવાદી નિરાશ થતો નથી. આગામી જન્મની શ્રદ્ધા તેને કર્તવ્યમાર્ગ પર સ્થિર રાખે છે. તે દૃઢતાથી સમજે છે કે કર્તવ્યપાલન કદી નિષ્ફળ ન જાય. વર્તમાન જન્મમાં નહિ, તો આગામી જન્મમાં તેનાં ફાલ ફળ મળશે જ. આમ પરલોકના શ્રેષ્ઠ લાલની લાવનાથી માણસ સત્કર્મમાં પ્રવૃત્ત રહે છે. તેને મૃત્યુનો ભય પણ નથી રહેતો. કેમકે આત્માને નિત્ય યાં અમર સમજનાર માણસ મૃત્યુને દેહપલટા સિવાય ખીલું કશું જ સમજતો નથી. મૃત્યુને તે એક કોટ ઉતારી ખીજે કોટ પહેરવાનો માર્ગ કરી આપનાર માને છે અને, સત્કર્મશાલીને માટે તે પ્રતિમાર્ગનું દ્વાર બને છે એમ તે સમજે છે. આમ, મૃત્યુનો ભય જિતાવાથી અને, જીવનપ્રવાહ જે નિરન્તર અવિચ્છિન્નપણે વહેતો અનન્ત અને સદા સત્ છે તેને કલ્યાણરૂપ બનાવવાનો પ્રયોગ એકમાત્ર ચિત્તશુદ્ધિ અને સત્કર્મશીલતા પર આધારિત છે એમ

સમજવાથી જીવનને ઉત્તરોત્તર વધુ વિકસિત બનાવવાની વિવેકસુલભ ભાવનાના યોગે તેની કર્તવ્યનિષ્ઠા બલવતી બને છે. આત્માની નિત્યતા સમજનાર એમ સમજે છે કે 'ખીજનું ધુરું કરવું એ પોતાનું ધુરું કરવા બરાબર છે, ખીજનું ધુરું કરવાના પરિણામે વેર જન્મે છે, વેરથી વેર વધે છે. અને કરેલ પાપકર્મોના બન્ધો અનેક જન્માન્તરો સુધી પણ જીવ સાથે લાગળ રહી પોતાના કડવા ફળ ક્યારેક લાંબા વખત સુધી પણ જીવને ચખાડવા કરે છે.' આ પ્રમાણે સમજનાર આત્મવાદી સજ્જન બધા આત્માઓને પોતાના આત્મા જેવા સમજી બધાઓ સાથે મૈત્રી બનુલવે છે. મૈત્રીના અજવાળામાં તેની રાક્ષેષની વાસના ઓછી થતી જાય છે. આ રીતે તેનો સમભાવ પોષાય છે અને વિશ્વપ્રેમ વિકસતો જાય છે. દેશ, જાતિ, વર્ણ કે સમ્પ્રદાયના ભેદો વચ્ચે પણ તેનું દષ્ટિસામ્ય અબાધિત રહે છે. તે સમજે છે કે 'મર્વા પછી આગ્રામી જન્મમાં હું કયાં, કઈ જુમિ પર, કયા વર્ણમાં, કઈ જાતિમાં, કયા સમ્પ્રદાયમાં, કયા વર્ગમાં અને કઈ સ્થિતિમાં પેદા થઈશ એનું શું કહી શકાય? માટે કોઈ દેશ, જાતિ, વર્ણ કે સમ્પ્રદાયના તેમ જ ગરીબ કે બિતરતી પંકિતના ગણાતા માણસ સાથે અસદ્ભાવ રાખવો, તેને હલકો કે હલકી નજરથી જોવો અથવા તેની તરફ ગમંડ કે અભિમાન રાખવો વ્યાજબી નથી. કારણ કે હું જે આ પ્રકારનું અજ્ઞાન ફેલાવીશ તો હું જે મરણોત્તર એવા વર્ગમાં પેદા થયો તો હું પણ એ અજ્ઞાનની આધીનો બોલ બનીશ.' આમ આત્મવાદના સિદ્ધાન્તથી નિબ્પન્ન થતા ઉચ્ચ દષ્ટિસંસ્કારના પરિણામે આત્મવાદી કે પરલોકવાદી સજ્જન કોઈ પ્રાણી સાથે વિષમભાવ ન રાખતાં 'પણ્ડિતાઃ સમવર્શિનઃ' એ દિવ્ય વાણીને પોતાના જીવનનું ધ્યેય બનાવે છે અને એમ કરી પરહિતના સાધન સાથે પોતાના આત્મહિતના સાધનને વણી નાખવાના કલ્યાણરૂપ કાર્યમાં તત્પર

બને છે.

એક દિવસે સંસારવતી કોઈ પણ શરીરધારી આત્માને પોતાનું શરીર મૂકીને ચાલ્યા જવાનું છે, એ નક્કી છે. તે વખતે એ પોતાની પરલોકયાત્રામાં પોતાની સાથે કંઈ પણ-આણુ જેટલી ચીજ પણ લઈ જઈ શકતો નથી. શરીર (સ્થૂળ) વચરનો એકલો એ ચાલ્યો જાય છે. ક્યાં એ જશે? જેવાં કામ ક્યાં હશે એવી યોતિમાં (વ્રતિમાં). સારાં કામ ક્યાં હશે તો સારી વ્રતિમાં અને ધુરાં કામ ક્યાં હશે તો ધુરી વ્રતિમાં. “કરણી તેવી ભરણી.” કર્મનો કાયદો અચૂક અને અટલ કાયદો છે. એ કાયદો બધાને-મોટા મોટા પયત્રંબરોને પણ માથે ચડાવવો પડે છે. આખુંય વિશ્વ કર્મના શાસનને વશ છે. માટે સમજીએએ કોઈ પણ કામ કરતાં ખૂબ ખ્યાલ રાખવો જોઈએ કે આ કામ જે હું કરું છું તે મને, ખીજને કે ઉભયને અહિતાવહ તો નથી ને. આમ જાગૃત રહીને માણસે ધુરાં કામ કરીને પોતાને માટે દુઃખનો ખાડો તૈયાર ન કરતાં, હંમેશાં માટે સુખપ્રદ બને એવાં શુભ કામ (શુભકાર્ય) કરતા રહેવું જોઈએ એ જ વિવેક છે, એ જ સાચી બુદ્ધિ છે અને એ જ માનવજન્મ પામ્યાનો સાર છે.

આ માણસ બાળપણમાં સ્વાભાવિક રીતે માતાની તરફ મોં કરી બેસે છે, પછી ધૈવનવનમાં પ્રવેશ કરતાં સ્ત્રી તરફ પોતાનું મોહું ફેરવે છે અને પછી વૃદ્ધાવસ્થામાં પટકાર્તા પુત્ર સામું મોહું કરે છે, પણ પોતાના આત્મા તરફ એ કદિયે મુખ કરતો નથી! કેવો મોહાવેશ! બચપણમાં તો એ અશુચિમાં ભૂંડની જેમ આજોટતો હોય છે, પછી ધૈરનમાં આવતાં કામચેષ્ટામાં ત્રવેડા જેવો બને છે, અને એ પછી ઘડપણમાં એની ખૂદા બળદ જેવી હાલત થાય છે. આમ માણસ જિંદગીભર જનવરતું જીવન જીવે છે, પણ માણસ થતો નથી! ઘેર મૂઢતા!

રાજના મકાનમાં રાતના ચોર પેઠો છે અને રાજ પોતે પોતાના ધનવૈભવ પર મલકાઈ રહ્યો છે એ તેના (તે ચોરના) સંભળવામાં આવે છે:—

चेतोहरा युवतयः स्वजनोऽनुकूलः
सदृषान्धवाः प्रणयगर्मगिरश्च मृत्याः ।
बलगन्ति दन्तिनिबहास्तरलास्तुरङ्गा

(અર્થાત્ રાણીઓ, કુટુંબપરિવાર, બંધુવર્ગ, નોકર-ચાકર અને હાથી-ઘોડા વગેરે વૈભવનો ઠાઠ મારો ફેટલો બધો છે ।)

પણ રાજ એ શ્લોકનું ચોથું ચરણ પૂરું કરી શકતો નથી. પેલા ચોરના કવિહૃદયના તાર તે વખતે અજબાણી ઊઠે છે, ફટ ચોથા ચરણનો નાદ તેના મુખમાંથી સરી પડે છે—

“सम्मीलने नयनयोर्नहि किञ्चिदस्ति ॥”

—અખો મીંચાતા કંઈ નથી.

આ બધું દુનિયાનો કોઈ પણ માણસ ચોખ્ખું સમજી શકે તેવું સ્પષ્ટ અને રાજના પ્રત્યક્ષ અનુભવનું હોવા છતાં માણસ મોહાવેશમાં કેવા કેવા ખોટા-ખરાબ કામ કરતો રહે છે । એ જ્ઞેતો છતાં અધિજો રહે છે । સંભળતો છતાં બહેરો બને છે । સમજતો છતાં બેવકૂફ થાય છે । જેન તેન પ્રકારેણુ સદાચરણનો સંહાર કરીને પણ અર્થોપાર્જનના કાર્યને ધપાવવા મથે છે અને શરાખીની જેમ જાન ભૂલી કામસેવનમાં મરત રહે છે । સાધારણુ વસ્તુ વિણુસનાં પણ એ વ્યથિત થાય છે, ખિન્નય છે, રાધે ભરાય છે. માણસની આ મોકચેટા ગજબનાક છે. મરણુ વખતની હાલતને એ વિચાર કરે તો એનું હૃદય પીગળ્યા વગર રહે નહિ. મોત વખતે ભયકર

વ્યાધિઓ શરીરમાં ફાટી નીકળે છે અને સેકડો વીળીઓ બાંગે કરડી વધા હોય એવી કારખી વેદના સક્ષમી ઊઠે છે. ખીજી તરફ પોતાની ધનસંપત્તિ અને પોતાના કુટુંબપરિવાર-પોતાની ઔરત અને બાલબચ્ચાં એ બધાને જોઈ જોઈ એ ઝૂરે છે આ દિવિધ જ્વાળામાં ઘણી જ ખરાબ રીતે સેકાતો એ કમખખત માણસ મેલા અને ગરીબડા ચહેરે ચાલી નીકળે છે. એની એ વખતની દુઃખપૂર્ણ કરુણ સ્થિતિમાં એને કોઈ રાહત આપી શકે છે? કોઈ એ દુખિયાને કંઈ ટાઢક કે શાન્તિ આપી શકે છે? એ ખીયારો પોતાના સ્વ-જનોનાં મોઢાં તરફ ટગરટગર જોયા કરે છે એવું સૂચવતો કે મને કોઈ બચાવો! બચાવો! પણ એનો કોઈ પણ પ્રિયજન એના દુઃખને-એની વેદનાને-એના સન્તાપને જરા પણ ઢળવો કરી શકે છે? બધાના દેખતાં એ અનાથ, અશરણ, કૃપણ, કંગાલ-મોટા ભીમનો ભાઈ હોય તો યે, મોટી દરિયા જેટલી લક્ષ્મી ધરાવનાર હોય તો યે-ભાગી ભુકો થઈ જાય છે, કયાંય અલોપ થઈ જાય છે-એકપણ કોડી સાથે લઈ જઈ શક્યા વગર, વિવિધ પાપા-ચરણોથી પોતાને માટે અને વધુ તો ખીજાને માટે ભેગું કરેલું જે ધન એમથી એક રાત્રી પાઈ પણ પોતાની સાથે લઈ જઈ શક્યા વગર જ. સંસારની આ હાલત છે। નકામી પારકી પંચાતનો પોટલો માથે ઉપાડી માણસ ધૂમે છે અને નકામી માથાફેડ કરી હેરાનગતિને નોતર્યા કરે છે. સુખશાન્તિનો માર્ગ સ્પષ્ટ હોવા છતાં એના જોવામાં આવતો નથી અને જોવાય છે તો એને અવગણીને હાથે કરી આડે રસ્તે ચાલે છે-હાથમાં દીવો લઈ ફૂવામાં પડે છે।

મૃત્યુની અવસ્થા એ અત્યંત ગંભીર અવસ્થા છે. “મજ્જુ મહામય” એ વચનથી મરણને મહાભય કહેવામાં આવ્યું છે. એમ છતાં આપણે મૃત્યુને મંગળમય બનાવવું છે. અને એ આપણું ખરેખર પરમ ધ્યેય છે. અને એમ કર્યા વગર છૂટકો જ નથી. એક

જ વખતનું મરણ જો સુધરી જાય તો હમેશાંને માટે સુખી સુખી થઈ શકાય, સંસારના સઘળાં દુઃખોથી મુક્ત થઈ શાશ્વત આનન્દ-ધામે પહોંચી શકાય. શાન્ત બુદ્ધિથી વિચારતાં મરણને સારું-શુભ મરણ બનાવવું કઠિન નથી. જીવનનો સરળ સીધો માર્ગ સદાયરણ જ છે, દુરાચરણ જ કાટાજો, ખોટો, વાંકો અને દુઃખભર્યો માર્ગ છે. પછી શા માટે સદાયરણરૂપ સુખનો સ્વાભાવિક, સરળ-સીધો માર્ગ ન લેતાં દુરાચરણરૂપ વાંકો-ટેટો, ખોટો અને દુઃખભર્યો માર્ગ લેવો જોઈએ? આ વસ્તુ જો ખરાખર સમજાઈ જાય તો જીવનનું ઘડતર બહુ વહેલા સમયથી જ શરૂ થવા માડે. માણસ સમજી જાય છે ત્યારથી જ તેને પાકી ખાતરી થઈ ગઈ હોય છે કે મરણ નક્કી છે. પછી વધુ ને વધુ સમજી જાય, બુદ્ધિશાળી, વિદ્વાન અને મહામનીષી થવા છતાં યે એ મૃત્યુને-મૃત્યુના થનારા લયંકર આક-મણને ભૂલી જાય છે એ ફેટલી નવાઈની વાત છે? મોહના નશામાં એ એ બાબતને ભૂલી જાય છે. નહાં, ભૂલી નથી જતો, પણ હાથે કરી, અવળચંડાઈથી એ જીવનમરણના ગંઢતમ પ્રશ્ન વિષે આંખ આડા કાન કરી દે છે. પણ એમ કરીને એ ખરેખર જ પોતાના પગ પર લયંકર કુડાડો મારે છે, અને એવો મારે છે કે બહુ જ થોડા વખતના તુચ્છ સુખ માટે ભવિષ્યની અનન્ત જીંદગીના સુખ પર આગ લગાડવાની લયંકર બેવકૂફી કરે છે. આ મૂર્ખાઈ માણસ સમજે અને શાન્ત ચિત્તે સુખનો સાચો માર્ગ સમજે અને તે પર ચાલવા તત્પર થાય તો અવશ્ય એની બધી સમસ્યા ઊકલી જાય. અને, સંસારની દારુણ જગલામાં લાંબા વખતથી એ જે સેકાતો રહ્યો છે એમથી મુક્ત થાય અને અક્ષય તથા અનન્ત સુખનો સ્વામી બને.

મરણનું દુઃખ મોટું-સહી મોટું, પણ એના કરતાં આત્માનું બળ અનન્તગ્રહું મોટું છે એ આપણે સમજી લઈએ. એટલે જો

માણસ શાન્તિ ધારણ કરી સ્થિરબુદ્ધિ ધાય તો એને પોતાના અનન્ત વીર્ષનું આકલન જરૂર ધાય. અને એક વખત આ પ્રકારની અનુભૂતિ જો એને ધાય તો તે ફડાકામાં સિંહની જેમ ગર્જનો ખડો થવાનો, અને એના પ્રચંડ આત્મનાદના ઘોષની આગળ મોહની જબરદસ્ત સેના ધુળ ઊઠવાની. આમ, વૃદ્ધાવસ્થા આવે એની અગાઉથી જ માણસ જો સમ્યગ્દર્શનને પામી જાય અને એના સુંદર અજવાળામાં સદાચરણી અને સંયમશીલ, સત્યોપાસક અને વિશ્વબંધુ બને તો એના એ સદ્ગુણોના સંસ્કાર અભ્યાસસાતત્યના યોગે ઉત્તરોત્તર બળવાન અને તેજસ્વી બનતા જવાના, અને તેમ તેમ એવું આત્મબળ પ્રખર બનતું જવાનું—એવું પ્રખર કે દુઃખના પહાડના પહાડ એના પર ટૂટી પડે તો યે એની સાધનાને આંચ નહિ આવવાની. તો પછી બાપકું મૃત્યુ તો કોઈ વિસાતમાં નથી. એ બિચારું તો એ વર આત્મા આગળ એવું પોતું બની જવાનું, પોતું જ નહિ, એવું આગ્રાકિત બનવાનું કે એ મહાન્ પુણ્યશાલી આત્માને માટે એ પોતે મહાસમૃદ્ધ પરલોકનું દાર બનવાનું, અને એ દારા એ મહાનુભાવ અનન્ત સુખના અનન્ત ધામે પહોંચવાનો.

વર્તમાન સાધુ-દીક્ષા સંબંધે મારા નમ્ર ઉદ્ગારો.

૫. શ્રી ન્યાયવિજયજીની જીવનપ્રભા છપાય છે, એ અવસરે તેમનું એક પુસ્તક 'વર્તમાન સાધુ-દીક્ષા સંબંધે નમ્ર ઉદ્ગારો' આપણા પંડિતરત્ન સ્વ. લાલચંદ બ્રહ્મવાનદાસ ગાંધીના સંપ્રકાશમાં મળી આવ્યું. ૫. ન્યાયવિજયજી કેવા નવાનવા વિચાર ધરાવનાર કાન્તદષ્ટા હતા અને જે સાધુસંસ્થાનો જગતમાં જોયા નથી તે સંસ્થાની ગૌરવગ્રાથા હજીય નહિ અને તેના યશોગ્રાન જગતભરમાં ગવાતા રહે અને એ સંસ્થામાંથી વિદ્વાનો, વક્તાઓ, લેખકો, જ્યો-તિર્ધારો જગતને ભગવાન મહાવીરના સિદ્ધાંતો દ્વારા વિશ્વશાંતિનો સંદેશ આપતા રહે તે એક જ ઉચ્ચ ભાવનાથી પ્રેરાઈને બળ-બળતા હૃદયે પોતાના વિચારો નમ્રપણે રજૂ કર્યા છે.

વિચારોમાંથી ઉપયોગી જણાય તે ગ્રહણ કરવા અને જે આકરા વધારે પડતા હાજે તે ક્ષન્તવ્ય ગણવા પ્રાર્થના. મહુવાકર

(૧)

ઓધાતું પ્રયોજન જીવરક્ષા છે. સૂત્રાદિ ગ્રંથોમાં તેને સારૂ 'રજ્જેહરણુ' શબ્દ વપરાયો છે. 'રજ્જેહરણુ'નો સીધો અર્થ રજ, ધૂળ, કચરો, દૂર કરનાર. પણ જ્યોત્ષ્ણપૂર્વક રજ્જેહરણુ કરવામાં જ એની રૂઠિ છે. નહિ તો કેવળ રજ્જેહરણુ કરવાનું સાધન તો બધે પણ મળી આવતું હોઈ, તેટલો બોલો ઉઠાવી ફરવાની કંઈ જરૂર જ ન રહે. ધર્મનું સર્વસ્વ અહિંસામાં છે, અને એ અહિંસા-ભાવનાને સતત યાદ ફેરવાવી તેનો અમલ કરવામાં સહાયક થનાર

એ રજેઠરણ છે. દયાપાલનના મહત્વપૂર્ણ કાર્યને અંગે એ સાધુ-
 જીવનનો અલંકાર થઈ પડ્યું છે. મનની ઉચ્ચ વૃત્તિઓ પણ મલિન
 આચરણથી અથવા પ્રામાદિક વર્તનથી પોતાનું તેજ ગુમાવી બેસે
 છે. એટલા સારા ખાલ વર્તન પણ અહિંસાપ્રધાન રાખવાની જરૂર
 હોઈ, તેમાં મદદગાર થવા તરીકે 'રજેઠરણ' માનવતું સ્થાન
 ધરાવે છે. પરંતુ આજના કેટલાક જીનો તેનું પણ મળક કરતા
 જોવાય છે, એ બહુ દિલગીરીની વાત છે. મળકનો જવાબ જ શો
 હોય! હા, રજેઠરણ જેવો મહાન્ ધર્મધ્વજ ઉઠાવી મુક્તિના પંથે
 નિકળી પડેલો સાધુવર્ગ જે પોતાની જીવનજ્યોત અગ્રમગ્રાવી જાણે,
 તે જીવો જેવો ખીજો સચોટ જવાબ કયો વળવાનો હતો! ખાસ
 વિચારવાની વસ્તુ છે કે સામા પક્ષવાળાઓને ગળો ભાડવાથી, કે નીચ
 અને ગલીય ભાષાને વરસાવવાથી કોઈ, રજેઠરણની કે શાસનની પુષ્ટિ
 કરવા ધારતા હોય તો અમે દહીએ છીએ કે તેઓ એવા અધારામાં છે
 કે શાસન કે ધર્મની પુષ્ટિ કરવાને બદલે તેને વિધાતન કરવાનું પાપ
 ઉપાજી રહ્યા છે. શઠ પ્રત્યે શઠ, કે 'ધોખી'ની સામે 'ધોખી' થવાનું
 સૂત્ર, અધુરા વૈરાગીઓ કે સાંસારિક પોલિસીયાજોનું છે. મલિન
 વિચાર કે નીચ આચરણ કરનારા સામે મુમુક્ષુએ પણ તેવી જ જાતના
 પગલાં લેવા, એ વીતરાગની શાસનશૈલી ન હોય, વીતરાગતાની અભ્યા-
 સદશામાં લગવાનું મહાવીર પર આક્રમણો કંઈ ઓછા નહોતાં થયાં.
 રસ્તે ચાલતા હાલી-મુવાલીઓ પણ તે મહાપુરૂષને કનડગત કરતા.
 પણ એ વીતરાગતાના અભ્યાસીએ સામાના જેવું સામું આચરણ
 કદીએ કંઈ પણ ક્યું છે કે? જો કે તેઓ તે વખતે મહાન્ ઉચ્ચ
 કોટીના મુમુક્ષુ હતા, એટલે, તેમના જેટલે દરજ્જે આપણી આત્મ-
 સાધના ન પહોંચી શકે. છતાં પણ આદર્શ તો આપણો એ જ
 હોવો જોઈએ. મહાવીરને જેવા ઉપદ્રવો થયા, તેવા ઉપદ્રવો સામે
 આપણે શાંતિ રાખવાનો પ્રશ્ન તો આજે છે જ નહિ, પણ આજની
 પરિસ્થિતિ મુજબ, આપણે વિધર્મી, વિપક્ષી કે ભિન્ન વિચારકની

સાથેના વિચારસંઘર્ષોમાં આપણા મન ઉપરનો સમતોલ ગુમાવી દઈએ અને કષાયકલુપિત વાતાવરણ અંદર તથા બહાર વધારવા મંડી પડીએ, તો એમાં આપણા સાધુજીવનની શોભા શી રહે! શાંતિ કે ક્ષમા કેળવ્યાની કસોટી તો સમય પર જ થાય છે. નિરાપાધ પ્રદેશની શીતળ પવનની દહેરમાં તો સાપ પણ શાંતિમાં ઝુલતો દેખાય છે; પણ એ શાંતિ છે કે કેવો, એની પરીક્ષા તો એની સામે જરાક ઠાંકરી નાંખો એટલે તરત થઈ આવશે. એ પ્રમાણે વિરોધી વાતાવરણની ઉડતી હવા સામે જ્યારે આપણે મનની પ્રથમવૃત્તિ ન ગુમાવડાએ, અને સભ્યશૈલી તથા શિષ્ટવ્યવહારપૂર્વક સચોટ દલીલોથી જવાબ આપવામાં પાછા ન પડીએ, ત્યારે આપણી વીરતા ફેરવાઈ ગણાય. ત્યાં આપણા સાધુજીવનની શ્રેષ્ઠતાનું માપ અંકાય. આથી ઉલટી રીતે વર્તણૂક જે બહાર આવે છે, અને ઈર્ષ્યા-દ્વેષ-વેર-ઝેર-વિરોધના લવાડા જે વારંવાર લજવાય છે, તેનું જ એ દુઃખદ પરિણામ છે કે 'ઓધા' તરફ જનતાનું માન ઘટવા લાગ્યું છે, અને કેટલાક ઉગ્ર આવેશમાં આવી તેની ખૂબ મજાક કરતા પણ જોવાય છે. આજનું વાતાવરણ એવું ઝેરી ફેલાવા માંડ્યું છે કે મોટે ભાગે સાધુને સાધુ માનવામાં પણ લોકોનાં મન આંચકો ખાતાં જોવાય છે. એકંદર સાધુજીવનની બહુ કમખખત દશા આવવા લાગી છે જે, સમાજનું મહાન દુર્ભાગ્ય ગણાય. આ દુર્ભાગ્યનાં દુઃખમય વાદળ, ઓધો પોતાના યોગ્ય સ્થાનપર પ્રતિષ્ઠિત થશે ત્યારે વિખરાતાં વાર નહિ લાગે. ઓધાને શોભાવનારા મુખ્ય ગુણો ચાર છે:— સંયમ, જ્ઞાન, સહિષ્ણુતા અને સભ્યતા. આ ચાર ગુણોથી દેહીપ્યમાન ઓધો એ જ હીરવિજયસૂરિનો 'જાદુ' અકબર જેવા બાદશાહને આકર્ષણ કરવામાં શક્તિમાન નિવડ્યો હતો. એ જ હેમચંદ્રનું 'વશીકરણ' કુમારપાળને પિત્રજાવવામાં સફળ સિદ્ધ થયું હતું. એ જ સિદ્ધસેનનું 'કામણી' વિક્રમરાજનું માથું ધુણાવી શક્યું હતું. આમ શક્તિશાલી ઓધાનો ઈતિહાસ ધણો લાંબો અને

ગૌરવપૂર્ણ છે. એ જ એવો જાને રસ્તે ચાલતાં ઉડમેઠમા-અથડા-મણ્ણમા આવવા જેવી Poor ઘથામા આવી પડચો છે! હાથ! શાસનપર આ કેવો ગ્રહપાત! જૈનોની ધર્મભાવનામા આને કેટલો ફરક પડી ગયો છે! સાધુઓની મસ્કરી-ઠટ્ટા કરવામા આવકોને કેટલો રસ પડે છે! એકના રાગીઓ ખીજ સાધુઓને વગોવવામા કેટલો આનંદ અનુભવે છે! આ ખધું શું છે? શાસનની કમખપ્તી કે ખીજું કંઈ! એ પત્નીઓની લડાઈમા ધણીનો પગ લાંગ્યો, તેમ આને શાસનસેવાના મદે ચઢેલાઓ અંદર અંદર લઢવામા શાસન-સેવા માનતા હોય તો એ એમની મરજીની વાત છે, પણ વાસ્તવમા એઓ શાસનનો પાયો ખોદી રહ્યા છે, એમ બેધડક રીતે કહેવું જોઈશે. એક-ખીજને હરાવવાના ચડશે ચઢેલા અને અન્યને ઉતારી પાડી સાર્વભૌમ-તાંત્રની વિજયમાળને સ્વયં પહેરવાના મનોરથ ધરાવનારા, એક વખત જે શાંત ચિત્તે પાછું વાળી જુએ તો એમને ખખર પડે કે, એવાની કેવી ફજોતી થઈ રહી છે. અને એમના હૃદય, શાસનની સાચી ધગશવાળાં હોય તો આથી એકાએક રડી પણ ઉઠે.

આને એવો કેટલો સસ્તો થઈ પડચો છે એ પણ ચોખ્ખું નજરે નિહાળી રહ્યા છીએ. રસ્તે ચાલનારો હાક્ષી-મુવાલી પણ જે ચાહે તો ધડીના છઠે ભાજે તેને ઉઠાવી શકે છે, અને સાધુનો પોશાક પહેરી વાણિયાનો ગુરૂ ખની ખેસી શકે છે. જે ધર્મધ્વજનું પૂર્વ-કાળમા ગૌરવભયું માન હતું તેનું આને જાણે 'લીલામ' ન થઈ રહ્યું હોય એવું શૈચનીય ફારસ ભજવાય છે. વિચાર કર્યા વગર, "જે આવે તે ખપે"ના હિસાબે જેને તેને મુંડવાની અધીરાઈ અને ઉતાવળે પરિણામ એ આવી રહ્યું છે કે સારા અને કાર્યક્ષમ સાધુઓ નિકળવાને બદલે અજ્ઞાન, નાદાન, મૂર્ખ, શઠ અને નખળા સાધુઓનો ભરાવો થતો ચાલ્યો છે. આમ સાધુસંખ્યા વધીને શાસનનું શું ભલું થવાનું હતું! ઉલટું, એવાઓથી સમાજ વગો-વાય અને ધર્મ ભંડાય. નહિ વાર?

સમાજની મનોદશા તો ઘણું લાગે આજે એવી છે કે તે, 'ટાળું' હોય તેને પૂજે છે, પછી ચાહે તે નિરક્ષર હોય કે હીન હોય; પણ તમે તેવો પવિત્ર મુનિ પણ જો એકાકી જોવાશે તો તેની તરફ કેટલાક ઉન્મત્તો દાંતીયાં કરવા લાગી જશે, અને કેટલાક તો જાણે તેમનાં મા અને આપ બેઉ મરવા ન પડ્યાં હોય તેવું રોતડ મોઢું કરી મૂકશે. આવી સ્થિતિમાં સાધુઓ શિષ્યસંપાદન કરવાની લાલસાને વિવશ થાય છે. પણ અજ્ઞાનવર્તમાં પૂજવા માટે નમાલાઓને શિષ્ય બનાવવાની મહેનત કરવી એ ઉગ્ર આત્મવંચના છે. એ કરતાં, કઠાચ, કમનસીબે સત્સંગનો જોગ ન મળે તો ન છૂટકે એકાકી વિહરવાની હિંમત ફેરવવી એ હજાર દરજ્જે ઈચ્છવાજોત્ર ગણાય. પણ નાલાયક કે અયોગ્યને મુંડવાનું પાપ કદી ભૂલે-ચૂકે પણ ન વહેરી જવાય એ ખૂબ ધ્યાનમાં રાખવું જરૂરી છે.

થોડી પણ ગુણીઓની સંખ્યા શાસનને જે દીપાવશે તે નિર્ગુણીઓ કે નબળાઓનાં ટાળાં નહિ દીપાવી શકે. બદકે તેવાં ટાળાં હિંમેશાં સમાજને ભારભૂત થવા સાથે શાસનની અપભ્રાજના કરનાર થઈ પડે. ઉમેદવારને, ધીરજ ન ખોતાં અમુક વખત સુધી રીતસર કેળવીને પછી તેના કરકમળમાં ઓધો સમર્પાય, તો તે બંને એક-બીજાથી કેવા ભૂષણભૂષિત નિવડે. ઓઘાતું હુતપ્રાય થયેલ માહાત્મ્ય આ રીતે પુનઃ પ્રગટીને શાસનની ઉન્નતિમાં સહાયક થાય એમ અંતઃકરણથી શાસનદેવને પ્રાર્થિતો બહીં અટકીશ.

(૨)

લાલ કે ગેરલાલ વસ્તુમાં નહિ, પણ વસ્તુના ઉપયોગમાં સમાયા છે, વસ્તુનો સદુપયોગ સુપરિણામ લાવે છે, જ્યારે તેનો દુરુપયોગ દુરુપરિણામ લાવે છે. જે ધાર્મિક સાધનો જગત-1 કલ્પણને સાર શાસ્ત્રદારોએ યોજ્યાં છે તે સાધનોનો ઉપયોગ કરવાની જો આવડા ન હોય તો તે સાધન પણ આધકરૂપમાં પરિણમે. સાધનની સાધનતા

તેના સદુપયોગમાં છે. જે મન્દિર, જ્યાં વીતરાગ પરમેશ્વરની પ્રતિમા ખીરાજમાન છે અને જેનું દર્શન મંગળમય છે, તે જ મન્દિર—તે જ દેવાલય, તે જ જિનાલય, દુરુપયોગ કરનારને નરકમાં લઈ જનારું બને છે. જે મંદિર સ્વર્ગનું—સદ્ગતિનું સાધન છે, તે જ મંદિર દુર્ગતિના સાધનરૂપ બની જાય છે. શુદ્ધ ભાવનાથી ઉપાસના કરનારને સારું જે મંદિર કલ્યાણકારક છે, તે જ મંદિર, જે તે સ્થળે વિકાર-વાસનાને પોષવાનું અધમ કૃત્ય કરાય તો દુર્મતિમાં લઈ જનાર નિવડે છે. આ પ્રમાણે જે ઓઘો મુનિધર્મની આરાધનાના સાધન તરીકે પવિત્ર અને મંગળમય છે અને એ રીતે જેના આસરે સદ્ગતિનો લાભ મેળવાય છે, તે જ ઓઘો ધારણ કરવા છતાં કેટલાયે ઘેર નરકે ચાલ્યા ગયા છે. મતલબ કે ઓઘાનો સદુપયોગ કલ્યાણકારી નિવડે એ સમજી શકાય તેમ છે. ઓઘો લેવામાત્રથી કલ્યાણ નથી, પણ ઓઘાની જવાબદારી પૂરી કરવામાં જ પોતાના આત્માનું હિત સમાયેલું છે.

ઓઘાધારક મુનિવરનું ચારિત્રમય જીવન લોકોના હૃદયો પર કેટલી સુંદર છાપ પાડી શકે એ સ્પષ્ટ સમજી શકાય તેમ છે. એમનું ક્ષમાજ્ઞમણ-જીવન કષાયદાવાનળને શમન કરવામાં મેઘનું કામ કરે. ચન્દન અને ચન્દ્ર કરતાં એમની શીતળતા અધિક વર્ણવી છે. વૃક્ષાદિ એકેન્દ્રિય પાસે જતાં-તેની છાયામાં બેસતાં ટાઢક વળે છે. તે એ ક્ષમાજ્ઞમણનાં ચરણોની છાયામાં બેસતાં કેટલી શીતળતા મળવી જોઈએ! મુનિના મુનિધર્મનું સર્વાંગિમ સૌરભ એ જ છે કે તેની આસપાસનું વાતાવરણ શાન્તિમય બનવું જોઈએ. તેનું સંયમ-તેજ આત્મ-બળનો ભાસ કરાવે, તેની શાન્ત મુદા આલ્હાદ આપે અને તેનાં વચન મીઠાં રસ પાય. આ મુનિજીવન છે. અને તે પરમ દુર્લભ છે. ઓઘો સસ્તો કરવાથી તે સસ્તું ન થઈ શકે, ચારિત્રની જ્યોત વગરનો ઓઘો આજે સમાજમાં કેવો હડધૂત થઈ રહ્યો છે એ કોનાથી અજાણ્યું છે! કષાય-કલુષિત ઓઘો જેટલા વધારે

પ્રચારમાં આવે તેટલી ધર્મની હીલના વધારે થાય. જે ઓધાને ઈન્દ્ર, ચન્દ્ર, નરેન્દ્રો નમન કરતા હતા તે જ ઓધાની સામે જાને ગુહસ્થોમાં ધીંગામસ્તી ચાલી રહી છે! જે ઓધાના પ્રભાવે જનતામાં શાન્તિ પથરાવી જોઈએ, તે જ ઓધાના પ્રમુખપણા નીચે લોકોમાં હુલ્લસ જાગે અને એક-ખીજનાં માયા કૂટે એ કેવી વાત! જે ચારિત્રની આગળ જન્મ-વૈરી જાતવરો પણ પોતાનાં વૈર વિસરી જાય અને પરસ્પર શાન્તભાવ ધારણ કરે, તે ચારિત્ર ભણી પગલાં માંડનાર ઓધો જનતાને કલ્યાણના માર્ગે ચઢાવવામાં કેટલો પ્રભાવશાળી હોવો જોઈએ, એ સાદી અઝઘથી પણ સમજી શકાય તેવું છે. ત્યારે આજે ઉપાશ્રયોનાં આગળે આટલો ખળભળાટ કેમ ચાલી રહ્યો છે? ધર્મનાં વ્યાખ્યાનો સાંભળવા એકત્ર થનારી સભાનાં અંતઃકરણો આટલાં ક્ષુબ્ધ અને ઉત્તપ્ત કેમ થઈ રહ્યાં છે? આટલું ગરમાગરમ વાતાવરણ શાને ફેલાઈ રહ્યું છે? કયો કિલ્લો સર કરવા સારૂ આટલા ધમપજાડા થઈ રહ્યા છે? શા માટે અનેક નાત-જાતના ભાગલાઓમાં વહેંચાઈ ગયેલી નહાનકડી સમાજમાં પણ ભંગાણુ પાડવાના નીચ પ્રયત્નો સેવાઈ રહ્યા છે? શા કારણે આવું ભીષણુ વૈર ધમધમી રહ્યું છે?

પણ આ બધા પ્રશ્નો વિચારવા પહેલાં આ ગરમાગરમ હવા કઈ દિશામાંથી આવે છે. એ જ તપાસવું કાઠી છે. મારા નમ્ર મત પ્રમાણે હાલ ઝઘડા અને રમખાણુ જે મચી રહ્યાં છે, તેવું મૂળ કારણુ અમે સાધુઓ છીએ. અમારું—અમ સાધુઓનાં કષાય-કલુષિત અન્તઃકરણો વિવિધ ઝઘડા ઉભા કરાવે છે. લોકો કહે છે કે આવકો ઝઘડા કરાવે છે; પણ હું કહું છું કે ઝઘડાના ઉત્પાદક અમે—સાધુઓ છીએ. આવકોનાં ભમાવ્યા અમે ભમી જઈએ છીએ, એ વાત પણ ખોટી નથી. પણ અમારી ડગળી ઠેકાણે હોય તો કોણુ અમને ભમાવી જનારો હતો? અમારે કાયા કાનના શા માટે રહેવું જોઈએ! પણ પામર પ્રકૃતિને વિવશ થઈને ખીજના ભમાવ્યા ભમી જઈ અમે એવા આકળા-માકળા બની જઈએ છીએ કે અમારાં નવાં—

પુરાણી વેર-ઝેરને પુષ્ટ કરવાના ઈરાદે અમે ક્ષમાશ્રમણના જીવન-સિદ્ધાન્તને ખીંટીએ લટકાવી દઈ ઉદામ કલહની નીચ શોજના કરવા મંડી પડીએ છીએ. આ અમારી મનોદશા છે. એનું જ એ પરિણામ છે કે આજે અમ સાધુઓનાં પત્રલાં ઠેકાણે ઠેકાણે શાન્તિ રેડવાને બદલે અશાન્તિવર્ધક થઈ પડ્યાં છે. મુનિઓથી સમાજમાં કષાયની આગ લલૂકે, લોકોમાં ચકચારલયો ખળભળાટ જામે અને મારામારી શરૂ થાય એ કેટલી બધી કરણુ ઘટના છે! અમારી એ સાધુસ્વભાવ સુલભ, સમતા, સહિષ્ણુતા, મંભીરતા અને ઉદારતા ક્યાં ચાલી ગઈ!

ત્યાગ-માર્ગ સર્વોત્તમ છે, એમાં તો કોઈ અન્યદશનીનો પણ મત ભેદ ન હોય. સંન્યાસનો માર્ગ એકી અવાજે દુનિયામાં ઉચ્ચ-પરમોચ્ચ મનાયો છે, પણ એ જોટલો મહાન્ છે, તેટલોજ દુષ્કર પણ છે; એ ભૂલી જવા જેવું નથી. એ એવું કંઈ રમકડું નથી કે ચપ દઈને બાળકના હાથમાં કે જેના-તેના હાથમાં બાપી દેવાય. એ મહાન્ રસાયણુ છે. નાલાયકના હાથમાં જાય તો તેના ડૂચા કાઠી નાખે—તેને ધરતીભેગો કરી નાખે. બહુ વિચાર કરીને તેના પ્રયોગ કરવાનો છે. ભલે એના અધિકારી થોડા નિકળે, એની હરકત નહિ; પણ નાલાયકના હાથમાં જઈને તેની ફજોતી ન થાય એ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે. કોઈ ધર્મ ન પામે એની હરકત નહિ, પણ ધર્મના ભવાડા થઈને કોઈ અધર્મ ન પામે અને ધર્મની હાંસી ન કરી બેસાય એનો ખ્યાલ અવશ્ય રાખવો જોઈએ.

ચારિત્ર-વસ્તુ કહેવામાં જોટલી સરળ છે તેટલી કરવામાં છે કે કેમ? એનો ઉત્તર દીવા જેવો સ્પષ્ટ છે. ત્યાગની વાતો તો મહોટી મહોટી કરીશું, પણ તે ત્યાગ અમારા જીવનમાં કેટલો ઉતર્યો છે એનો વિચાર કરવાની અમને કુરસદ ક્યાં છે? ક્રોધ અને માન, માયા અને લોભ અમારામાં કેટલા ખાંડી ખાંડીને ભર્યાં છે એ તો અમારે જોવું નથી, અને ખીજને “ત્યાગ” ના નામે ઝટ મૂંઢી

નાખવાની તૈયારી કરવી છે. આ કેવી ખાલિશતા! ખીજને ધર-ખારનો ત્યાગ કરાવવા પહેલાં અમે પોતે જો કોષાદિનો ત્યાગ કરીએ તો અમારું 'કેટલું' બહુ થાય। અને પોતાનું 'બહુ' થતાં ખીજનું 'બહુ' કરવા માટે 'ધમપછાડા' કરવા પડતા જ નથી, એ ચોક્કસ વાત છે. જ્યાં પોતાની અન્દર જ ગાબડું પડેલું હોય છે, ત્યાં જ ધીંગાણાં અને તોફાન કરી ત્યાગીપણાનો ડોળ ખતાવવાનો દંભ સેવાય છે.

ખીજના કલ્યાણને સાર જોટલી વાતો કરાય છે તેટલું પોતાના આત્મકલ્યાણ માટે વિચારાય તો પોતાની જાતને કેટલો લાલ થાય। અને હરિભદ્રાચાર્યના કથન પ્રમાણે, અનુગ્રહ-બુદ્ધિએ આત્મતુક મુમુક્ષુ (ઉમેદવાર)ને સ્વીકારવામાં પણ કલહ-કોલાહલના ભવાડા તો શાને લજવાવા જોઈએ? દીક્ષા જેવી પવિત્ર વસ્તુ કર્યા। અને તે પ્રસંગે તોફાનની આગ ફાટી નિકળે એ દુષ્પ્રવૃત્તિ કર્યા। આવી દીક્ષા હેય છે-વર્જ્ય છે. જે દીક્ષાના મંડાણમાં વેર-ઝેરનો દાવાનળ ફાટી નિકળે, જે દીક્ષાના પાયામાં જ સાધુને પોતાના મહાવતોનાં હનન કરવા પડે અને જે દીક્ષાની પ્રસ્તાવનામાં જ હલાહલ-વિષ રડવામાં આવે એને જૈન-દીક્ષા કોણ કહે! ચિત્ત, વિત્ત અને પાત્ર એ ત્રણેનો યોગ ખરેખર જ પવિત્ર હોય તો દીક્ષાનો ડંકો વાગે, દોઢાનાં હૃદય પર વૈરાગ્યની અસર થાય અને નિષ્કુર હૃદય પણ નમી પડે. પણ એ ત્રિપુટીની યોગ્યતામાં જ આને પ્રાયઃ મોટા વાંધા છે. અને એથી જ જ્યાં ત્યાં દીક્ષાના નામે તોફાનો મંડાય છે. દીક્ષા જેવું વિત્ત પ્રદાન કરનારનું ચિત્ત કેટલું વિશાળ, પ્રભીર અને સંસ્કારી હોવું જોઈએ; જેને તે 'વિત્ત' પ્રદાન કરવામાં આવે તે 'પાત્ર' પણ કેવું નિર્ભીક, સુર અને મુમુક્ષુ હોવું જોઈએ; આમ એ ત્રણેનો યોગ્ય યોગ મળે તો દીક્ષાના વરઘોડા કેવા દીપી નીકળે। પણ ધાંધલીયા વરઘોડા જગત્રીશીએ ચડાવી દીક્ષા આપવામાં 'ટોળું' વધે એ તો ખરું, પણ એમાં શાસન ઉપર કેવી છીણી મૂકાય છે એનો કંઈ વિચાર આવે છે? જરા દુનિયાની

સામું જોવાય તો ખખર પડે કે જૈન સાધુઓ માટે કેવું ખરાબ વાતાવરણ ફેલાઈ રહ્યું છે? દીક્ષાના ભવાડાઓએ આમ-પબ્લિકમાં જૈન સાધુ માટે કેવા ખરાબ અભિપ્રાય ફેલાવી મૂક્યા છે, એ જ્યારે ઉપાશ્રયમાંથી મોઢું બહાર કઢાય ત્યારે જ માલૂમ પડી શકે. પરિવાર વધારવાની ધૂનમાં શાસનની ઈચ્છત કેટલી લુંટાઈ રહી છે એવું પણ જો અમને લાન ન રહે તો અમે અમારા સ્થાનને માટે જેટલા લાયક છીએ એ કહેવાની કંઈ જરૂર રહેતી નથી.

જે સ્વોપકારમાં સદા નિરત છે તે પ્રતિક્ષણ પરોપકાર જ કરી રહ્યો છે. સ્વોપકારપરાયણ મુનિઓને દીક્ષાના ઉમેદવાર શોધવા માટે ફાંફાં મારવા પડતાં નથી. પરોપકાર સારૂ તેમને ઝઘડા જમાવવા પડતા નથી. તેમના સાંધુ-જીવનથી આકર્ષાઈ જે તેમની પાસે દીક્ષા લેવા આવે, તેને લાયક જોઈને, બપેડા ઉભા ન થાય અને ધર્મની અપભ્રાજના ન થાય તે રીતે તેઓ દીક્ષા આપે. કઢાય કોઈપણ દીક્ષા લેનાર ન નિકળે તો એમાં આત્મસાધક મુનિવું શું ગયું? કેમકે આત્મ સાધન એ જ ચારિત્રવું મુખ્ય ધ્યેય છે. સ્વોપકારમાં પરોપકાર પણ સમાયો છે. સ્વોપકારી અહિંસાદિ મહાવ્રતોના થોગે કોઈને ઈજા કરનાર ન થયે હોવાથી સ્વત એવ પરોપકારી થઈ પડે છે. પણ દીક્ષા જેવું મહાન પરોપકાર-કાર્ય પણ ધાંધલ મચાવીને શાસનની નિન્દા કરાવીને-ધર્મની હીલના કરાવીને કરવું એ તદ્દન ગેરબ્યાજબી ગણાય; અને સાચો સાધુ એમ કરવાવું કદી પસંદ ન કરે. પૂર્વકાળમાં પણ ધાંધલ ઉભી થાય એવા અન્યાયના માર્ગે કોઈપણ આચાર્યે કે મુનિવરે કોઈને દીક્ષા આપી નથી. વજૂસ્વામીની દીક્ષા થવા અગાઉ રાજ સુધી મામલો ગયો હતો, અને એમાં તેમના ગુરુવું જરાય અન્યાયલયું વર્તન નહોતું. અને તે પ્રસંગ પણ અનોખો જ ગણાય. વજૂસ્વામીની માતાએ પોતાના પુત્રને પોતાના સ્વામીના ચરણે સમર્પણ કરી દીધો હતો, પણ પાછળથી તેણીનું મન ફરી ગયું અને છોકરો પાછો લેવા

તેણીએ તકરાર માંડી. આ તેણીનું ચોખ્ખું અન્યાયભયું જ વર્તન હતું. એ આચાર્ય મહારાજ પણુ વિશિષ્ટજ્ઞાની હતા. વજૂ બાળક પોતે પણ અદ્ભૂત વ્યક્તિ હતો. જેણે ઘોડીયા-પારણામાં પડચાં પડચાં અગ્યાર અંગેનું અધ્યયન કીધું, તે મહાન આત્મા, અદ્ભૂત શક્તિશાલી બાળકને દાખલો આજ્ઞા ધરીને આજ્ઞા નાના છોકરાઓને એકદમ મૂંડી નાખવા એ ચોખ્ખો અધર્મ છે. હેમચન્દ્રની દીક્ષા પાછળ કંઈ પણ તોફાન થયું હતું કે? 'દેવન્દ્ર' એવા કાચા ગુરુ નહોતા કે જન-ચર્ચાની ઉપેક્ષા કરીને, શાસન-હીલનાની ધાધલને અવગણીને, આંખો મીંચી કેવળ જીદ ઉપર, એ બાળકને દીક્ષા આપી દે. તેઓ મહાન ખીતાર્થ, બહુશ્રુત અને શાસન-ભક્ત મહાત્મા હતા. એટલે તેમણે દીક્ષાનું કામ શાંતિપૂર્વક સાધવામાં જે બુદ્ધિમતા વાપરી હતી તેમાં તેમનું ડહાપણ ઝગઝગી રહ્યું છે.

પણુ એ દાખલાને આધાર લઈ આજ્ઞા બાળકને દીક્ષા ન આપી શકાય. હેમચન્દ્ર થનાર બાળકની જેટલી ઉમ્મરે દીક્ષા થઈ હતી તેટલી ઉમ્મરે દીક્ષા આપવાનું કામ દેવચન્દ્ર જેવા મહાત્માઓથી જ બની શકે. હેમચન્દ્ર થનાર બાળકનું મુંડન, તે ભવિષ્યમાં જ્ઞાન-શક્તિને મહાસાગર અને અદ્ભૂત ચમત્કારી સન્ત નિવડનાર છે એવી જાતના 'ભવિષ્યદર્શન'ને આભારી છે. દેવચન્દ્રને એ ભવિષ્યજ્ઞાન હતું. અને તેથી જ તેઓ તે બાળકને પ્રહણ કરવા ઉત્સુક થયા હતા. આજ્ઞા સાધુઓ તેટલી ઉમ્મરે કે અયોગ્ય ઉમ્મરે કોઈને દીક્ષા આપવાનું સાહસ કરે તો તે નિન્દનીય ગણાય.

વસ્તુતઃ ચરિતાનુવાદની ઘટનાઓના આધાર પર દારમદાર બાધવાનો ન હોય. એમ કરવા જઈએ તો સ્થૂલભરૂના દાખલાના આધારે વેશ્યાના મન્દિરમાં કે રમણીના સહવાસમાં પણ રહેવાનું અને ચોમાસું કરવાનું પ્રાપ્ત થાય. ભૂતકાળમાં કોઈ જન્મસ્થથી ભૂલભરેલું કંઈ વર્તન થયું હોય, યાં પ્રામાદિક અથવા લોભજન્ય

કંઈ ગેરવ્યાજબી બની ગયું હોય તો શું એનો દાખલો લઈને આપણે તેનું અનુસરણ કરવાનું હોય ? નહિ જ. મોહના આવેશમાં કોઈએ કોઈને અયોગ્ય દશામાં દીક્ષા આપી હોય અને પછી એ દીક્ષિત થયેલ ભવિષ્યમાં લાજ્યના જોરે સારો અને કાર્યક્ષમ સાધુ નિકળે તો પણ એ દીક્ષાકાર્ય તો દૂષિત અને ગેરવ્યાજબીમાં જ ગણાય. અને આજના દૂષિત વાતાવરણમાં સ્પષ્ટ શબ્દોમાં કહીએ તો બાલ-દીક્ષા પ્રાયઃ બાલ-લગ્નની જેમ મહાભયાવહ થઈ પડી છે, એ ખાસ ધ્યાનમાં રહે.

લગભગ આઠ-નવ વર્ષની ઉંમરે દીક્ષા લીધેલાઓની નામાવધી રજુ કરીને કેટલાકો ‘બાલ-દીક્ષા’ની બાબતને સમર્થન કરવાનો પ્રયાસ કરતા જોવાય છે; પણ મારી નમ્ર દષ્ટિ પ્રમાણે એમાં કંઈ વળૂદ નથી. સમય-સ્થિતિ અને સંયોગો જોયા વગર અને શાસ્ત્રના અક્ષરો પાછળ રહેલું તાત્ત્વિક રહસ્ય સમજ્યા વગર શાસ્ત્રોના નામે આખો મીઠી ચલાવ્યે શખવું એ ડહાપણુ બધું ન જ ગણાય. આઠવર્ષ સંબંધી જે ઉલ્લેખ ગ્રંથોમાં જોવાય છે તે એવો વિધાયક નથી કે ગમે તે કાળમાં, ગમે તેવા સંયોગોમાં પણ તેટલી ઉંમરે દીક્ષા આપવાનું વિધાન કરતો હોય, શાસ્ત્રોમાંથી આવી રીતે બાલ-દીક્ષા આપવાની ઐકાતિક વિધિ શોધી કઠાડવામાં ખરેખર શાસ્ત્રનું અપમાન સમાયેલું છે. આઠ વર્ષની નોંધ ગ્રંથોમાં જે દષ્ટિગોચર થાય છે, તે ત્રણે કાળના તમામ ભાવોને નિરખતાં કેમ કાળમાં બનનાર વસ્તુની છેલ્લા દરજ્જાની છેલ્લી નોંધ છે. અનન્ત ભવિષ્યકાળમાં એક જ વ્યક્તિને પણ જે તેટલી ઉંમરે વિરતિભાવ આવ્યાનું જ્ઞાનીએ જોયું હોય તોય શાસ્ત્રમાં સામાન્ય પ્રકારે એમ ઉલ્લેખાઈ જાય કે તેટલી ઉંમરે સર્વવિરતિ-પરિણામ ફરસે છે. આવી જાતની અગ્રેક નોંધો આ હિસાબે જ શાસ્ત્રોમાં કરાયેલી છે. એટલે જ્ઞાનીના જ્ઞાન-પ્રકાશના ઉલ્લેખરૂપ એ નોંધના આધારે તેટલી ઉંમરે

આજની કોઈ વ્યક્તિને આજના સાધુઓ વિરતિ-વાસનાવાળા માની લઈ દીક્ષા આપવા માટે ધાંધલ મચાવે તો તેમાં તેમની મોડલિંગના જ મજાયા. ખરી વાત તો એ છે કે ચારિત્ર-પરિણતિ એ મનની વસ્તુ છે એને તેની પૂરેપૂરી પરખ થવી એ મુશ્કેલ છે. તેને માટે એવું “ થર્મોમીટર ” કયાં? છતાં વર્તન-વ્યવહાર ઉપરથી માણસની મનોદશાનો કંઈક ખ્યાલ આવી શકે. એટલે જો કે દીક્ષા કાર્યમાં વૈરાગ્ય-રંગ જ પ્રધાનપણે જોવાનો હોય, છતાં વર્તમાન જ માનનાની હવા મુજબ વયની યોગ્યતા પણ ખાસ કરીને વિચારવા યોગ્ય છે, એમ મારો નમ્ર અને સ્પષ્ટ મત છે. કાચી ઉમ્મરના છોકરાને હાલના જમાનામાં દીક્ષા ન અપાવી જોઈએ, એમ મારે છાતી ઠોકીને કહેવું પડે છે.

આ કાળમાં એવી દીક્ષાને વિચ્છેદ તો કોણ કહે? પણ એ કાર્ય દરેક કાળમાં વિરલ જ બને છે, તો આ કાળમાં તો ‘ જ્ઞતિ-સ્મરણ ’ જેવા ભાવોની જેમ ખાસ કરીને વિશેષ વિરલ હોય એ સાદી અક્ષલથી પણ સમજી શકાય તેમ છે. વિરલના સંપાદક પણ વિરલા જ હોય. વિરલ કાર્ય વિરલાથી જ સધાય. એનો રાઈટ ‘ દેવચન્દ્ર-હેમચન્દ્ર ’ જેવાઓને જ હોય. એવી કાદાચિત્ક વસ્તુને સાધારણ બાબત માનવી-મનાવવી ઠીક નથી, શાસ્ત્રવિરુદ્ધ, અનુભવ-વિરુદ્ધ અને યુક્તિવિરુદ્ધ છે.

શુદ્ધ અંતઃકરણથી જો દીક્ષાની ધગથ જ હોય અને દીક્ષાને પ્રચાર કરવાની ખરી જ જો તાલાવેલી લાગી હોય તો આપો દીક્ષા હિંસકોને અહિંસાની, આપો દીક્ષા માંસલક્ષીઓને કુલાહારની, આપો દીક્ષા દુરાચારીઓને સદ્વાચારની અને આપો દીક્ષા જૈનેતરોને જૈનધર્મની. આ દીક્ષા છે. આ શાસનનો સુધોષ-નાદ છે. એમાં જૈનધર્મની જ્યોત ઝળકી રહી છે. શાસન-સેવાનો એ મહામાર્ગ છે. દીક્ષા આપવાના

કોડ પૂરા કરવા હોય તો નિકળી પડો પંજાબમાં અને બંગાળમાં,
ઉત્તર-હિન્દુસ્તાનમાં અને મદ્રાસમાં. ત્યાં તમારો જોશ
 બતાવો ! ત્યાંના વિદ્વાનોના માથાં ઘુણાવો ! ત્યાંની જનતા
 પર તમારા ચારિત્રનો રસ રેડો ! અને એ રીતે જૈનેતર જગતમાં
 જૈન ભાવનાનું ઉદ્દ્યોતન કરો । પુરુષાર્થ ફેરવાનો એ માર્ગ છે.

આર્યસમાજનો આજે કેટલા જોશભેર આગળ વધી રહ્યા છે,
 એ જરા નજર ખેંચી નિહાળો. ઉપાશ્રયની ચાર દિવાલોમાં
 ભરાઈ રહીને સિંહનાહ કર્યે શું વળવાનું હતું ? વિરોધી
 ધર્મવાળાઓની પરિષદોમાં જઈને તમારી મર્દાનગી બતાવો । તેમનાં
 હૃદયો પર તમારાં પ્રવચનની છાપ પાડો ! જૈન સિદ્ધાન્તો પ્રત્યે
 જૈનેતરોનાં હૃદયો ઝુકાવો । કાં ઘરમાં ને ધર્મમાં અશુચિ કરવા જેવું
 કરી રહ્યા છો ? જે ડાળ પર બેસવું તે ડાળને કાપવાની આ શી
 કુચેબા ? ધરની અન્દર જ કાં દહાય લગાડો ? શાસનની ફળેતી
 કરવા પહેલાં જરા તો પાછું વાળીને જુઓ । સાધુનાં પનોતાં પત્રલાં
 કેટલાં શાન્તિદાયક હોય । તેમનાં પ્રવચન કેવાં સુંદર પ્રેરણાજનક
 હોય । તેમને વ્યવહાર સંધને કેટલો બલાધાયક હોય । અને તેમના
 ઉપદેશમાં કેટલો વિવેક હોય । રાક્ષસવૃત્તિ, મદ, હઠ અને ગુસ્સો
 વ્યાખ્યાનને કેટલું છીંજી પડે છે, કેટલું અસંગત, અસંબદ્ધ,
 અકદેશીય અને ઉતાપજનક કરી મૂકે છે, એ આજે પુસ્તક જેવાઈ
 રહ્યું છે. જે મુખમાંથી સુધા ઝરવી જોઈએ, તેમાંથી આજે ઘરલ
 વડી રહ્યું છે । અને સમાજને મૂર્છિત બનાવી રહ્યું છે । અક્ષોસા ।
 અમ સધુઓનાં હૃદયોમાં જ ક્રોધ અને દ્વેષ ધમધમી રહ્યા હોય
 ત્યાં પછી અમારા જોતાઓમાં શાન્તિ ક્યાંથી ઉતરે । અમારાં
 કલુષિત અન્તઃહરણુ આજે ગ્રાવકોને ઉશ્કેરી રહ્યાં છે, અને તેમને
 અંદર અંદર લડાવી મારે છે. દ્વેષથી ધુંધવાતા અમે સાધુઓ જ
 નય અને પ્રલીય ભાષાનાં હે-ડખીલ બહાર પડાવીએ છીએ, અમે

સાધુઓ જ સારા સુપાત્ર સાધુઓની ખોદણી અને ઝાટકણીભરેલી પત્રિકાઓ વહેંચાવીને જનતામાં 'મેલેરીયા' ફેલાવીએ છીએ. આ બધાં પાપનાં મૂળ કોણુ? કંઈ સમજવામાં આવે છે? અમ સાધુ-ઓની આસપાસની જાહેખાઈ અમને કયાં ધસડી રહી છે। કંઈ ખ્યાલ આવે છે? ખેવકુદી અને નીચ સ્વભાવ ધર્મનો ડાટ વાળવા ખેઠા છે। અમારી ધુલિ ખહેર મારી મઈ ન હોત તો આ અધડા-ઓનાં વાદળ કયાંથી ચડી આવત। ખેદ। ખેદ।।

ત્યાગનો ઉપદેશ આપનાર ત્યાગપરાયણ હોય તો જ તેને પ્રભાવ જનતા પર પડી શકે. ખાન-પાનમાં અને વસ્ત્ર-પરિધાનમાં ત્યાગમય જીવન સ્પષ્ટ ખીલી ઉડવું જોઈએ. સુન્દર શરખતી મલમલના ફુલફૂટાક વાઘા ત્યાગને શોભાવી નથી શકતા। વાણી પર કાણુ એ ત્યાગી જીવનનો મહાન્ શૃંગાર છે. વાગ્યુમિ વચરનો-વાણી ઉપરના સંયમ વચરનો સાધુ સાધુ-જીવનને કચરી નાખે છે, શાસનનો ઉડૂડાક કરી મૂકે છે. શાસન-સેવા કે ધર્મોપદેશક-જીવન માટે તે નાલાયક છે. એવાથી વિવાહની વરસી થઈ જાય છે!

ત્યાગનો ઉપદેશ પણ ત્યાગીઓએ ખે રીતે કરવાનો હોય-સાધુજીવનને અનુકૂળ અને ગૃહસ્થજીવનને અનુકૂળ. કેવળ એવાના રાગ અલાપવામાં જ ત્યાગનો ઉપદેશ સમાઈ જતો નથી. ત્યાગીના ત્યાગનો ઉપદેશ સંયમ અને વૈરાગ્ય-ભાવનાનું મનોહર ચિત્ર દેરી જનતાના ચિત્તને સાધુજીવન ભણી આકર્ષવા પ્રયત્ન કરે છે. અને ત્યાગીને ઉપદેશ ગૃહસ્થજીવનને પણ પ્રકુલિત કરવામાં મહાન્ પ્રાણુ-વાન્ હોય છે. ત્યાગીઓ ગૃહસ્થધર્મનું પણ પ્રતિપાદન કરી ગૃહસ્થ-સંસારને પ્રગતિના પંથે દોરવા પ્રયત્નશીલ હોય છે. એમનું પરોપ-કારમય જીવન ગૃહસ્થ-સંસારની ઉન્નતિ માટે પણ હોય છે. તેમનું ઉપદેશક-જીવન ગૃહસ્થ-જીવનના ભક્ષા માટે પણ મહાન્ પ્રકાશ રહે છે. ગૃહસ્થાશ્રમમાં ધુસેલા સડાઓનો નિર્દેશ કરી તેને ઉખેડી ફેંકી

દેવા બાબત પ્રેરણા કરવી એ ત્યાગીઓનું મહાન કર્તવ્ય છે. એ સંખ્યા ધી તેમનો ઉપદેશ એ ત્યાગમય જ ઉપદેશ છે. લગ્નસંસ્થાનું નિરૂપણ કરી શુદ્ધ લગ્નપદ્ધતિ પ્રયોધવામાં અને તેમાં પેસી ગયેલા અનાચારોને દફનાવી દેવાની લલામણુ કરવામાં ત્યાગનો જ ઉપદેશ સમાયો છે. આરોગ્યના નિષ્ક્રમો પર જનતાનું ધ્યાન ખેંચી, શક્તિ વિકાસના મહાન સાધન તરીકે વ્યાયામનું સ્પષ્ટીકરણ કરી, નિર્બંધિતતા અને કાયરતાને ખંખેરી નાખવાનું ઉદ્દેશોપવામાં ત્યાગનો જ ઉપદેશ સમાયો છે. કેળવણીનો પ્રચાર કરી અજ્ઞાન-અંધકારને દૂર કરવાનું અને ધર્મ તથા સમાજની પ્રતિષ્ઠા વધારવાનું ઉપદેશવામાં ત્યાગનો જ ઉપદેશ સમાયો છે. આ પ્રકારના બધા ઉપદેશ ત્યાગપરત્વે છે. એ પ્રકારના ઉપદેશ ત્યાગીઓએ જરૂર કરવા જોઈએ. એ પ્રકારના ઉપદેશ રાષ્ટ્રીય કે સામાજિક સંસ્થાઓમાં ભરાઈ ગયેલા કાદવ કે મેલને દૂર કરવા પરત્વે છે; પાપવાસનાઓ તથા વિષમતા-જનિત કલહો અને અશાંતિના દર્દોને શમાવવા પરત્વે છે; અને અજ્ઞાનતા તથા નિર્બંધિતતાને હાંકી કઢાડવા પરત્વે છે. આમ પ્રેરણા-દાયક અને બલવર્ધક ઉપદેશ ત્યાગીઓના મુખમાં જોટલા શોભી શકે, તેટલા ખીજના મુખમાં ન શોભી શકે. આવા ઉપદેશદારા ત્યાગીઓ દેશનું, સમાજનું અને ધર્મનું જોટલું ભલું કરી શકે, તેટલું ખીજો ન કરી શકે. સુતરાં, ત્યાગીઓ દ્વારા તેવા ઉપદેશ થવામાં શાસનની સુંદરમાં સુંદર સેવા અને ધર્મને મહાન ઉદ્દેશોત સમાયેલો છે. આશા રાખીએ કે ત્યાગી મહાત્માઓ આ તરફને ધ્યાન ઉપર લઈને અને આ લેખમાં બતાવેલા મુદ્દાઓ પર શન્ત-ચિત્તે પરામર્શ કરીને સમાજમાં હાલ પથરાયેલ અશાન્ત વાતાવરણને શમન કરવાની ઉદારતા દાખવશે. વિશેષ થું ।

प्राथना

हे धरा । तू कल्याण मंदिर विश्वका आधार है,
 हम लोग सभ तेरे कृपास्पद स्नेहलाभन पाव है;
 दर्शन हमें दे कर हमारा मोह रोग उठाईये,
 कल्याण यात्राके लिये हमको समर्थ बनाईये ... १

हमलोग हे लगवान निश्चसंकुचित स्वार्थ निमग्न है,
 अज्ञानसे घेरे हुये है काम क्रोध मदान्ध है;
 जैसी हमारी दुर्दशाको देख करुणा लाईये,
 हम दुष्टियों पर हे दयानिधि कुछ कृपा करसाईये ... २

सभ जग तेरे पाव है अन जेव लार्छ लार्छ है,
 जैसी समझ हममें प्रकट हो यह प्रभु विद्युति है;
 हमलोग सब्बे हृदयके सौहार्दसे मिलकर रहे,
 अन्योन्य हे हित कार्यमें सहयोग नित देते रहे, ... ३

कर्तव्य पथका ज्ञान हो आवस्यका संहार हो,
 सतकर्म पटुता प्रकट हो संयममलाविलाव हो;
 हम सभ मनुष्योंमें परस्पर प्रेमका उल्लास हो,
 सौजन्यसे सतकर्मसे मानव धराका विजय हो ... ४

हे विश्वदिपक विश्वपाधव, विश्ववत्सल विश्ववित
 हे विश्वनायक, विश्वसुंदर विश्वसंकट भीतिभित ;
 हे नाथ हम सभ लोग तेरे दास किंकर भृत्य है,
 वरे भडोदय धाम यरणा में जुकाते शिर्ष है ... ५

—मुनिश्री न्यायविजयल

श्री उदय त्रिन्टरी, सोनगढ (सौराष्ट्र)